

HA AKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2018 – Årgang 11

Nordbygården på Slitu

Dette heftet er viet minnet om de foretaksomme kjøpmennene som betjente bygdene i Eidsberg med landhandel, og miljøet i og rundt disse butikkene.

Vi hedrer også noen av de mange som var med og gjorde Mysen til et viktig senter for handel i Indre Østfold.

I tillegg presenterer vi et knippe artikler som favner bredt i bygdas øvrige historie.

Redaksjonens hjørne

Godtfolk!

Det er givende og interessant å dykke ned i sin egen lokalhistorie! Bygda vår er mangslungen og innholdsrik og har alltid vært det. Det gir mye gjenkjennelse og anerkjennende nikk å komme nær de som levde før oss. Vi blir stadig mer imponerte over hvor driftige nesten alle mennesker var før i tider. De klarte seg med beskjedne tilganger og fikk til mye med det de hadde.

Vi har nettopp utgitt «Møbelbyen Mysen - stolt Eidsberghistorie». I dette nummeret av Haakon har vi tatt for oss noe av handelshistorien i bygda..A..li «moderne» handelshistorie på landsbygda begynte med landhandleriene som konsept. Dette var datidens mini-supermarkeder der du kunne få kjøpt alt du trengte til datidens behov. Leser du videre, vil du få rullet opp kortere eller lengre versjoner av fortellingene om landhandleriene i nedre Eidsberg, ved Eidsberg stasjon, på Heia og i Hærland. To av butikkene på Slitu er også tatt med. I neste Haakon planlegger vi å komplettere denne skildringen med butikkene i Trømborg og de to siste på Slitu.

Også på Mysen begynte de første butikkene som landhandlerier. Her har vi bare tatt for oss fire av forretningene som ble store butikk-motorer i Mysen-historien. Men ambisjonen vår er å grave videre i kolonialbutikkene på Mysen og i andre typer forretninger. Vi har dokumentert bygda som et senter for møbel-produksjonen i Norge mellom 1920 og 1970. Nå vil vi dokumentere så langt råd er hvordan butikkene i bygda fungerte rundt Mysen som et sentrum for forretninger og handel i Indre Østfold.

Men her er mer: Vil du vite hvem Zulukongen var, så har Øivind Larsen en inngående beskrivelse av ham. Eva Tvetter skriver om Kari Oppsahl i Trømborg, Trond Degnes om Leif Løkka i Hærland. Vi har med en snutt fra Helge Frøysets notater og litt om fløtinga i Glomma. Vi får skildringer av guttedager i Smedgata fra 1950-åra. Vi fortsetter serien med stadig nye biter av Helge Berglands fortellinger fra Sameia, og har med et lite innsmett om Haakon Haakonssons kone, Margrethe og det vi tror er hennes bønnebok, i original.

Det er mange som har gitt innspill med stoff til artiklene i heftet. Noen er nevnt underveis i tekstene, men ikke alle. Takk også til dere som ikke er blitt nevnt!

Det er flere forfattere som ikke er faste medlemmer i Haakon-redaksjonen. Takk! Deres bidrag monner!

God lesning!

Redaksjonen har bestått av:

Halvor Johan Kolshus, Dag Mysen, Eldbjørg Skaug, Øivind Gryteland, Kjell-Harry Olausen

Innholdliste Haakon nr. 11

Landhandlerier i nedre Eidsberg

Landhandlerier i Hærland

Slituområdets handelssteder de siste 120 år!

Forretninger på Mysen

Dagfinn Mysen - Arild's i Mysen

Hans S. Olsen

Leif Mysen

Bergerkrysset Auto

Guttedagene i Smedgata

To økser - lang historie

Kari Opsahl - 100-åring med tæl

50 år siden Leif Løkka fikk gullmedalje i

Brussel

Brev fra Enerhaugen

Dronning Marrethe og bønneboken

Zulukongen- hvem var han?

Fra Helge Frøysets notater i 1952-53

Et mislykket frieri

Landhandlerier i Eidsberg

Av Eldbjørg Skaug

For en del år siden bestemte Torsdagsklubben i historielaget seg for at det skulle skrives om landhandleriene i Eidsberg kommune før de gikk ut av folkeminnet, og på et møte var hovedtemaet å registrere hva butikkene het og hvor de lå. Et båndopptak ble gjort, men der stoppet prosessen. I fjor gjorde Inger Elise Solheim den vanskelige og store jobben det var å skrive ut opptaket og redigere stoffet. Med utgangspunkt i dette grunnarbeidet er det nå at Haakon-redaksjonen har bestemt seg for etter hvert å ta for seg alle landhandleriene i bygde-Eidsberg.

Først gir vi korte skisser av landhandlerienes generelle historie, av hva som karakteriserte denne butikktypen og av den sosiale og økonomiske betydningen av landhandlerens innsats. Deretter følger det første knippet med fortellinger.

Historikk

(Tekst: Eldbjørg Skaug og Dag Mysen)

Handel i moderne forstand er av nyere dato på landet i Norge. Da eneveldet ble innført 1660, ble det fra høyere hold bestemt at handelen skulle samles i byene. «I en bondebygd skulle ingen leve av kjøp og salg – det var sløseri og nærmest umoralsk» mente byborgerne. (Sitat fra Bygdehistorie for Eidsberg, bind II.)

Ved lov av 1842 ble landhandelen

til dels frigitt mot kongelig bevilling. Landhandlere måtte søke handelsbrev hos fogden – og det etter en anbefaling fra formannskapet – som ofte sa nei, «fordi varene dermed ble fordyret. Kommunikasjonene til kjøpstedene her i prestegjeldet var ikke hverken lange eller besværlige – landhandel ville heller føre til ruin enn til gagn!»

Men med liberalismen i 1850-årene kom slagordet «forbrukerfrihet» og dermed etableringsfrihet. Antall landhandlere økte raskt, og de lot produsentene få vite hva kundene ønsket. «Det er blitt hevdet at ingen annen institusjon undergravde det gamle patriarkalske standssamfunnet i Norge som landhandlerne, da de nå til dels bestemte allmuens forbruk», sier Per Øivind Sandberg.

Overgangen fra handelshus med kongelig privilegium til lokale landhandlerier må ha vært en revolusjon i bransjen. Landhandlerne måtte innrette seg etter kundenes behov og ønsker, skulle de overleve. Å etablere en kundekrets krevde imøtekommenhet og strev, og den lokale handelsmannen sto på like fot med sine kunder. Overlevde butikken, var han deres mann mot den tidligere privilegerte handelsstanden. De nye kjøpmennene levde under samme kår som kundene.

Butikken ble et møtested for bygdefolket. Her tok de seg en pause og delte nyheter og meninger. Få kjøpmenn, om noen, ble rike på

landhandelen. De hadde fagkunnskap og ytte mer service enn nåtidens butikkinnehavere, der kundene stort sett må betjene seg selv.

Den første som startet opp med landhandel i Eidsberg, var *Kristian Jensen Fiskerud* på Fiskerud under Opsal. Han rev i 25 år. Ved folketellingen i 1865 var det blitt to butikker til, *Andreas Larsen* på Vestre Rud og C.I.A. *Hedemark* på Høiendal.

Ved folketellingen 1875 var det allerede etablert 13 landhandlere i prestegjeldet. I perioden 1890 til 1900 mottok futen firma-innmeldelser fra 30 landhandlere i Eidsberg (inkludert Mysen) hvorav sju stykker opphørte i det samme ti-året. De fleste av butikkene som klarte seg over tid var ennå i virke frem til 1970-åra. Smestad på Høiendal var i gang til 2004.

Kreditt-institusjoner

Kjøp med langsiktig betalingsfrist er ikke noe nytt. Landhandlerne opererte med «krita på bok». Pengesystemet på landet var uregelmessig. Pengene kom når avlinger ble solgt og dyr ble slaktet. Avlingsvikt og sykdomsperioder ga tøffe tak. Husmenn og lønnsarbeidere levde under enda tynnere marginer.

Landhandlerne var som et «bokreditt-system» uten renter. Det kunne gå et år før en gjeld var gjort opp. Ofte var ny gjeld allerede løpende. Det skulle stor tålmodighet og bred rygg økonomisk for å kunne stå oppreist og klare seg for landhandlerne. En del røk over ende selv fordi det ble for mye utestående som ikke ble gjort opp i tide. Svært mange også i våre grender kunne takke sin lokale landhandler for at de maktet å holde seg flytende

økonomisk og praktisk gjennom livets skiftende og harde omstendigheter.

Internasjonale forbindelser

Østfold var på mange måter landets innfallsport fra utlandet og vår kikkert ut i verden. Forretningsstanden og plankebaronene i Østfoldbyene pleiet en bred internasjonal kundekrets. Alt nytt i Europa kom først hit. Herfra ble nye varer og idéer skyttet videre innover i fylket. Mange landhandlere sto i god kontakt med byene og var flinke til å plukke opp godbiter som de bød frem i sine butikker. Bøndene i Indre Østfold hadde ofte stor kunnskap om verden utenfor Norge og fulgte med i tiden. De bestilte varer og tjenester hos sin lokale landhandler som så og si alltid klarte å skaffe det som var ønsket.

En typisk landhandel, Setskog landhandelmuseum

(Tekst og foto: Trond Degnes)

Det unike miljøet i landhandlerne har gått i glemmeboka. Jeg vet ikke hvor mange butikker det var «på bygda» for 40–50 år siden, men de var alle et meget viktig samlingspunkt. Et besøk på det unike *Setskog Landhandelmuseum* brakte meg plutselig tilbake til disse butikkmiljøene.

Med én gang jeg kom inn døren til butikkmuseet, fornemmet jeg stemningen på *Fram – butikken i Hærland, som Martha og Peder Aaserud* drev i mange år. Et vell av forskjellige lukter smeltet sammen i dette unike landhandelmiljøet hvor alt er å finne i hyllene. Museet oppgir at det er tatt vare på rundt 8500 forskjellige norskproduserte varer – fra barberskummet Bali til den helt

nødvendige Globoid-esken. Ja, i toalett- og apotekhylla er det mange gamle godsaker. Hvem husker ikke Brylcreem? Den måtte til for å få den rette sveisen på håret. Selv erstatningsvarer fra 2. verdenskrig er på plass, og selvsagt er det et eget hjørne for bil, bensin og olje. Alle hyllene er fylt med originale varer fra perioden 1940–1970.

Selve bygningen ble oppført i 1871. Etter restaurering og ombygging med gammelt interiør på plass, ble butikkmuseet åpnet 2. oktober 1999. Butikken har kort og godt en 105 års handelshistorie bak seg.

Skaper minner

Museet må rett og slett oppleves. Varesamlingen er imponerende. stemningen den samme. **Hvert produkt** har sin historie. Ikke minst skaper de minner fra den tiden det var mange butikker av denne typen i **Indre Østfold**. Hos Peder Aaserud på Fram kunne alle kjøpe det de ønske seg fra en landhandel. Jeg husker så godt personlighetene som dukket et opp der. Selv fikk jeg være med Aaserud da han med sin lille lastebil kjørte ut varer. I tillegg til bestilte varer i eskene, var det gjødning og mjøl på lasteplanet. Og hos alle kundene ble det en liten prat . Oppgjøret kunne tas senere. Alt var oppført «i boka". Innimellom turene med Peder, kunne jeg besøke min far som «tok i mot mjølka" fra bøndene nede i butikkens kjellerlokale

riksvei 21. Ønsker du å vite enda e om museet, finner du det på: v-setskoglandhandelmuseum.com.

Ta en tur til Setskog

Det er først når du tar turen til Setskog at du i dag kan oppleve dette butikkmiljøet på «ekte)) vis. Museet ligger midt i Setskog sentrum like ved

Landhandleriene i Nedre Eidsberg

(av Eldbjørg Skaug)

For én gangs skyld skal vi begynne lengst sør i kommunen, i de skolekretsene som het Thy, Skaltorp og Høiefjerdingen, og som nå heter Kirkefjerdingen. Tre av butikkene; *Dingtorp landhandel*, *Knut Lies landhandel* og *Smestad* lå langs Rv 124, den gamle kongeveien, og oppå holen ved Skjørshammer brygge, Krabbens hjemmebrygge, lå *Johannes Johannessens* landhandel. Dette var hovedveiene den gang, til jernbanen kom. Da ble det også butikker ved Eidsberg og Heia stasjoner.

Kilder:

- Eidsberg gjennom 150 år, Per Øyvind Sandberg, 1998.
- Stasjonsbyen på Finnestadgårdene gjennom 120 år, Hakon Koht-Norbye, 2003.
- Eidsberg bygdebok, bind II.
- Intervjuer med etterkommere.

Dingtorp Landhandleri

Astrid Lier, født Sæther, forteller om familiebedriften: c<Faren min, *Gottfred Sæther*, var fra Solør, og både han og mor mi, *Borghild*, var ansatt i Rakkestad handelsbolag. Den gangen hadde "bolaget», som vi sa, filialer rundt om i bygda, både på Heia og i Tangelands funkisvilla, som lå like ved kommunegrensa ved Dingtorp. Hos Tangeland fikk faren min bestyre filialen

helt til Bolaget la ned samtlige filialer i 1952. Jeg pleier å si at jeg er født bak disken i butikken, og det er sant, for vi bodde i romma i første etasje bak den.

For kundekretsen var det ille å miste nærbutikken, og far blei tilbudt butikklokale i Misjonshuset på Dingtorp. Det var lite i bruk, og møtene kunne gå på omgang på gårdene.

Så i 1952 flytta vi et par hundre meter. Her innreda far og starta egen butikk. Tvers over tunet lå skomaker Johannes Skjeppe sitt hus. Han bodde i annen etasje og vi hadde leiligheten i første.

Far hadde bil, men den blei beslaglagt under krigen, og han klarte seg uten. Varene blei levert med lastebil. Eggsentralen i Rakkestad leverte egg, og Smestad kjørte ut mjøl fra Lekum mølle. Ellers kom to selgere i godteri-bransjen fra Oslo med varer, og det var stas når de kom med sjokolade og drops, men en av dem gav oss aldri smaksprøver!»

Ferie og fridager var ukjente størrelser

På spørsmål om åpningstider, ferie og fridager, svarer Astrid: «Noe sånt hadde vi ikke. Det hendte at vi besøkte tanta mi på Reinsvoll og familien i Kirkenær et par dager, men ellers betjente vi kundene når de kom, seint og tidlig, hverdag og helg, hvis de mangla noe. De banka på kjøkkenvinduet, og så gikk far eller mor ut i butikken. Om lørdagen kunne folk bli sittende og prate til langt på kvelden, og det var trivelig.»

Tett forhold til kundekretsen

Hun minnes også mange fra kundekretsen: «Den som hadde mest

Der det blå huset ligger, var Dingtorp landhandleri. Det gamle misjonshuset var et lite og lavt, rødmalt hus. Drivhuset foran ligger på tomten der Johannes Skjeppe sitt hus lå. Foto Eldbjørg Skaug.

å fortelle om det som hendte rundt omkring, var Marie Brøntorp, og hun var kvikk og artig. Elna og Harald Dingtorp var naboene våre, og ikke langt unna bodde Ingeborg og Arne Langbråten, og så var det smeden Alf og Hilda Kjevebråten, Ragnhild og Nils Kjeve, Johansen sine på Sameia, Olaf og Esther Dramstad, Arthur og Astrid Langbråten, ille trivelige, det er disse jeg husker best. Men det var jo mange flere.»

Alle de ovennevnte er borte nå, men deres barn bor ennå i nabolaget.

«På krita»

Astrid har tatt med seg en sirlig ført regnskapsprotokoll fra butikken. Der har hver kunde en egen side. Alle fastboende i kretsen var kunder og handlet «på bok». Til hverdags blei innkjøp notert i kundens private bok, og når den ble gjort opp, ble beløpet ført i protokollen. Kundens bok lå sannsynligvis i butikken, og når alt var betalt, fikk de den med hjem til eget regnskap. Så kunne de begynne på ny runde.

På mange måter må kjøpmannen ha fungert som Nav i dag. De bar familiene

gjennom trange tider og stolte på at de var hederlige. Astrid sier ingenting om det. «Alle betalte alt, det var ingen som skyldte noe da butikken ble nedlagt i 1974. Da var far 76 og mor 74 år, og de var slitne. Folk hadde fått seg bil og trengte oss ikke lenger.»

Et langt arbeidsliv i kundekretsens tjeneste var over. Misjonshuset og Johannes sitt hus ble revet, og et nytt bolighus ble bygd der Misjonshuset lå.

Det er verd en ettertanke at forholdet mellom kjøpmann og kunde i den tida var i så stor grad bygd på tillit og omtanke. Markedskreftene i dag innbyr hverken til det ene eller andre.

Johannes Johannessen på Solvang i «Fiskærbøgda»

Rett opp den bratte bakken fra brygga ved Skjørshammer lå – og ligger, den store, gule villaen der landhandleren bodde og drev. Der var det mye trafikk, for Skjørshammer brygge hadde vært et anløpssted for båter, store og små i all tid, og hjemmebrygge for lensebåten *Trine* og *D/S Krabben*. Brukte du landeveien videre, kom du til Skipperbakken, der maskinisten bodde nederst på Langli, matrosen på Bergly og sjøve skipperen på Skovly. Helt oppe på bakketoppen ligger Bratli og Hauger og hovedveien.

Veien fra Tveiteskauen mot Fiskærbøgda ble bygd først like etter krigen, så dette var eneste veien mellom elva og veisystemet nordover.

Tvers over elva lå butikken på Skippe-
rud i Skiptvet, og om vinteren ble det stukket vei på isen med grankvister som markører. Da hendte det at vi hadde skøyte-
løp ved Nes-landet, og folk tok for moro skyld en tur over elva for å se

hva de hadde i en annen butikk.

Om sommeren var det så mye tømmer i elva at det ikke var bare-bare å krysse med robåt. Så vi i Fiskærbøgda holdt oss til nærbutikken, kommunikasjons-senteret vårt.

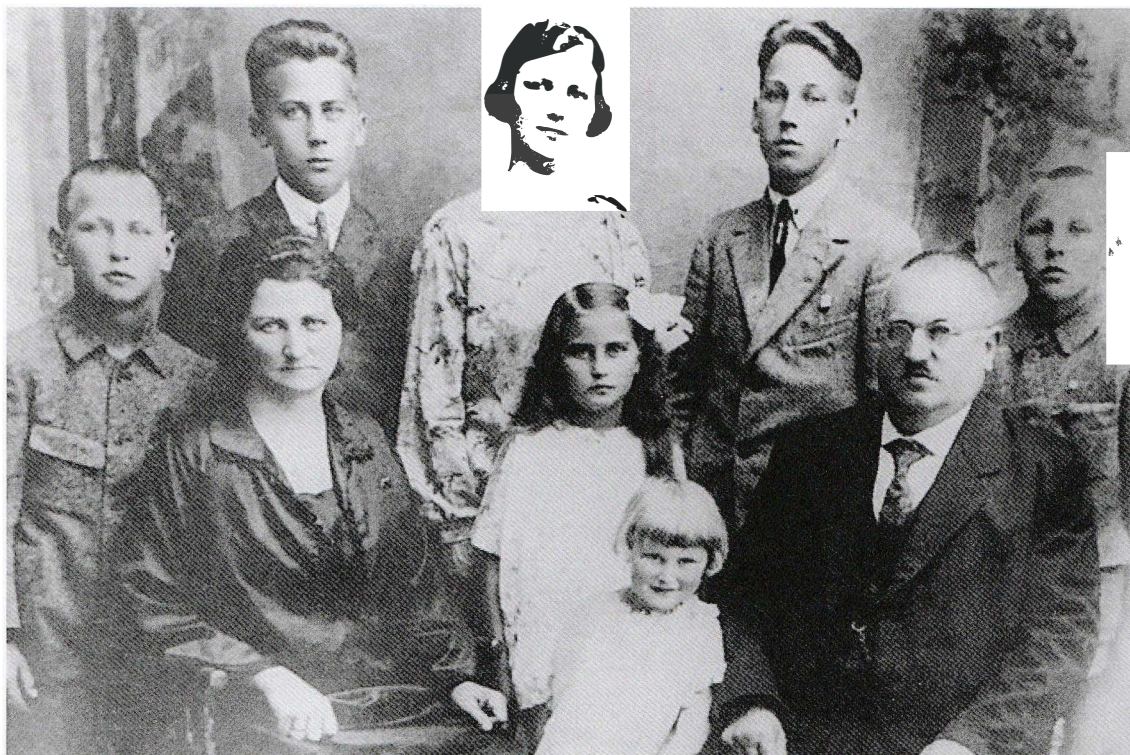
Hans og Anna Johannessen

overtok butikkken i 1913 og anla en stor og vakker hage, nesten som en park, med singelganger, vakre bed og fine frukttrær og utsyn opp- og nedover elva. En pryd for bygda. Hans døde først, i 1949, og sønnen *Johannes* overtok driften. Anna stelte hus og hage så lenge hun levde, til 1963. Hun tok seg ofte en tur innom butikken og tørka litt med en kritthvit støvklut når hun hørte det var folk og livlig prat der.

Butikken

Når vi kom landeveien til butikken, gikk eller kjørte vi inn på et tun der uthus og lager, delt i flere avdelinger, lå mot øst og nord. Binderekke for hester var det og ei bensinpumpe på uthusveggen. Det var ei håndpumpe med to måleglass, et på fem og et på ti liter. Parafin hadde han inne i lageret. Korn, mjøl og andre tørrvarer annetsteds.

Ellers hadde Johannes en Opel varebil, som han spesialsnekra garasje til i en del av uthuset. Med Opelen henta han varer hver torsdag. Da *Langseth* la ned fiskebilruta, henta Johannes fiskekasser som kom med bussen oppe ved «storveien», som vi kalte riksvei 124 i 1950-åra. Han fikk tak i det han trengte også etter at grossistenes varebiler forsvant. Han skal ha uttalt at 50 husstander var kundegrunnelaget han kunne klare seg på.

Bak fra venstre Håkon, Ole, Signe, Johannes og Kristian. Foran Anna, Ingrid, Else og Hans August Johannessen Ole og Ingrid døde unge, 20 og 21 år. Foto utlånt av Grethe Weiby

Innemiljøet

På nordsida av huset lå butikklokalet. Opp ei brei og høy trapp, og du kom inn i et avlangt, smalt lokale, med disker på øst- og sørveggen. Saltbøla rett innafor døra var venteplass. Det var gulvplass langs diskene som sto i vinkel.

Butikken var ikke stor i areal, men veggplassen var fullt utnytta. Allikevel sprang Johannes opp og ned kjellertrappa hele dagen og henta ting han hadde der. I taket hang bøtter og spann og diverse. Vi satt og titta opp på hyllene bak disken med kjeoks og sjokolade i fargerikt papir, kaffekvern og godterispann på ledig diskplass og hvem vet hva i skuffene i kjøpmannsdiskene. Det var et jordnært, nøkternt og karslig preget vareutvalg; ikke noen

pynte- eller gaveting hos ham, ikke et stearinlys engang.

Å gå i butikken og sette seg på saltbøla der og vente på tur, høre på preket og lukte godsakene og få en kandisklump av Johannes, var en fryd for en unge. Når det var kø, som det blei når lensefolka kom, fikk kjøpmannen det travelt. Noen kom med et norgesglass til sirup, og da satte han det under tønnetappen og lot det stå til mens han gjorde unna køen. Det hendte at sirupen rant over for ham, og da brumma han nede i kjelleren, men Johannes var logn og beleilig, sa lite og var alltid avbalansert.

På butikken leverte du smør og egg før eggentralen og meieriet overtok, handla på bok og betalte når du fikk penger, og om det drøya, hørte du

ingen ting. Kontant betydde pr. 30 dager den gang både for grossist, kjøpmann og kunde. Rart å tenke på nå.

Muntringsråd

Johannes var også en munter og glad gutt og likte ablegøyer. Det går ennå historier om livet på butikken. En av dem er denne: En av bygdas menn hadde stadig med seg en tusenlapp for å legge den i pengeskabet hos Johannes. Faste og nysgjerrige kunder, de som satt mest på saltbøla, gjorde store øyne: «Den kæll'n har mye peeng!» Ryktet gikk i bygda, og mange trodde på det. – Men det var den samme tusenlappen hver gang, for Johannes og «rikingen» hadde avtalt spøken, og tusenlappen ble straks returnert i innpakka vare. Ryktebørsen kom i vanry etter avsløringen, og Johannes må ha følt en smule skadefryd. Han slarva aldri.

Men han hadde telefon, og han ble budbringer for nyheter: Mysen sykestue, der mor var blitt innlagt, la igjen beskjed til faren min om at han var blitt far til tvillinger. Det var en stornyhet, og det var sikkert moro for Johannes å fortelle dette til pappa. Det blei nok livlig i butikken da! Andre nyheter, som kjærsteri og krangler, sjukdom og uhell, var både underholdende og viktige. Samfunnet var mer åpent. Folk fulgte mer med og tok mer vare på hverandre den gang, for vi var i samme båt.

Johannes var ungar, og i fritida pleide han å fiske. Vi så ham stadig ute i båten. Hans mor tok seg av hus og heim så lenge hun greide, men etter hennes død i 1963 ble han alene om alt.

Avvikling

Johannes fikk helseproblemer og de siste åra var tunge. Han døde i desember 1965. Hans bror, Kristian, drev butikken videre ett år, men før jul 1966 ble den nedlagt.

Knut J. Lies landhandel i «Hurvegata»

Hurvegata er det gamle navnet på veistykket mellom Frydenlundkrysset og Eidsberg kirke, og lokalt kaltes butikken bare «*Gamflot*», sannsynligvis en dialektisk utgave av *Gangflot*, som var etternavnet til Guri, eier og drifter av butikken. Navnet *Gangflot* og *Gangflot* forekommer i Fredrikstad.

Historien om hvordan det hadde seg at Knut J. Lie kom til Eidsberg, er tidstypisk. Han kom fra Liodden sør for Nesbyen i Hallingdal. Gutten med toppkarakterer fra handelsskolen i Hallingdal tok jobb hos *Guri Gangflot*, en fjern slektning. Hun drev alene og trengte hjelp. Dette var i 1930-åra, og det var ikke lett å få jobb. To kamerater fra Liodden kom sammen til Eidsberg for å få seg arbeid. Knut begynte i butikken til Guri og ble kjent med *Gerd Brattås*. Kameraten hans, *Kristoffer Gulliksrud*, ble sammen med *Magnhild Lysaker*, og venneparet reiste til Liodden på påsketur sammen. I Ingeborgs gamle familiealbum fra 1937 og to år fremover ser vi en gjeng glade venner sammen med dølene.

Knut overtok butikken rundt 1940, og da var det slutt på påsketurene til fjells. I 1942 giftet kjæresteparet seg. Gerd Edith var datter av *Hedvig* og *Harald Brattås* på Breidablikk like ved Lysakermoa.

Utsikt ved Eidsberg Kirke.

Hurvegata mot Eidsberg kirke. Knut Lies landhandel er det hvite huset med fire vinduer bak jenta på
6rakken. Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

Omorganiserte butikken

Det første Knut gjorde da han overtok etter Guri, var å omorganisere butikken og få den orden han ville ha. Alle varene ble plassert systematisk. Stoffer, garn og sytilbehør i et hjørne, barneleiker, pynt og gaveartikler i en annen krok, lamper og diverse hang fra taket, bak disken sto tørrvarene i hyllene, dropsglass og andre fristelser. Det lukta krydder, sukker og kaffe, spennende dufter.

Postkontor

I et hjørne hadde han postkontor. Der lå posten med pakker, aviser og brev ferdig sortert til postmannen kom og hentet dem. I bakrommet innredet han kontor: pult med skråstilt lokk for regnskapsprotokollen og skrivebord mot vindusveggen. På veggene hang

hyller til permer og arkiv. Han var en svært pertentlig mann og butikken var livet hans. Det ble aldri mer ferie eller frihelg. Butikken krevde sin mann hver dag og regnskapet ble ført hver kveld og i helgene.

Sånn sett hadde han og kundene samme livsstil. «Ingen blei rik på landhandel den gang», sier *Ingeborg*, «men det gikk rundt, og det var greit. Den eneste fordelen vi hadde, var at vi fikk rabatt hos grossistene hvis vi kjøpte noe til oss sjøl. Jeg fikk fine klær fra Dobloug i Oslo, det var det eneste ekstra for meg.»

Telefon og bensinpumpe

Ute i inngangspartiet sto telefonen og mange brukte den, for nesten ingen hadde telefon.

I tillegg hadde han bensinpumpe i

gården. Det var vel den eneste mellom Rakkestad og Mysen like etter krigen, men få hadde bil. Folk måtte søke, ha en god, jobbrelatert begrunnelse og vente lenge før de fikk lov å kjøpe bil. Først i 1960 ble det tillatt å kjøpe bil for hvermannn.

Miljøet i og rundt butikken

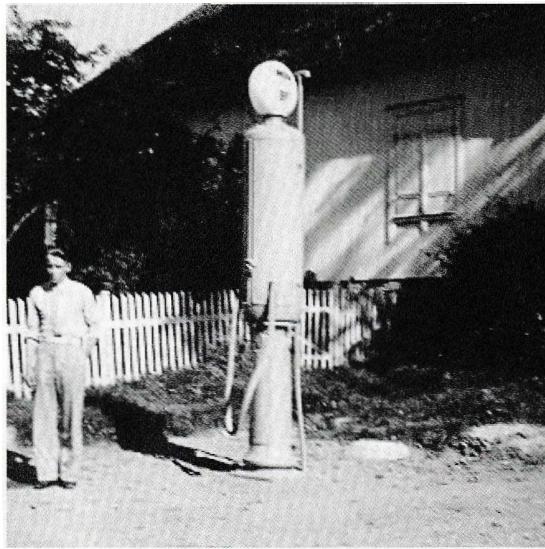
Sortimentet i landhandelen var eventyrlig. Her var alt fra hestesko og spiker til mjølsekker, så vareopptellinga var et stort arbeid. «En gang ba far meg telle opp knappenåler, og lydig begynte jeg å telle ei og ei nål. Da lo han far. «Nei, jenta mi, dem veier vi», sa han.»

Mjølsekkene sto på bua sammen med andre tørrvarer. I et annet uthus var metall og redskap lagra. På gårdsplassen var binderekke for hestene. Rundt tunet var det flere uthus der familien hadde høner og gris, og etter hvert sauer. Det var en fin utedo med mange-hull, både for store og små. Bak bua lå potet- og grønnsak-landet. Alle på bygda var sjølhjulpne med slikt i den tida, enten de var bønder eller hadde annet yrke.

Datteren Ingeborg

ble født i 1944, og minnes barndommen som ei god og trygg tid. Hun var ene-barn, men aldri ensom. Ungene kom til henne og butikken, og det var alltid liv og moro. De voksne møttes også for en prat og utveksla nyheter. «Folk tok mer vare på hverandre i den tida,» sier Ingeborg.

I sommerferiene var hun hos bestemor på Liodden og blei med på setra. Hver sommer kom søskenbarna for å treffe henne. «Vi måtte gå opp til stølen, og dit var det langt. To kløvhester

Knut Lie ved bensinpumpa, hans landhandel bak til høyre i bildet. Foto utlånt av Ingeborg Pettersen.

bar alt vi måtte ha med oss. Når vi kom opp til et vann mellom stølen og oss, måtte vi huke, som de sa, (hauke), og så kom bestemor roende og henta oss.»

Hun viste bilder av sin farmor Ingeborg i hvitt, nystroket linfofle, tydeligvis ei dame som holdt høy standard. Feriegjestene skulle ha kaffe, snipper og marmorkake på senga. Setervollen var stor med flere hytter, og søsknene hadde etter hvert hver sin. Knut Lie fulgte jenta si på togturen til Hallingdal og besøkte sin store familie i samme slengen. Han hadde en bror, *Sigurd*, i Oslo, og han kom ut til dem i Eidsberg i helga iblant.

Foreldrene

«Foreldra mine jobba støtt og sleit seg ut, for de hadde aldri fri. Når det banka på døra, visste vi ikke om det var gjester eller kunder som kom, for det fantes bare én inngang til leiligheten og butikken. Midt på natta kunne en tørrkjørt bilist banke på for å få kjøpt bensin, og han far måtte opp og ut.»

*Familien Lie med Knut, Ingeborg og Gerd på Ingeborgs konfirmasjonsdag.
Foto utlånt av Ingeborg Pettersen.*

Hun forteller at en svenske vekka faren klokka to om natta. Svensken fikk fylt opp tanken for kr 4,75. Svensken forlangte å få tilbake vekslepengene. Faren måtte inn og låse opp kassa for å gi ham 25 øre. Den svensken skaffa broderfolket en skrape i lakken.

Landhandlerne var den tids hjelpere på flere områder. Folk handla på bok og gjorde opp når de fikk lønn eller solgte noe. De visste hvem som trengte hjelp og støtte på andre måter, og mellom kundene og kjøpmannen var det et tillitsforhold som var nødvendig for begge parter. Ikke alle var så ærlige at de gjorde opp for seg da butikken gikk inn, men derom tier historien. De var lojale til siste slutt.

Opphør

Butikken ble nedlagt midt i 1970-åra. Da hadde folk fått nye kjøpevaner og dro til Mysen med egen bil eller buss. De trofaste kundene ble for få og landhandlerparet var over 70 år gamle. Gangflotvillan ble solgt. Knut og

Gerd flytta inn på Breidablikk, i annen etasje i Gerds barndomshjem der de levde sammen til Knut døde i 1981. Gerd flyttet senere til Sarpsborg, hvor Ingeborg bor. Gerd døde i 2005.

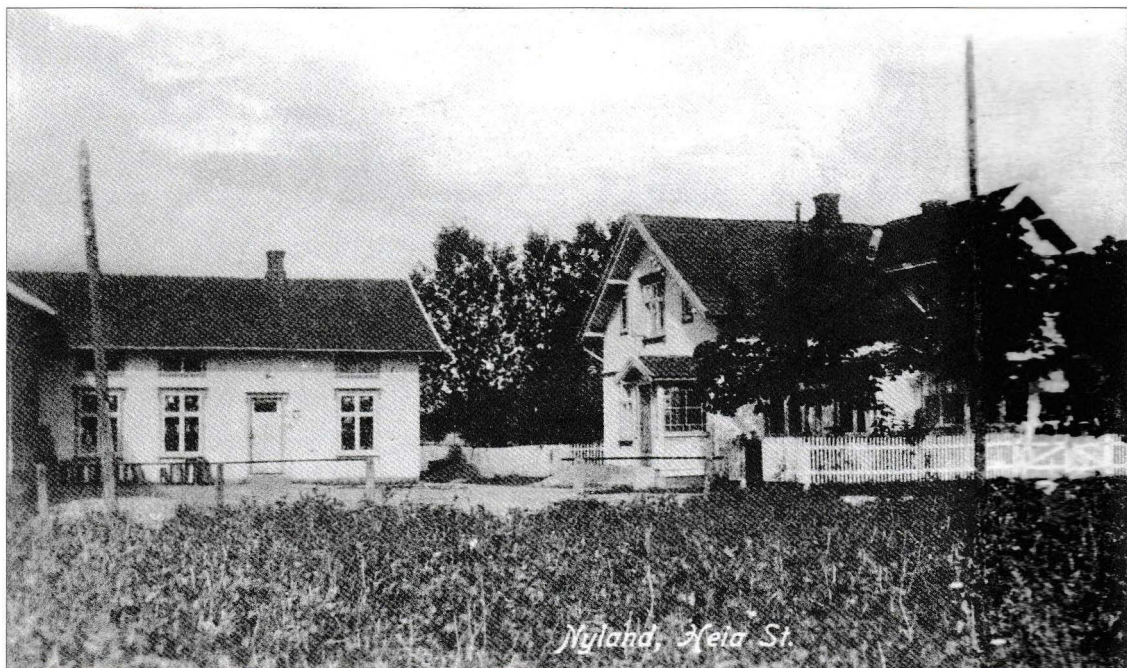
Butikkene på Heia

(av Liv Stadshaug)

Den første landhandelen på Heia lå like øst for innkjøringa til gården Heia, gnr. 131 og bruksnr. 8. Her bodde Olaves Heia og dreiv butikk i stua, på folkemunne kalt «Kremmerhuset».

I 1896 ble bruksnr. 11, kalt Nyland, utskilt fra Heia. Nyland ligger vest for – og helt inntil jernbaneovergangen, og skulle heretter være landhandel. Det ble faktisk nedlagt forbud mot å drive handel i nr. 8!

Butikken på Nyland huset ved folketellingen i år 1900 Johan Anton Larsen med kone og tre døtre, samt stuepike, og med svigerforeldre i egen husholdning. I 1914 ble butikken solgt til Martin J. Frogner, senere til T. Valebjørg. Han solgte den i 1923 til H.G. Thune.

Nyland, Heia stasjon Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

Butikken ble nedlagt rundt 1980. Da var Thunes datter Jorunn eier og driver.

Omkring 1. verdenskrig kom kooperasjonen til Heia. I Samvirkelaget var det en kar bak disken som het Ansgar Torp. Han var her helt til Karl Resløykken kom i 1937. Han dreiv butikken i 35 år til den ble nedlagt.

Liv Stadshaug om disse to butikkene på ekte Eidsbergmål:

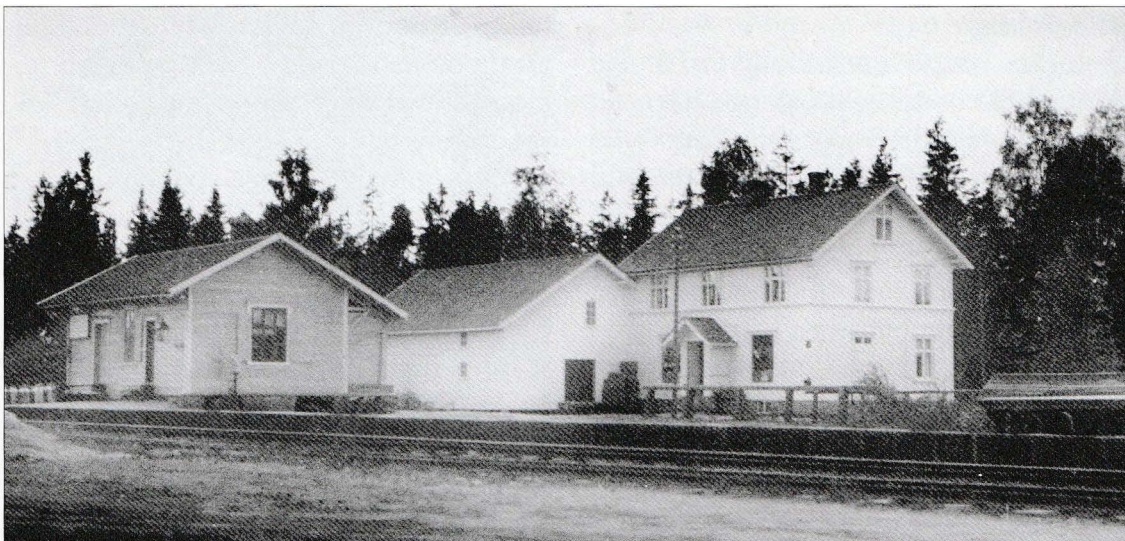
På Heia var'e jernbanestasjon, banevokterær, postkontor, telefonsentral og to butikkær: H.G. Thune og Samvirkelaget med bestyrær Karl Resløykken.

H.G. Thunes landhandleri

var dæn eldste butikken. Dæn blei etablert seint på 1800-talet, og tatt over tå Ingebjørg og Hans Gullak Thune i 1922. Døm kom frå Ortenvik i Sogn med døtrene Martha og Jorun. Ho Jorun dreiv seinære butikken fram te 1980.

Dæn lå helt innte jernbaneovergangen Ho Jorun fertelte at da døm kom te Heia, blei butikken drivi fra kjøknet i bolighuset. Etter hvert blei butikken fløtta i bryggerhuset, og et lagerhus blei bygd. Der var'e tonnevarer, dvs. Kraftfôr, mjøl og kunstgjødsel, og ællers lager fer det store sortementet døm forte, som spiker, hesteko, dørha ær æller kjøkkenutstyr. En landhandel for i tida hadde både skotøy og manufak urvarer i tillægg te kolonialvarer, og spaer, ri er og greip

Da jæj var lita, var'e nesten ett'no som kom fælipakka te butikkæne. Mjøl, sukker, sælt og serråp og rossiner hadde døm i skuffær, tønner, kanner, eskær æller på hyller unner æller bak disken. Det blei målt eller veid opp ettersom å mye kunden sku ha. Kaffibønner a au i laus vekt, og døm kunne mala'n fer dæn som ville det. Døm fleste hadde kaffikvern himme.

Heia jernbanestasjon med butikken bak. Foto Bjarne Guderud, Askim. Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

Noe som trøllbant oss ungæne, var sjokkeladeskapet på disken bortme vindu. Der lå det pene stablær med Riegel, Lunsj og mange flere slag. Det mest fascineranes var nok Lohengrinsjokkeladen, med rødt magabelte der det sto Freia med pene bokstavær. Den sjokkeladen hadde en kul i hver ende. Det hendte ve ungæne fekk kandissokker, lysebrone sukkerklompær på trå, putta i kremmærhush tå tynt hvitt pappir.

Ei stor vekt sto på disken. Uttme dæn sto et treskrin med messinglodd te finveeing. Frå hællkilo'n og oppover var'e svarte jernlodd. Mjølkk blei målt opp i medbrakt spann te døm som ette hadde gård og ku.

Både mjølkk, smør og ost måtte døm i kjellær'n fer å hente te kundæne. Kjellerlemmen var i gølvett rett foran ommen og bak disken. Der var'e tregølv. Fer oss kundæne var'e flisgølv lagt i ruter, mørke og lyse fliser anhver gang.

Uttafer butikken var'e binderekke te flere hestær. Her stoppa mannfølka ofte på himtur om morran etter døm

hadde lempa tå mjølkespanna på stasjonsrampa. Noen tå døm benka sæ på sæltkassa innafer butikkdøra og fekk spørt nytt.

Ærbesantrekket te Thune var pene bukser, skjurte og slips med lys lagerfrakk over. Han hadde lys sixpence på hue og blyant bak øret. Fru Thune brukte ærmførkle. Ho hadde så ille pent hår, store fletter som lå i en krans rundt hue.

Samvirkelaget

lå mællom stasjonsbygningen og misjonshuset. Dæn butikken lå i Rakkestad kommune, fer der gikk grensa. Han *Karl Resløykken* kom frå Dovre te Heia som bestyrer her i 1937. Forgjenger'n hette *Torp*.

Resløykken var en veldig høy mann, med glimt i øyet og sirlig skill i det mørke håret. På Samvirkelaget var'e omtrent ælle døm varene som H.C. Thune au førte. Hver lørda' kom det bakærvarer frå G.H. *Dahl* i Rakkestad, med toget.

Mangfoldig

Resløkken kunne hjelpe folk med å kløppe høl i belter eller kløppe hår. På bakrommet dreiv'n frisørsalong i æll enkelhet. Ælle mannfolk så snaue ut i bakhuet, jamt med svor'n, etter en omgang der inne, og finnisjen var non dråpær med Watkins Kreatin tå ei blå glasflaske med gul skrift.

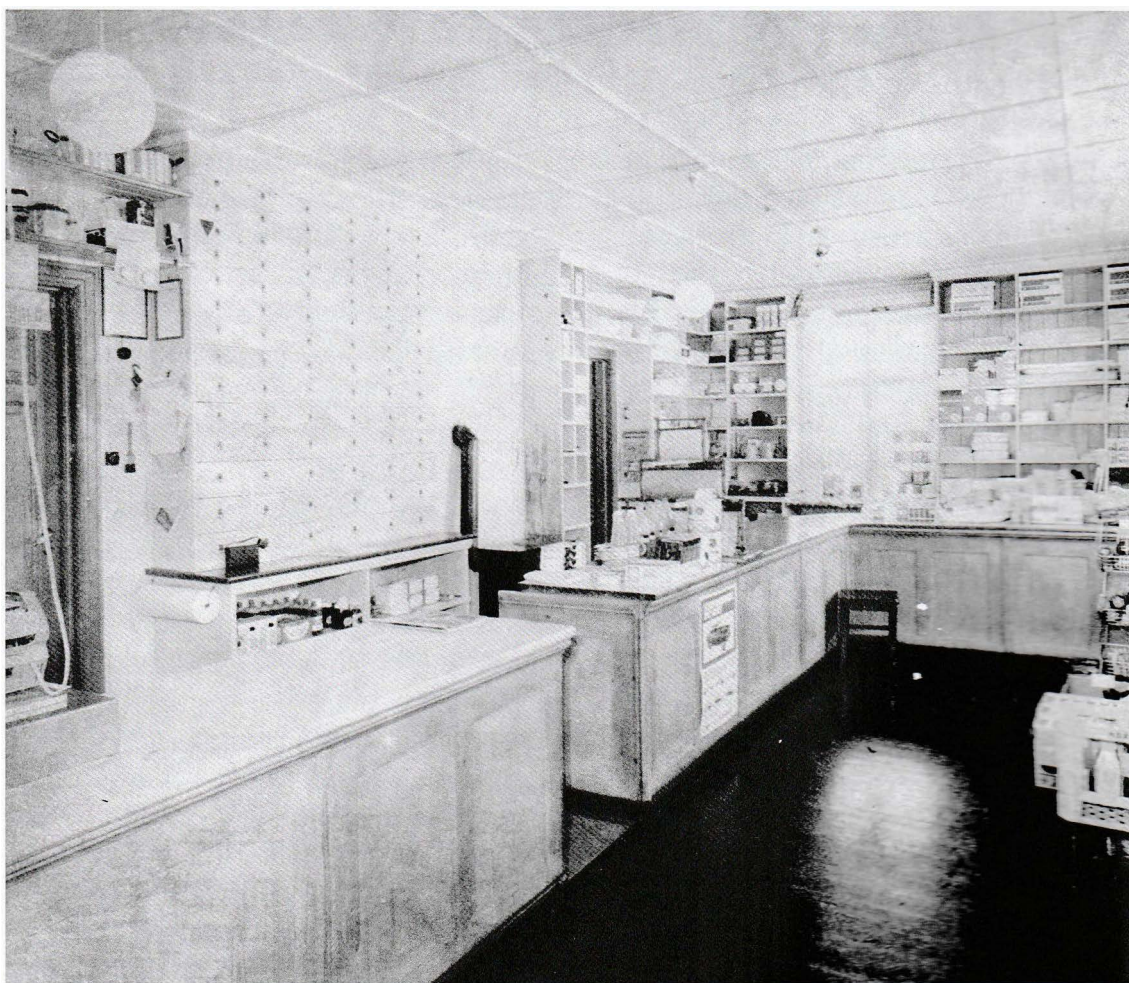
Miljøet i butikken

Det var ille høgt under taket i Samvirkelaget, så døm måtte bruke en lang stega som var feste te ei skinne med trinser oppunder taket fer å kunne

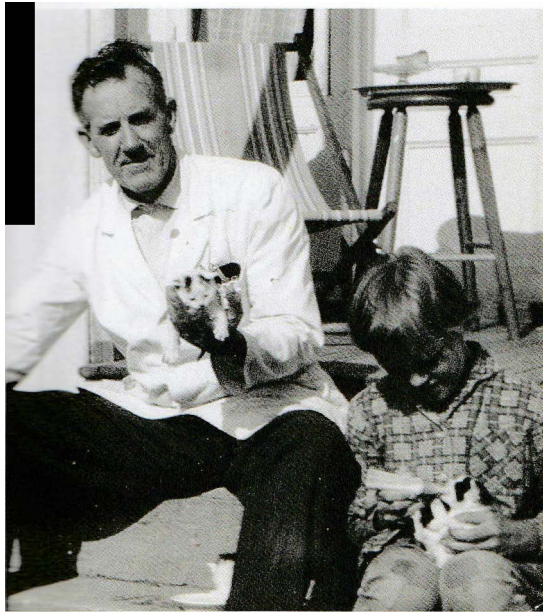
ta no' uttor døm øverste skuffæne. Ælle skuffæne hadde skilt i hvitt porselen med svart skrift fer å angi innhølllet. Det var en ring te å trekke ut skuffen med

Te jul kom det mange spennænes varer fram på disken, og pen pappir i fine færjer. Ællers var'e jo gråpa pir ælt blei pakka inn i, og med hys in rundt. Var pakka tång, blei det sett inn en litten trepinne me spor i rund midten, i hyssinghempa. Da skar ette h yssingen i finga

Pappiret var på rullær, én fer malt og én fer breit pappir. Døm sto overinan på et stativ på disken, som var grådig

En moderne landhandel med blanke disker. Foto utlånt av Karl Resløkken.

Kosestund i sola med Kari, pus og pappa Karl Resløkken. Foto utlånt av Karl Resløkken

lang, med vinkel i begge endær. Ett sted var'e åpning med klaff og gangjern så en kunne åpne og låkke når en gikk gjennom. Etæd var'e åpning med klaff og gangjern så en kunne åpne og låkke når en gikk gjennom.

Min barndom var lenge før plastikkens tid, ve hadde inga sånne bærepåsær. Så ve hadde me oss kørj, veske eller bæg æller bærenett tå stoff, ofte himmesydd Lokalt handla ve på bok, dær ælt ve kjøpte blei notert. Boka var lang og smal med et par sier te hver familie. Så betarte døm vaksne en gang i mællom, fer det var som regel ve ungæne som dro te butikken med handlelappen Min store drøm da jæj var litta, var å bli butikkdame hos Resløkken.

Krig og rasjonering

I flere år etter krigen, te 1952, hadde ve rasjoneringskort utstedt tå Forsyningsnemnda i kommunen. Døm beregna å mye hvert familiemedlem trengte tå mat og kleer. Butikkfølka kløppa tå merkene når ve fekk varene levert. Det var teåme merker før sjokkellade og søtsaker.

			22/18	4
1 por	sk	18.50		
1 lb.	rogeelobber	1.20		
1 kg	mellis	0.10		
1/2	egg	1.00		
1 kg	bundermin	2.90		
1 kg	le...	0.35		
1/2 kg	smult	0.65		
1 lb.	hvetemel	0.42		
1/4	kaffe	0.90		
1/2 bok	suktaker	0.65		
1 bok		0.45		
1/4 k.	mellis	0.25	27	37

Karl Resløkkens egen handlebok, for han var sin egen kunde.

Under krigen og de første åra etterpå var det grenser for hvor mye du fikk kjøpe av varer som måtte importeres. Her vises noen av mange typer det var rasjonering på

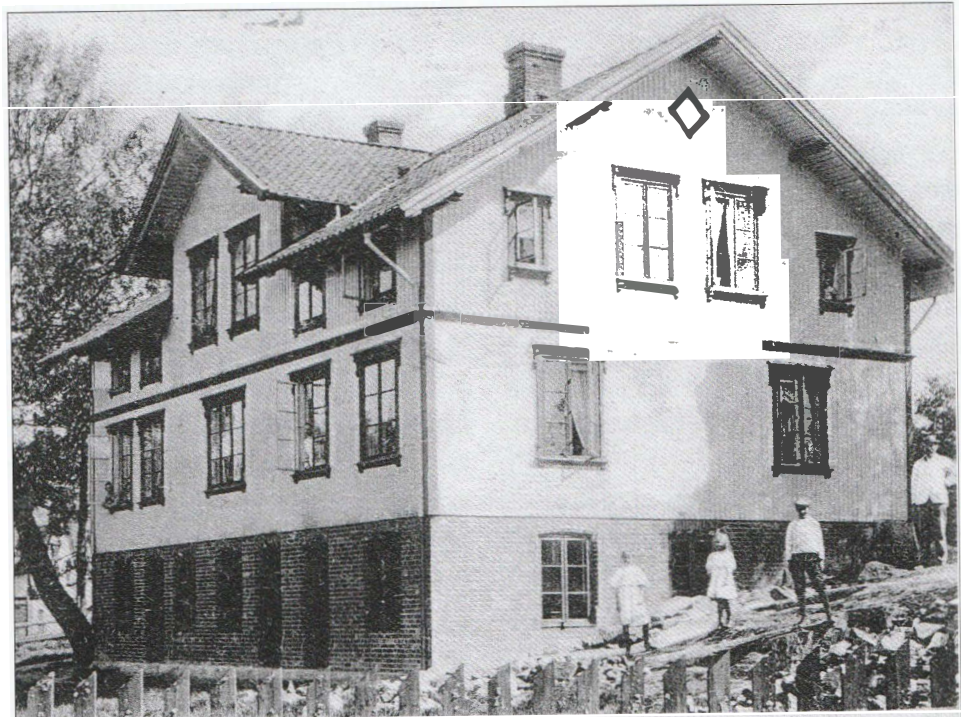
Det var mange som ette hadde bil etter krigen. Døm som hadde før, fekk enten gjømt'n bort eller fekk'n inndratt. Det var kvoteringær på bilær, så en måtte søke om kjøpetillatelse. Sånn vare' helt fram te 1960 fer personbilær, og døm kosta 6–8 tusen kroner.

Butikkene ved Eidsberg stasjon Stasjonsbyen

Det er underlig å tenke på hvordan utviklingen har gått på det vesle tettstedet rundt Eidsberg stasjon. Her var jo en gang flere bedrifter, dampdrevet sagbruk like vest for jernbanen og skofabrikk *Thorvald Mosseby* hadde hønseri og drev også som elektriker, og det var et lite bakeri der. Her var det ansatser til å bli en liten småby.

Jeg husker at noe av det var i drift i min barndom, som *Mosseby'n* og skofabrikken, men utviklingen av stedet har vel egentlig vært en avvikling. Det som holdt ut lengst var vel handelsvirksomheten, butikkene som skulle betjene det lille tettstedet og bygdene rundt.

Som nevnt var det ansatser til en utvikling i retning av en småby, og det var vel da naturlig å åpne en liten kafé. Det var ei som het *Agathe Nordli* som gjorde det. Denne kaféen har jeg bare hørt om, den var historie lenge før min tid. Hun ble til vanlig bare kalt «tante», og drev så vidt jeg har forstått, i hovedbygningen på den *Finnestadgården* som ligger like øst for jernbaneundergangen, og som *Kristian Lundestad* drev, og datteren *Kirsten* og mannen *Jon*

Handelstedet Bjerke i Eidsberg

Handelstedet Bjerke. Huset ligger like ved jernbanebrua ved Eidsberg stasjon.
Postkort utlånt av Jul Aage Krosby.

Anders Herrebrøden overtok. Gården eies i dag av *Dagfinn Mysen*.

Olai Haug

I sin beretning om livet rundt Eidsberg stasjon forteller *Hakon Kåht-Norbye* at den første kjøpmannen etablerte seg i kjelleren på Bødenes hus. *Olai Haug*, som var kommet hjem fra Amerika, åpnet sitt landhandleri samme året som huset ble bygd, i 1904.

På hjørnetomta på nordsia av Trømborgveien etablerte *Olai Haug* seg i et nytt landhandleri i 1917. Ut mot Trømborgveien mellom jernbanen og butikken laget *Haug* ei skikkelig binde- rekke med vanningsstrau. Når bøndene kom med mjølkespanna sine, hadde hver kjøpmann sin binderekke å tilby.

Conrad Haug

Sønnen, *Conrad Bernhard Haug*, kalt *CB Kremmær*, fikk tidlig ei bensinpumpe utenfor butikken. Det var visst ei handpumpe. *CB* hadde også parafin- pumpe, for i mange hjem brukte de fremdeles parafinlamper til belysning. Det gikk bra for *Haug* så lenge bøndene brukte bensintraktorer, men da dieseltraktorene ble mange, gikk omsetningen ned, og bensinpumpa forsvant.

I 1967 døde *Conrad Haug*, og enka leide ut butikken til konkurrenten *Erling Andersen*, som i noe tid hadde drevet butikk i kjelleren på Bødenes hus. Faren hans, *Henry*, hadde overtatt den etter *Marcus Nilsen*. *Erling Andersen* dreiv noen år i motgang og måtte til slutt gi seg. Unge *Jan Bjørnerud* prøvde i 1985 å få liv i den igjen, men den var ikke liv laga. Eidsberg stasjon mista sin siste butikk i 1988.

Morten Tutturen fortsetter Helt inntil tunet til Finnestad lå butikken til *Conrad Haug*, til venstre, like før Stasjonsveien, som kommer fra jernbane- undergangen og går langs jernbanen sørover et lite stykke og gjør en 90 graders sving til venstre.

Denne butikken vil jeg karakterisere som et landhandleri. Her solgte de mye forskjellig, fra matvarer til arbeidsredskaper, alt en trengte, for å si det sånn. Dessuten hadde han ei bensinpumpe utenfor butikken, der kunne man også kunne få kjøpt totakt- bensin. I et skur helt inntil hagen på Finnestad hadde han forskjellige oljeprodukter. Jeg mener det hang et skilt som det sto «Castrol» på, på det skuret.

Markus Nilsen

Jeg sa at veien svingte til venstre, altså østover, ved butikken til *Haug*, men det gikk også en vei rett frem, bort til stasjonsbygningen. Ved stasjonsbygningen gikk det en vei til venstre, opp en liten skråning, frem til Bødenes hus, en ganske fin sveitserbygning som fortsatt ligger der. Denne ligger i skrånende terreng, slik at man kunne gå rett inn i kjelleretasjen på den siden som vender mot stasjonen. Og det var i denne kjelleretasjen at *Marcus Nilsen* hadde butikken sin.

Jeg husker nok ikke så godt alle detaljer, men mener at det hang seletøy, kanskje sinkbøtter og andre bruksartikler på veggen til venstre når man kom inn i butikken. Og under krigen veit jeg at han kunne skaffe både skotøy og andre ting, så kanskje denne butikken også var et landhandleri. Men

han hadde kanskje redusert litt på vareutvalget, for jeg husker butikken mer som en kolonialforretning. Her er jeg usikker, kanskje andre kan si mer om dette? Men han tok i alle fall imot egg fra gårdene omkring og leverte videretil eggsentralen i Rakkestad. Og han hadde fast ukentlig avtale med Langset i Rakkestad om fersk fisk. Han var en lun og hyggelig mann, briller, sixpence og lagerfrakk, bror til Josef Nilsen, som hadde en tilsvarende forretning på Mysen. Han var dessuten en omgangsvenn med folket på Fundingsrud, der min mor kommer fra, så det ble til at vi handlet mye hos ham.

Det var butikk av det gode, gamle slaget med kundene foran disken og ekspeditøren(e) bak. Kundene sa hva de skulle ha, og Marcus eller Randi (Holter) skaffet varene frem fra hyller og skuffer. Man kunne egentlig bare legge handlelista på disken og så bare vente til varene lå klare. Tørrvarer som rmandler og rosiner lå løst i skuffer i disken, og her måtte de veie opp den mengden kunden ville ha. Man skulle ha salt sild, måtte ekspeditøren vippe opp en klaff i disken og komme frem til sildetønna som sto ved inngangsdøra, vippe av lokket, få tak i ei klype som var feit og seig etter mange turer ned i saltlaken, plukke opp så mange sild man ville ha og legge em i et slags matpapir og veie opp. pekepølse og annet kjøttpålegg ble måret opp på en fin maskin som sto på disken, i sirlige, tynne skiver og veid opp, det kvantum den enkelte kunde måtte ønske. Oster ble delt opp etter kundens ønske med en streng. Det var all tid morsomt for oss barna

å få være med i butikken og følge med på hvordan Marcus eller Randi ordnet ferdig varene. Noen store glass med sukkertøy på ei av de laveste hyllene bak disken står nok også friskt i minnet.

Jeg minnes vi den gang kjøpte hvetemel og sukker i 50-kilos-sekker, og at vi da måtte ut på lageret han hadde i sørenden av kjelleretasjen. Der var det veldig mye forskjellig, og det var ei dør rett ut, slik at man ikke behøvde å ta sekkene igjennom butikken.

Fryseri

Det bør vel også nevnes at det lå et fryseri like ved siden av butikken, på nordsiden. Om det var Marcus som eide det, veit jeg ikke positivt, men det er vel mest naturlig at det var slik. Her var det tykke vegger og ei tykk dør med store og solide dørhåndtak. Man kunne virkelig føle seg ganske innestengt når man var der inne, og at det var minst 20 kuldegrader der, gjorde det ikke akkurat mer hjemmekoselig.

Her var det reoler midt på gulvet og langs alle veggene, delt opp i passe store bokser med låsbare gitterdører. Disse boksene ble leid ut, og var nok til stor hjelp for mange på 1950-tallet. Når dette tilbudet opphørte husker jeg ikke, men hjemmefryserne ble etter hvert vanlige og gjorde fryseriet ulønnsomt og overflødig.

Erling O. Andersen

Marcus døde i 1959, og en eller annen gang rundt dette årstallet ble forretningen overtatt av Erling O. Andersen. Han drev i flere år i de samme lokalene med hjelp av sin søster, Ragnhild. Det ble da en ren kolonialforretning.

Erling var en meget omgjengelig og serviceinnstilt mann, og begynte etter hvert å kjøre varer ut til kundene på fredager. Et fint tilbud til dem som ikke hadde bil, eller som ikke hadde tid til å dra på butikken.

Conrad Haug døde ganske uventet i 1967, og jeg tror at butikken hans ble lagt ned ganske snart etterpå. På et eller annet tidspunkt etter det flyttet Erling butikkdriften til disse lokalene. Jeg mener å huske at det ble litt mer moderne stil over butikken, og bensinpumpa utenfor forsvant. Jeg tror også at Ragnhild var ute av bildet på denne tiden. Hvor lenge han drev butikken kan jeg ikke huske, men tipper at det må ha vært til rundt 1980. Så drev Jan Bjørnerud videre en to-tre år, og så var det definitivt slutt på butikkdriften ved Eidsberg stasjon

Avvikling

Den tradisjonsrike bygningen der Conrad Haug og siden Erling O Andersen og Jan Bjørnerud drev sin handelsvirksomhet, er nå bygd om til boligformål. Trappa og inngangsdøra foran på huset er tatt bort. Huset har formelig snudd ryggen til veien, som et synlig tegn på at et kapittel i Eidsberg stasjons historie definitivt er over.

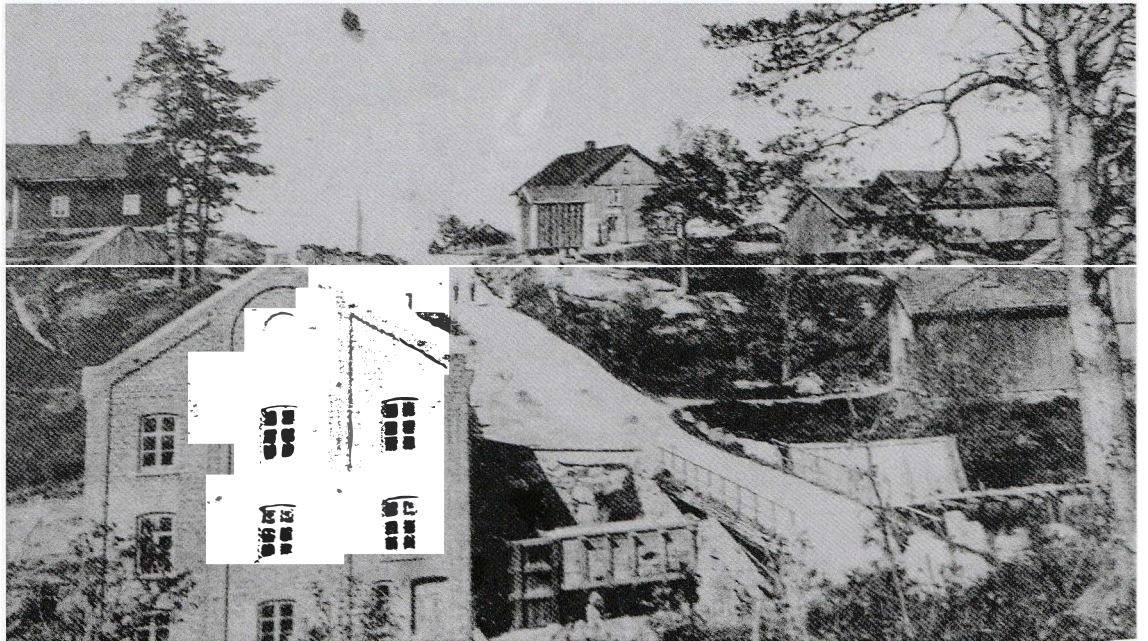
Samvirkelaget

Midt mellom Bødenes hus og Trømborgveien bygde baker Tangeland sitt bygg omtrent samtidig med at Bødenes hus ble bygd.

Bakeriet var bygd av murstein, resten av bygget var i treverk. Den vestre delen av bygget fungerte i noen år som butikklokalet til «Samvirkelaget» Det skal ha vært en *Overn* som startet opp.

Et riktig gammelt foto av plassen Høyendal sett fra Lekum. Bildet utlånt av Ebba Smestad.

Lekum Mølle og Postaabneri, sannsynligvis 1906 eller 1907. Bildet utlånt av Ebba Smestad.

Under første verdenskrig drev *Ottar Smestad* denne butikken en stund før han giftet seg med *Marie Aas* på Høiendal ved Lekum. Her startet han firmaet *O. Smestad* som familien drev helt til 2004.

Rundt 1920 var det familien *Vigdal* på *Tokerud* som drev Samvirkelaget. Trolig var det denne forretningen som fikk satt opp den solide binderekkja for hester på sørsida av Trømborgveien.

Høiendal ved Lekum

Den landhandleren som holdt i gang lengst, var *Trond Smestad*. Han la ned i 2004. Artig å vite at denne butikken også var en av de to første landhandlene i Eidsberg

Høyendal var fellesnavn på fire plasser under Lekum, og butikken lå på søndre Høyendal, gnr 90, bnr 3. I *Eidsbergs gårdshistorie, bind IV*, sies det at navnet er av tysk opprinnelse og betegner et høyt, frittliggende sted.

Slike sammensatte navn har gjerne en oppløftende klang, som *Frydenlund* og *Sorgenfri*, sies det samme steds. Gårdsnavnet ble fordansket til Høiendal under dansketida, men det opprinnelige navnet skal ha vært norsk. Denne navnediskusjonen finner vi også i *Eidsbergs gårdshistorie*. Smestad sine bruker Høiendal, og navnevalget på huset er deres rett.

C.J.A. Hedemark

søkte om og fikk tillatelse til å drive landhandel der i 1865, den ene av de to første i Eidsberg. På Lekum hadde *Hjorth*-familien hatt salg av tobakk fra dansketida av, og nå ble rettighetene overført til Høyendal, som *Hjorth* ennå eide. I 1873 overtok *Bernhard Th. Hansen* fra Drammen som handelsmann, og han drev butikken til *Hans Jacob Olsen Aass* overtok. I tillegg ble han poståpner fra 1890, da jernbanen overtok postfordeling.

Forstepremievinnerne
Ebba og Trond
Smestad klare
med kamera til
amerikaturen
Foto utlånt av Ebba
og Atle Smestad.

Hans Jacob Aass gikk konkurs og ble ansett uskikket av familien Hjorth. Hans bror, Emil Olsen Aas overtok butikken i 1924. Hulda Hjorth Jølsen skilte ut og solgte Høyendal Søndre til Marie Aas Smestad, Emils datter i 1924.

O. Smestad

Hun var gift med Ottar Smestad, som hadde drevet Samvirkelaget på Eidsberg stasjon, der hun hadde arbeidet på telefonsentralen. Ottar kom til Eidsberg fra Toten under 1. verdenskrig. På Høyendal kjøpte Ottar butikken i 1925. Mølla og sagene hørte fremdeles til Lekum, men forretningen og telefonsentralen ble Smestads. Det kongelige postkontor fra enevoldstida hadde vært Salmonruds privilegium, muligens overdratt til Hjorthfamilien i deres tid. Nå lå kommunikasjonscenteret med post og telefon på Høyendal.

Ottar bestyrte mølla også. Kona hans hadde telefonsentralen. Sammen bygde de videre på gården. Det ble ny låve i 1939 og ombygninger og tilbygg etter

behov. Butikkinngangen lå den gang mot gårdsplassen.

Ottar døde tidlig, i 1940, og Marie drev alene til sønnene Trond, Bjørn og Erik overtok fra 1958.

O. Smestads etterfølgere

Trond Smestad kjøpte Høyendal i 1970, og der har familien bodd siden. Slik fikk Høyendal lange tradisjoner: 150 år som landhandel med bakgrunn i flere hundre års handelstradisjon knyttet til Hjorth-familien.

Samlingsted

Smestad-familiens landhandel forvaltet dermed disse tradisjonene som samlingssted for Kirkefjeringen og til dels Høiekroken. Denne arven ble godt ivaretatt av Trond og Ebba Smestad.

Ebba var postfunksjonær i 1930-årene, men kvelds- og nattetider gjorde hun en innsats i butikken med å lage utstillinger og hyggekrøk for kundene. I en krok innafor inngangsdøra stod et lite, fint pyntet bord og stoler. Der var det kaffe, gløgg og pepperkaker til jul,

og slik ble du ønsket velkommen til å slå deg ned. Noen var der ofte og lenge!

Trond tok godt vare på kundene sine på alle måter. Han brakte varer med bil og var den eneste som gjorde det i hele bygda. Det var en flott service for alle eldre og de som ikke hadde bil. Da han la ned butikken, sendte den største kunden, Eidsberg kretsfengsel, ham diplom og takkebrev for godt samarbeid og service i alle år.

Vant landskonkurranse

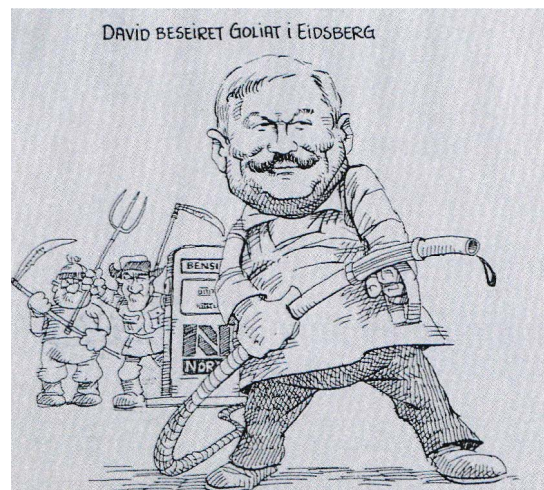
Smestad sine vant en landskonkurranse på en utstilling Ebba laget, og ekteparet fikk i premie en 14 dagers tur til USA. Øvrige vinnere var blant andre Rema 1000-sjefen Reitan og tilsvarende kjeder. Det må ha vært et tankekors for dem at en landhandel i Indre Østfold gav dem konkurranse! Det var et høydepunkt for Ebba og Trond, som ellers knapt hadde en ferie sammen.

Bensinstasjonen

Da Norol ville legge ned bensin-

Siste dag bak disken med medaljer, blomster og gaver. Foto utlånt av Ebba og Atle Smestad.

KJØPMANN TROND SMESTAD, MED STØTTE AV DE LOKALE BØNDER, GIKK SEIERRIK UT AV KAMPEN OM NOROL-PUMPENE. BEITZEM-82

David beseiret Goliat i Eidsberg

Foto utlånt av Ebba og Atle Smestad

stasjonen og grave opp tankene under den nylagte asfaltplassen utenfor butikken hos Smestad i 1982, ble det folkeaksjon i bygda og innslag i Dagsrevyen. Norol fikk så mye negativ omtale at de gav seg, og Smestad fikk beholde tankene. Et annet oljeselskap tegnet ny kontrakt, og så lenge han drev, solgte Trond bensin og diesel som den eneste mellom bygdebyene.

Avskjed med bygda

Noen dager før butikken stengte for godt i 2004, stilte bygda opp: Ordføreren kom med tale, medalje og Eidsberg-vase, noen hadde diktet en sang til dem og Eidsberg bygdekor var der og ledet sangen. Det var en fin og vemodig markering for oss alle.

Den gamle butikken er historie nå, og mye av det landhandleriene sto for, er samfunnsoppgaver i dag. Takk og ære til alle dem som stelte med kundene sine med raushet og medmenneskelig forståelse.

Et besøk på det unike Setskog Landhandelmuseum gjør godt for sjelen for de som ønsker å memorere litt av den gamle landhandelsens atmosfære Foto Trond Degnes

Det er samlet utrolig mange fine, gamle effekter fra gamle landhandlerier på Setskog Landhandelmuseum Foto Trond Degnes.

Landhandlerier i Hærland

Av Dag Mysen

Takk og pris for *Øyvind Kvernhusengen*! Han skrev særøppgave om butikkene i Lundebykroken på handelsgymnaset på Mysen i 1991. Da levde *Einar Kvernhusengen* fremdeles (1902–93). Han var bestefar til *Øyvind* og et oppkomme av minner og fortellinger om «før i tida». Også *Johan Vollebekk* (1905–96) var fremdeles oppgående og hadde mye å fortelle. Slik ble disse samtalen den siste muligheten til å få skrevet ned noe av den levende historien disse hedersmennene hadde inne. Den siste kjøpmannen i Hærland, *Bjørn Skjeltop* (f. 1931), ble selvsagt behørig intervjuet. I tillegg har *Jul Lars Kvernhusengen* samlet stoff om de andre butikkene i Hærland.

Dermed har vi et godt utgangspunkt for en oversikt over handelsmennene i Hærland og deres virke. Den første landhandleren her var *Ole Andersen* som drev på Tangen fra rundt 1880 og i 30 år. Den siste var *Bjørn Skjeltop*. Han la ned i 1998.

Beskrivelsen som følger er ordnet kronologisk etter når butikkene startet handelsvirksomhet. Teksten følger ofte ordlyden i stoffet fra *Øyvind* eller *Jul Lars Kvernhusengen*. Deres samle-innsats er redigert og satt inn i en ramme som passer for «Haakon».

Landhandelen på Tangen

I årene før 1880 ble det laget ny vei mellom Mysen og Ørje, til delvis avløsning av den da rundt 60 år gamle kongeveien til Karl Johan. Dette førte til større trafikk gjennom Hærland, både av folk fra bygdene her inne og av svensker fra grenseområdene. Det ga åpning for Oslo-karen *Ole Andersen* til å sette opp en liten bolig med krambu på Tangen.

Til da måtte folk i Hærland til Mysen for alt de trengte i en landhandel. Med hest og vogn var det tungvint. Derfor ble Tangen landhandel kjærkommen for bygdefolket og veifarende.

Ole bygde huset selv. Han hadde ikke store vareutvalget. Han førte bare det folk trengte mest til hverdags, som mel, gryn, salt og sukker. Dette var nødvendig for baking og annen matlaging.

Kaffe ble det solgt mye av. Den var billig, og både barn og voksne drakk veldig mye kaffe på den tiden. *Einar Kvernhusengen* fortalte at som smågutt fikk han ikke lov å drikke melk. Melka var den viktigste inntektskilden for folk med kyr, og måtte selges. Lagringsmulighetene var dårlige, særlig i sommerhalvåret, så melka som ferskvarer måtte raskt av gårde til meieriene.

Salt sild ble det solgt mye av. Den kom i tønner, hadde lang holdbarhet og var en rimelig proteinkilde.

Søtsaker var det lite av. Det ble solgt et slags sukkertøy og noe som ble

Tangen i Hærland med det vesle huset til Ole Andersen til høyre Bildet utlånt av Rolf Bjerke.

kalt «kronlerkjeks». Begge deler ble produsert på Mysen og sent til Tangen. Man fikk fire sukkertøy for ett øre!

All tørrmat ble veid opp og solgt i papirposer og kremmerhus. Kremmer Ole var nøye på vekta. Det sies at han beit av sukkerbiten med tenna for å få riktig vekt!

Byttehandel

Mye av handelen hos «Tangen-kremmer'n» var byttehandel. Det var vanlig å bytte egg mot salt. Mye av det som ble produsert på gårder kunne byttes i varer hos kremmeren. For et egg fikk man et kilo salt. Saltet ble brukt til å bevare kjøttvarer og var en nødvendighetsartikkel i datidens sjølberging på gårder og husmannsplasser. Bønder og husmenn som hadde høner kunne da få tak i salt på en lettvinnt måte.

Lundeby handelsforening

Rundt 1905 bestemte bøndene i Lundeby-kroken seg for å danne en handelsforening. Den fungerte som et aksjeselskap. Bøndene skjøt inn litt kapital hver seg for å bygge og starte butikken. Lovene for handelsforeningen er undertegnet av A.J.F. Haneborg, Hans Haugerud, Th. Elgetun, Jul O Kvernhusengen og Iver Gundersen.

I 1906 begynte byggingen av den nye butikken og 8. mars 1909 fikk Lundeby Handelsforening handelsbrev av lensmann Johansen i Eidsberg. Da begynte handelen.

En slik handelsforening hadde i prinsippet alle innskyterne om eiere. Disse hadde en fast besle som var ansatt for å ha ansvaret for å handelen skulle gå for seg slik den ville. I følge lovene for Lundeby Handelsforening skulle formålet for bedriften være

å drive handel «med billigst mulig beregnede priser».

Den første bestyreren het Johansen Øyvind har maktet å samle navnene på de følgende bestyrerne, med riktig rekkefølge mellom dem: *Ulriksen, Henrik Tveten, Sigurd Grønneren, Hansen, Thorleif Lundeby og Henrik Tveten*. Årstall for når de fungerte ble vanskelig å finne ut av. De fleste bestyrte bare en kortere periode

Post

Allerede fra oppstarten av butikken ble postkontoret lagt hit. All posten fra og til folk i grenda havnet her, og alle måtte hit for å hente posten sin. Det førte til at mange møttes i butikken. Det styrket selvsagt handelen. Bestyrer Ulriksen ble fratatt postfunksjonen på grunn av sommel og det ble eget posthus i grenda. Da fikk Ulriksen avskjed også som bestyrer.

Telefonsentral

Fra rundt 1915 ble det lagt inn telefonsentral i landhandelen. Da betjente sentralen bare tre nummer, men antallet abonnenter økte raskt til rundt 20. De ansatte hadde ansvaret for «sentralbordet». Dette fungerte til sentralbord-funksjonen ble lagt til Mysen. Senere fikk bygda igjen egen sentral som ble lagt til «Fram».

Vareutvalg

I handelsforeningen fikk man kjøpt så og si alt mulig. En fikk i alle fall kjøpt det man trengte til det daglige liv på landsbygda. Vareutvalget vokste etter hvert, og utkonkurrerte den lille butikken på Tangen. Varespekteret skal vi presisere nærmere nedenfor, slik det sto frem i de første årene etter at Tveten

Aksjebrev utstedt av Lundeby Handelsforening.
Bildet utlånt av Jul Aage Krosby

Melka ble levert i spann. Etter levering og kjøling ble spanna hentet utover dagen av «melkeruta» og kjørt til Mysen. Før bilene kom ble melka fraktet til Mysen med hest. Denne kjøringa gikk på omgang mellom leverandørene.

Like ved isbingen var det ei binderekke til 10–15 hester. Om morgenen kunne det stå tett med hester her mens karfolket var i butikken og leverte melka, spurte siste nytt og handlet.

Skulle en kunde kjøpe melk, måtte det skje før «melkeruta» hadde hentet melka for dagen. Salget foregikk i kjelleren. Her ble melka øst opp med litermål fra de store spanna over i det spannet som kunden hadde med seg

den størrelsen kunden ønsket.

Brødvarer måtte for det meste bestilles, med forsyning fra bakere på Mysen. De fleste bakte brød selv. Ferdigbrød var ingen viktig salgsvare på bygda.

Utvalget av godterier var også beskjedent. Sukkertøy ble solgt i løs vekt fra store sukkertøy-spann. I et hjørne på disken sto et lite glass-skap. I de to øverste hyllene i skapet var det sjokolader og karameller, i de nederste tobakk og sigaretter. I motsetning til dagens mengder med søtsaker fikk man altså plass til godterier og tobakkvarer i et lite glass-skap og et par spann.

Alt mulig

For uten dagligvarer og andre kolonialvarer hadde butikken et vareutvalg som var typisk for en landhandel. En halv vegg var dekket med seletøy og seletøy-deler, hestesko og kjettinger til å binde kuer med. Kjoletøy, skjortetøy, buksetøy med mere kunne kjøpes metervis. «Trikotasjeavdelingen» hadde også et stort utvalg i garn. Det var viktig å strikke sokker, strømper, gensere og annet for selvforsyning.

På lageret hadde Tveten et stort utvalg av kraftfôr til både kuer, høner og griser. Han førte også kunstgjødsel av mange slag. Bøndene handlet gjerne disse varene av ham. Da slapp de å kjøre til Mysen med hest og vogn. Det var få biler like etter krigen.

Kramper, skruer og spiker var viktige handelsvarer. Linolje, malingpulver og kritt til kitt gikk det også mye av. Det var til og med bensinutsalg ved butikken. Det var ei håndpumpe hvor man fikk kjøpt fem liter om gangen

Priseksempler

Øyvind fikk sporet opp noen kvitteringer fra 1949 som viste hvor mye viktige vareslag kostet den gang.

Her er noen av prisene:

1 kneippbrød..	52 øre
1 loff	50 øre
1 pakke gjær...	15 øre
1 kilo salt..	21 øre
1 kilo hvetemel...	64 øre
1 liter melk...	43 øre
1 liter bensin..	50 øre
1 liter parafin	33 øre

Årsomsetningen i butikken på den tiden var rundt 50 000 kroner.

Bjørn Skjeltorp

I november 1964 kjøpte *Bjørn Skjeltorp* landhandleriet på Lundeby. Da Øyvind skrev oppgaven sin i 1991 hadde Bjørn og familien drevet butikken i 27 år.

Mye hadde forandret seg gjennom disse årene. Vareutvalget hadde blitt mye større på dagligvaresiden. Prisene hadde steget betraktelig, i takt med økt levestandard og lønnsnivå. Og selv om bygningen var den samme, var butikklokalet gjort større ved å slå ned vegger og ominnrede første etasje.

Selvbetjening

Butikken var for lengst ominnredet til selvbetjening, der kundene plukket ferdigpakkede varer i en kurv. Forretningen hadde egen ferskvaredisk med kjøtt og ost som var betjent. Det var egen disk med frukt og grønnsaker. Tobakkvarer og godterier ble ekspedert av den som satt i kassa.

Fremdeles «landhandleri»

Selv om butikken i 1991 først og fremst sto frem som en dagligvareforretning, ble det fremdeles solgt et spekter av andre produkter. Her kunne man kjøpe gaveartikler, håndklær, leker, manufakturvarer, white spirit, parafin, blomsterjord og kunstgjødsel. Likeledes var verktøy som hammere, tenger, spader, river, skruer og spiker med i vareutvalget, sammen med malerkoster og en del maling. Denne delen av vareutvalget ble fremdeles satt pris på av kundene. Butikken hadde ord på seg for å ha «det meste».

Familiebedrift

I butikken jobbet Bjørn og kona Bjørg. De var et godt og sammensveiset team. I tillegg hadde de to ansatte.

Butikken klarte seg fremdeles greit i den skarpe konkurransen som skjot

fart gjennom 70- og 80-årene. De aller fleste slike butikker i landet vårt hadde måttet kaste inn håndkleet på dette tidspunktet. Men Bjørn hadde maktet å drive butikken på en fremsynt og samtidig forsiktig måte. Han sa selv at man måtte ikke satse for mye om gangen. Uansett maktet han å holde på kundegrunnlaget sitt og faktisk rekruttere noen nye.

Grossistsituasjonen var da fremdeles slik at det var mulig for en liten lokal kjøpmann å holde forholdsvis konkurransedyktige priser i forhold til de store butikkene på Mysen og på Slitu. Dette gjorde at kundene i Hærland like gjerne reiste til Skjeltorp på Lundeby for å handle.

Årsomsetningen på denne tiden var rundt to millioner kroner. Det var ganske mye til å være en liten butikk på landet.

Landhandelen til Bjørn Skjeltorp slik den sto frem i 1992. Foto: Øyvind Kvernhusengen

Kjørte ut varer

Bjørn hadde tilbud om vare-utbringning på tirsdager og fredager. Denne tjenesten var det mange som benyttet seg av, spesielt de eldre i bygda som ikke kom seg til butikken alene. Da var det godt å kunne ringe og bestille varene de trengte og få dem brakt inn på kjøkkenet, uten ekstra kostnad. Dette var i prinsippet et «ulønnet» arbeid som Bjørn tok på seg for å hjelpe kunder til en enklere hverdag og for å beholde kundekretsen. I 1991 hadde han fast utkjøring til 15 kunder.

Etterord

Øyvind avsluttet oppgaven sin slik: «Befolkningen i Lundeby vet å sette pris på butikken. De støtter opp ved å handle der fordi de vet at dersom den skulle innstille, ville den siste landhandelen i bygda forsvinne. Landhandleriet på Lundeby er et viktig service-tilbud og man håper at den kan bestå i lang tid. Skjeltorp har grundig bevist at næringsgrunnlaget og behovet er til stede.»

Björg og Bjørn la ned butikken i 1998. Da hadde de drevet Lundeby Handel i 34 år og så frem til en roligere pensjonisttid. Samtidig var dagligvaremarkedet nærmest monopolisert av de store kjedene som sørget for at små og lokale butikker ikke lenger kunne kjøpe varer til nogen lunde samme pris som de store kunne forhandle seg til.

Ferdinand Bakke

På 1930-tallet var *Ole Bye eier av Kirkeby*. Han hadde da drevet en liten landhandel i flere år.

Fra 1934 leide *Ferdinand Bakke* huset med landhandelen av Ole Bye. Leiekontrakten var på 600 kroner i måneden. I leiekontrakten fulgte det med ei bu og et uthus som nå ble lager. Ole Bye drev også melkemottak, men Bakke overtok ikke dette.

I. august 1934 fikk han bevilling til å starte nytt firma med navnet «Ferdinand Bakke». Familien hadde leilighet i annen etasje.

Typisk landhandel

I Bakkes butikk fikk man kjøpt alt man trengte av datidens dagligvarer. Alt var i løs vekt. Mel, gryn og sukker ble øst opp i poser og veid på vekta. Sildetønna og sirupsdunken sto borte i et hjørne. I noen hyller lå det stoffbunker. En kunne få kjøpt stoff i metervis. Ferdinand skar også ut glassruter.

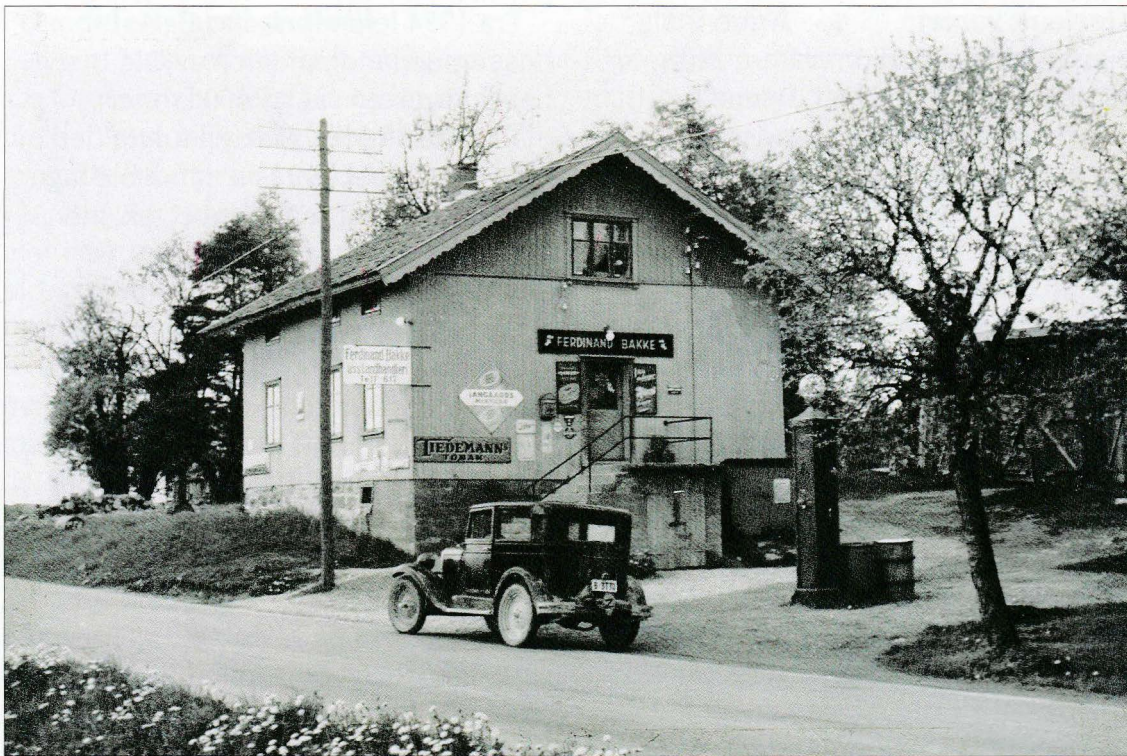
På lageret var det hesteseler, søm, hestesko, mjøl og kraftfôr, linolje på tønne og masse poser med fargepulver. En kjøpte olje, fargepulver og sinkhvitt og blandet maling sjøl.

Bakke kjøpte bil i 1938 og begynte med vare-utkjøring. Han slapp å levere inn bilen under krigen på grunn av butikken. I tillegg var han med i brannvesenet. Bilen ble derfor ansett som viktig i det lokale brannvernet.

Post og bensin

Det var bensinpumpe ved butikken. Der ble det solgt Oaker State bensin og olje

I 1946 ble det gjenåpnet postkontor i Hærland, etter at posten gjennom flere år var blitt sentralisert til Mysen. Ferdinand Bakke ble ansatt som poståpner. Da sønnen Kjell, født i 1945, var stor nok, fikk han sommerjobb med

Landhandelen til Ferdinand Bakke på Kirkeby i Hærland, ca. 1930. Foto utlånt av Kjell Bakke.

å sykle rundt med posten. Det var en stor tillit å få for en gutt. Når pensjonen kom, hadde han med seg store verdier. Han måtte da inn til hver enkelt pensjonist, og det tok lang tid å sykle ruta.

Stort oppland

«Kjørkebybutikken» hadde stort oppland. Det ble brakt varer til Homs-tvedtkroken, Våler og Hedemarken for å nevne noe. Butikken var en sosial møteplass på linje med alle andre landhandlerier. Folk hadde god tid til å «preke».

Familien Bakke var en respektert og vel ansett familie. Bakke kjente «hele Hærland», og alle kjente ham. *Anna* og *Olga Wilson* var to Hærland-damer som satte pris på Bakke. Kjell forteller at når Anna kom til butikken og handlet,

heiste hun opp den svarte stakken og hentet frem penger fra strømpa. Olga sendte ved flere anledninger hilsener til familien Bakke, noe som tydet på godt vennskap

Levering av egg

Bakke hadde egg-mottak for Østfold Eggsentral. Nesten alle gårder hadde høner, og egg ble levert til Bakke. Egga ble pakket i spesielle trekasser med plass til 180 egg i hver. To og to kasser kunne kobles, så det ble 360 egg i hver kasse. Det var oppgjør hver måned. Mange hadde det slik at de «handlet på bok». Denne gjelden ble da helt eller delvis dekket av egg-oppgjøret. Sønnen Kjell forteller at det var solide folk å handle med. Alle gjorde opp for seg.

Den nye bygningen til Bakke fra 1964 med butikk, postkontor, leilighet og Mobil-stasjon. Bildet er tatt i 1965. Foto utlånt av Kjell Bakke.

Ny lokalisering

I 1964 bygde Bakke nytt hus lenger øst i bygda. Huset inneholdt post og butikk i første etasje. Annen etasje var hjem for familien. Bensinstasjonen ble en moderne Mobil-stasjon.

Kjell Bakke

Kjell Bakke overtok firmaet i 1968. Butikken var nå mer moderne og varene kun dagligvarer.

Kjell drev butikken frem til 1986. Da var det slutt. Men postkontoret fortsatte frem til 1996. Da ble også «1878 Hærland» nedlagt.

Total forandring

Alle hus på gården Kirkeby i Hærland er nå borte. Riksveien gikk tvers gjennom gårdstunet. Våningshuset lå på nordsiden og låven på sydsiden. Låven ble flyttet til Folkenborg museum. Her er den ombygd og innredet til

administrasjonslokaler, utstillingssaler, møterom og brannsikre arkivarealer.

«Fram»

I Solberg-kroken i Hærland er det et ordtak å si at en bor «bak fram». Huset «Fram» har bestått lenge. I 1938 kjøpte Peder Aaserud stedet. Da var det allerede en liten landhandel der som ble drevet som et andelslag.

Peder Aaseruds landhandleri ble et «stort» foretak etter datidens målestokk. Vareutvalget var mangfoldig. En fikk alt i kolonialvarer, som ble solgt i løs vekt. Det var hvetemel i ei stor «mjøl-bøle» med lokk. Melsekkene ble tømt opp i denne og senere veid opp i poser etter behov.

Aaserud solgte sekker med brød som kom fra Oslo Kneippbrødfabrikk. Ellers tok han bakerverer fra baker Andresen på Mysen.

Kraftfôr kom fra Moss Aktiemøller.

Peder Aaseruds landhandel i «Fram» fra 1961 med den berømte Opel-lastebilen i forgrunnen. Oppe fra venstre Eva Aaserud Vammeli, Thorbjørn Revhaug, Martha Aaserud. Nede: Peder Aaserud og sjåfør Ragnar Norli. Bildet utlånt av Eva Vammeli.

Det ble solgt mye kraftfôr til bondene fra butikken på Fram. I taket på butikklokalet hang det «isenkramvarer»; bøtter, spann og sleiver.

Seletøy og hestesko, spiker, søm og skruer var en selvfølge. Det var også et «glassmagasin» med serviser, kopper og kar, gaveartikler, stoff og garn. Aaserud skar glass og kittet inn glassruter. Det var ofte nattarbeid.

Telefonsentral

Det var i sin tid telefonsentral på Fram. Der satt det damer og ekspederte telefonsamtaler. Det var bare noen få nummer man kunne bruke lokalt.

Melkemottak

Det var melkemottak på Fram. Kristian Brandsrud ordnet med dette. På andre siden av veien var det ei binderekke

for hestene som dro melkekjerrene. I kjelleren var det en stor kum med kaldt vann. Der ble mjølkespanna som bondene kom med, satt til kjøling.

En fikk kjøpt melk i medbrakt spann. Melka ble øst opp fra et stort kar med ei øse som tok én liter. Knut Hærland fraktet melkespanna videre til meieriet på Mysen

«Julegate»

Hver jul hadde Aaserud «julegate». Han hang en girlander med granbar og lys tvers over veien. I butikken ble det gjort i stand en flott juleutstilling i vinduene. Likeledes var det på disken i butikken utstilling av julevarer; appelsiner, druer, fiken, bananer med mere. Det var ferskvarer i kjøtt og pålegg som kom fra Diskerud på Mysen

Før jul var det ofte så stor trafikk at

Peder Aaserud assorterte landhandel i 1950. Bensinpumpe og binderekke for hester på venstre side av veien. Bildet utlånt av Eva Vammeli.

«Fram» etter byggingen av nytt lager med fryseri i 1958. Bildet er fra 1961. Bildet utlånt av Eva Vammeli.

man måtte praktisere «timebestilling». Det kunne være bestillinger helt til kl. 23 om kvelden.

Utkjøring av varer

Aaserud kjørte ut varer til et stort distrikt; til Solbergkroken, «Puttland», Dal, Krogstadfossen og også til Rødenes. Anna Wilson var fast kunde. Hun kjøpte kraftfôr til dyra sine på Fram. Da tok hun bussen fra der hun bodde. Etterpå kjørte Aaserud henne ofte hjem med varene. Hver jul besøkte han henne, og hun bød på juledram. Firmabilen med «Peder Aaserud»-logo på var kjent over hele Hærland. *Martha Aaserud* brukte mye tid på å sitte ved telefonen og ta i mot varebestillinger.

Det var ganske vanlig å handle på bok. Når det var oppgjør, var Aaserud en mester i å addere lange rekker med tall i hodet. For sikkerhets skyld bad han noen andre å kontrollere adderingen på regnemaskin, men beløpet hans stemte alltid.

Ansatte

Aaserud hadde flere ansatte. Det var to «hybler» i tredje etasje som fungerte som losji.

Bensinpumpe

Det var bensinpumpe også på Fram. Den sto på andre siden av veien ved binderekka.

Egg-mottak

I likhet med de andre landhandlene i Hærland, var det egg-mottak også på Fram. Aaserud var fremsynt som kjøpmann og han ominnredet tidlig butikken til delvis selvbetjening. Mange av varene som tidligere ble solgt i løs vekt, måtte da veies opp på forhånd.

Fryseri

Peder Aaserud restaurerte huset og bygde nytt lagerhus i 1958. Dette huset inneholdt fryseri der man kunne leie frysebokser. Boksene var i bruk helt til hjemmefryserne gjorde sitt inntog i husholdningene.

Salg og avvikling

Peder Aaserud og kona Martha drev butikk på Fram helt til 1968. Da ble butikken solgt til Coop og ble samvirkelag. Etter noen få år ble den solgt til *Gutelvik* som dreiv butikk her til langt ut på 1980- tallet.

Huset «Fram» er i dag kun bolighus og er gjort om til leiligheter. Huset er også nå et landemerke i bygda Solbergkroken, Nortura Hærland og Hærland skole ligger fremdeles «bak fram».

Lundeby Handel

På gården Lundeby søndre ble det allerede i 1936 anlagt en bensinpumpe. Det var ei enkel håndpumpe som pumpet opp 20 liter om gangen

I 1958 bygde *Odd Lundeby* huset som inneholdt butikk og etter hvert Lundeby poståpneri i første etasje, med bolig i annen etasje for Odd og kona Gerd.

Butikken ble først utleid til *Ove Lillehagen* som dreiv den til Lundeby sjøl overtok i 1964. Butikken var en ren dagligvarehandel med firmanavn *Lundeby Handel*.

Bakerverer kom fra *baker Andresen* på Mysen, ferskvarer fra *Herrod* på Orje. Odd Lundeby kjørte ut varer til kunder i Hærland og også til mange kunder i Rødenes. I butikken var det to ansatte som var på jobb samtidig. I 1974 ble butikkdriften nedlagt.

Lundeby Handel med butikk, poståpneri og bolig Bildet utlånt av Odd Lundeby

Esso-stasjonen til Roger Lundeby en travel sommerdag i 1983. Bildet utlånt av Odd Lundeby

Postkontor

Poståpneriet var for postkretsen som senere ble 1876 Lundeby. *Gerd Lundeby* og *Ingrid Heimseter* var ansatt her.

Postkontoret eksisterte frem til 1989.

Tidligere var Lundeby poståpneri i et rom i to forskjellige privatboliger litt lenger øst i grenda. Poståpner her var *Anders Vollebekk*. Deretter ble *Ingrid* og *Rolf Dammyr* ansatt.

Posten kom med rutebussen fra Mysen i grå striesekker med røde striper. På kontoret ble den sortert og lagt i en reol med mange rom. Hver husstand hadde sitt rom. Skapet var i bruk helt til poståpneriet ble nedlagt. En måtte sjøl hente posten på postkontoret i åpningstida.

Ny bensinstasjon

I 1968 bygde *Roger Lundeby* ny bensinstasjon med smørehall og vaskehall. Denne var i drift frem til år 2000, da E18

ble lagt om. Et bilde fra 1983 viser at det til tider var stor trafikk på «Esso'n» på Lundeby.

Roger hadde kiosk på bensinstasjonen. Her hadde han alle de varene som veifarende spurte etter når de skulle fylle bensin, eller som ungdommene ønsket seg når de var ute og «rægga» med bilene sine.

Tidligere handel på andre siden av veien

Det kan også fortelles at det var butikk i et hus på andre siden av veien ved Lundeby Handel. Huset brant ned nyttårsnatta i 1957.

Vemodig

Lundebygrenda hadde i sin tid to butikker, bensinstasjon med smørehall og vaskehall, bensinpumpe, skole og poståpneri. I dag eksisterer ingen av delene.

Vi har for kort tid siden lagt et skatteoppgjør bak oss. Ikke særlig populært å bli hengt ut i avisene hverken nå eller i «gamle dager». Vi har sakset et oppslag fra «Indre Smaalenenes Avis» i 1933:

Misnøye i Eidsberg med at lensmannen skatter til Mysen

Under budsjettbehandlingen i Eidsberg, mandag, var det sterk misnøye med at folk som henter store inntekter fra Eidsberg skatter til Mysen. L. Sekkelsten uttalte Det er merkelig at Eidsberg, som er en av de best administrerte bygder i fylket ikke skal kunne få skatt av dem som skulle være bygdens beste skattytere. Ikke får vi skatt av lensmannen, ikke av doktoren og ikke av dyrlegen. De henter sine inntekter fra Eidsberg, men skatter i en annen kommune. Jeg mener at byg-

den burde sørge for at de personer som har gode inntekter av bygdens folk også burde skatte der.

Ordfører Haneborg: Alle er nok enig i det, bare vi kunne få det til. Johs. Opsahl: Jeg er enig med Sekkelsten, og jeg tror herredstyret bør tenke på å ta rev i seilene likeoverfor dette. Det kunne være noe å tenke på å få opp en passende bygning, hvor det kunne bli kontorer for doktor, tannlege, sakfører osv.

Slitugården (Nordbygården) i 1917, sett fra jernbanen. Foto: Carl Normann, Hamar.
Postkort utlånt av Jul Aage Krosby.

Kafé, bakeri, mode- og manufakturforretning

Biha Arnesen var den første som drev kaféen. Mot slutten av driftstiden ble bakeriet drevet av *baker Liland*.

Slitu mode- og manufakturforretning ble ivrig drevet av *Lovise Østreng* (se annonse) Det er også signaler på at hun drev bakeriet/kaféen i en periode.

Bensinsalg

Rundt 1925 bygde Esso en håndpumpe-stasjon tvers over veien for Slitugården. *Jens Nygård* var konkurrent og bodde i Slitugården. Han solgte russisk bensin. Denne ble solgt på 16-liters-kanner og var alltid billigere enn Esso sin pumpepris.

På andre siden av veien lå det en flott have med epletrær og andre frukttrær. Disse stammet nok fra en tidligere husmannsplass på Nordby gård.

Post

Slitu stasjon hadde postutlevering fra jernbanen ble åpnet i 1882. I 1915 flyttet posten inn i Slitugården.

Foran Slitugården ett eller to år for krigen. Disse er på besøk i første rekke fra venstre: *Ingeborg Skalberg*, *Marion Skalberg*, *Josef Skalberg* og *Rolf Bergraf*. Bakre rekke: *Bertha Bergraf*, *Hjørdis Johansen* og *Erling Johansen*
Foto utlånt av Erling Bamsrud.

Poststyrere var: Stasjonsmester S. Aarsland, Anna Rokstad, Ragnhild Olsen Furuli, I. Skalleberg og Helga Thoresen, eller frøken Thoresen som hun ønsket å bli kalt.

Postkontoret i Slitugården holdt åpent frem til 1960. Da ble det sammenslått med brevhuset på Togrind og alt ble flyttet til Slitu-blokka.

Det kan nevnes som en kuriositet at i 1915 var lønna 650 kroner året.

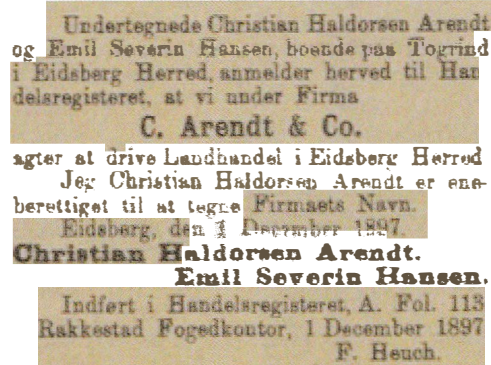
Avvikling

De siste som bodde i Slitugården var Ingvald Kjeserud og Kristian Vrangen. Gården ble revet rundt 1980.

Togrind landhandleri (1898–1930)

Forretningsgården ble oppført i 1898 av Kristian Arendt under firma navn Togrind Landhandleri. Mellom 1898 og 1930 var det mange som driftet butikken. Noen gikk det bra for, mens andre gikk konkurs.

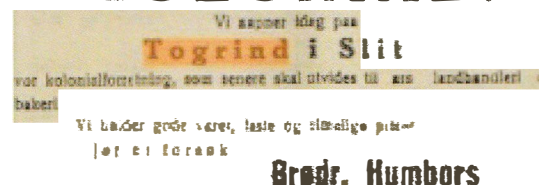
Fra 1898–1903 ble den driftet av C. Arent & Co. Handelsreisende Martiniussen fra Tomter kjøpte Togrind i 1903 for kr 10 000. Han leide bort til andre i en periode, men drev selv i 1908–1911. John Olsen kjøpte da stedet og driftet frem til 1915.

Undertegnede Christian Haldorsen Arendt og Emil Severin Hansen, boende paa Togrind i Eidsberg Herred, anmelder herved til Handelsregisteret, at vi under Firma **C. Arent & Co.** agter at drive Landhandel i Eidsberg Herred. Jeg Christian Haldorsen Arendt er eneberettiget til at tegne Firmaets Navn. Eidsberg, den 1 December 1897. **Christian Haldorsen Arendt.**
Emil Severin Hansen.
Indført i Handelsregisteret, A. Fol. 113 Rakkestad Fogedkontor, 1 December 1897
F. Heuch.

Innregistrering i Handelsregisteret i 1897.

KOLONIAL!

Vi sælger idag paa **Togrind i Slit** vor kolonialforretning, som senere skal utvides til ans. landhandleri i bakken.
Vi lægger gode varer, faste og rimelige priser
I et forask
Brødr. Humbors

Reklame for Brødrene Humborstad.

For en kvik

og sterk gu', helst med lidt øvelse ved disken, og med god haandskrift, er plads ledig ho

E. Marthiniussen,
Togrind i Slitu.

Ledig jobb for diskenspringer!

Undertegnede sælger paa

pr. Slitu

den 10. oktober en velassorteret Mode- & Manufakturforretning, der anbefales publikum paa det bedste til dagens billigste priser.

O. Skousgaard.

Vi finner også en motebutikk på Togrind i 1919.

Herfra finner vi en periode med kjøp og salg, samt en god del konkurser. Man sa i den tiden at det holdt med sju husstander for å ha driftsgrunnlag for en butikk! Mye tyder på at det var vel optimistisk.

I perioden fra 1915 til 1930 finner vi følgende: Brødrene Humborstad, Gustav Gotteberg, Johan K. Høie, H.A. Faale (det var to søstre), Per Haneren, Johan Trygg & Co.

Togrind. Bildet er utlånt av Erling Bamsrud.

Slitu Landhandleri, Togrind Bildet fra «Det norske næringsliv. Østfold fylkesleksikon »

Slitu Landhandleri

Først da Helga og Peder Kollerud tok over i 1930, ble det trygg drift i mange år. De ga bedriften navnet Slitu landhandleri.

Helga leide bort butikken til Kåre og Bjarne Bamsrud fra 31.08.1946. Etter en kort periode med Hans Evenrud, tok Per Musum over i 1954. Han avsluttet tiden med landhandleri på Togrind i 1957 og tok over Øyerud Landhandleri. I tillegg ble det åpnet ny butikk i den nye store Trollerud-blokka som sto klar i 1957.

Likevel var det fortsatt handel på Togrind Wecy-Santos tok over og drev med salg av automater etc. i en lang periode. Nevnes må også at det var

Bildet er fra rundt 1955. Bak fra venstre Klemens Harmancinski og Per Musum. Foran står Jorun Garseg, Dagny Musum og Karen Bamsrud. Foto utlånt av Erling Bamsrud.

Slitu mode- og manufakturforretning

anbefaler for vinteren:

Kjæper og hatter. Nye kjoler og blusestøler i tid og smuld. Et stene parti fæstet i forstj fortv kan vedno selges til gammel pris. Lerestole for 37 øre pr. m. Rommel, sturt og lakslerred. Gødt udvalg i blaa.sitr. Gardinstøler, menestøde og i konger.

Forskjellige uldvarer: Gølfjæker, gensere, uldtopper, uldstrøer, uldskjort, sokker, stømper, vasiter og vasiter. Skalkesgen i sort og grønt 4 5 og 6 træsler.

Pastagode haandarbejder: Lepore i lin og Angola. Theduker, servetter, pyntehaandkier og skildespøter. Hjeskenhaandkier og hyldeborde.

For hoeser: Lær, stivstet, slips og mancherakjortet. Pattes galager og paraplyer. Opsyet andertel for demer og bærre hoves paa legte; kan ogsaa faaes efter bestilling.

NR. Bestillinger paa kranses mottoer.

Louise Østreng,
— Slitu —

Annonser for Slitu mode- og manufakturforretning

leiligheter både i første og andre etasje. Mange fra Slitu har hatt sin oppvekst her.

Brevhus og melkemottak

Togrind var brevhus og nyttet først kassasjonsstempel nr. 155. Fra 1935 fikk de «kronet posthorn» (se bilde).

Brevhusstyrere var: *Hanna Faale* 1929–1931, *Helga Kollerud* 1931–1954 og *Per Musum* fra 1. mai 1954 og frem til det ble lagt ned i 1960!

I tillegg fungerte Togrind som melkemottak. I kjelleren var det store kummer til oppbevaring av melke.

Opphør

Togrind ble solgt til *Hans Trollerud*, Slitu og ble etter hvert revet.

Kilder

Takk til *Øivind Larsen*, samt *Elisabeth* og *Reidar Haug* for opplysninger, i tillegg er det brukt info fra diverse offentlige registre.

Fersk fisk

Fersk torsk og kolje netop
komme

en & Co

Annonse for *Sten & Co.*

Togrind
155 1935
t. dsber.g

Stempler fra Togrind og Slitu.

*Trollerudgården
sett fra fylkesveien
mot Slitukrysset
Foto utlånt fra
Indre Smaalenenes Avis
bildearkiv.*

Forretninger på Mysen

Av Dag Mysen

I de formende årene for stasjonsbyen Mysen var slakterier og bakerier de eneste «spesialforretningene» i stedets handelsprofil. Alle andre forretninger som ble startet før første verdenskrig, ble grunnlagt som landhandlerier. De var datidens små «supermarkeder» der du kunne få kjøpt alt det du ellers trengte til alle slags behov.

Det var først i det andre ti-året av nittenhundre-tallet at vi fikk noen få nisjebutikker som drev med moteklær og stoffer, og det vi ellers kaller manufakturvarer. Men denne delen av handelen var også en del av landhandelsprofilen på Mysen helt opp mot tretti-årene. I forrige artikkel har vi konstatert at noe av bredden i bygdebutikkens handleprofil holdt seg hele levetiden ut for disse forretningene

På Mysen ser vi denne utviklingen godt i de to første fortellingene vi nå skal gi til beste: I butikkdriften fra Ole Mysen til Arild's og i utviklingen

av forretningen til Hans S. Olsen. Begge begynte virksomhetene sine i stasjonsbyens grunnleggende år på 1880- og -90-tallet som landhandlerier. Hans S. vraket dette konseptet i 1914 og skilte ut byggevaredelen av landhandelsprofilen som nisjen han ville forfølge videre, mens familiehistorien fra Ole og Anton Hamil Mysen var landhandelspreget helt til Dagfinn Mysen kuttet ned til ren kolonialbutikk-drift først gjennom 1950-årene. I prinsippet gjenoppsto landhandelsprofilen i stor og moderne målestokk gjennom Arild's Stormarked og Arild's i Mysen.

Ambisjonen vår er å gå gjennom mesteparten av butikklivet på Mysen som dokumentasjon for ettertiden. Det trenger vi både flere år på og flere medarbeideres bistand for å kunne gjennomføre. I denne omgangen nøyer vi oss med fire bedriftsløp som utviklet seg til å bli blant de store motorene i Mysens handelsliv.

*Stasjonsbyen Mysens utvikling startet med jernbanens anleggelse Østre Linje ble åpnet i november 1882.
Foto Carl Normann.
Postkort utlånt av Jul Aage Krosby*

En handelshistorie i fire generasjoner
Ole Hansen Mysen (1830–1923) og Anton Hamil Mysen (1861–1933)

Dagfinn Mysen – Arild's i Mysen

Av Dag Mysen

Mysens første forretningsgård

«Fredheim», *Torggata 2*, som i 2018 huser indisk restaurant i første etasje og baren «Folk» i kjelleretasjen, ble bygd av *Ole Mysen* da jernbanen kom hit i 1882. Bygningen var den første forretningsgården på Mysen.

I kjelleretasjen startet sønnen *Anton Hamil* melkemottak og meieri etter at han kom tilbake fra Landboskolen i København som nyutdannet meierist i 1883, 22 år gammel. Foruten meieriet i kjelleren, rommet bygget landhandleri og hotell som ble drevet av Ole.

I meieriet produserte *Anton Hamil* smør. Det ble betalt med kr 1,80 pr. kilo. Restproduktet, den skummede, søte melken ble fraktet med jernbanen til Oslo der *Kristiania Meieribolag* betalte tre ore pr. liter.

Melkemottaket i *Torggata 2* var i drift i mange år etter *Anton Hamils* tid. Fra 1923 ble mottaket brukt av 30 medlemmer i et melkelag som sorterte under *Oslo Melkeforsyning*. I 1937 gikk laget inn i det nye og store *Mysen Meieri A/L*.

I 1886 leide Ole bort gården til kjøpmann *H.C. Pedersen* som fortsatte driften av meieriet, landhandleriet og hotellet. I følge *Hans Wåler* forteller gamle papirer at *Pedersen* hadde fem ansatte. De to handelsbetjentene tjente hver 250 kroner året, de to tjenestejentene 110 og gårdsdrengen 150.

Øierud Landhandel og Sulerud gård

Året etter kjøpte *Anton Hamil* *Øierud Landhandel*. Han utvidet landhandlerie til å omfatte nisjen med melkemottak og smørproduksjon med leveranse av skummet-melka til Oslo. Han førte og korn, høy og halm. I 1890 solgte han forretningen til *I. A. Langevik*.

I stedet kjøpte han *gården Sulerud* på grensen mot Askim. Det var da den største gården i Eidsberg. *Anton Harr* var 29 år gammel. Også her bygde han opp et landhandleri. Som den første i Eidsberg fikk han lagt inn telefon i 1892, med egen linje fra Askim.

I 1895 solgte han *Sulerud* og flyttet til Mysen, hvor han leide hus til seg og sine mens han forberedte overtakelse av *Nordre Mysen* fra Ole fra nyttår 1897.

Da hadde Ole solgt «Fredheim» i 1896 til *Hans S. Olsen*, med meieriet, landhandleriet og hotellet. Salgssummen var på 14 000 kroner. I salget inngikk en klausul på at *Hans S* skulle ha enerett i 20 år til landhande på *Nordre Mysens* grunn.

Dette gjorde at *Hamil* ikke kunne fortsette sitt landhandleri. Men da hadde han for lengst skaffet seg et so fofeste i trelasthandelen, og satset nå for fullt med kjøp av to faste og to mobile sager.

Nytt forretningsbygg på Nordre Mysen

I 1921 solgte Anton Hamil *jordene og gårdsdriften* på Nordre Mysen, *Hamilsaga* og en del *skog* til sin eldste sønn *Olav Harald*. Da var klausulen fra 1896 for lengst gått ut. Samme år bygde han derfor *Meieriveien 2*, som han kalte «*Skiringsal*». Her åpnet han forretning 2. desember der han slo inn på sin gamle forretningsidé med *landhandleri og melkemottak*, og begynte dessuten med *byggningsartikler*. Etter hvert tok han også inn *mel og kraftfôr* som han solgte til bønder i distriktet. Anton Hamil likte seg i butikken og trivdes som kjøpmann. Kanskje var det både en avkopling fra – og en tilkobling til – alt det andre han drev med på denne tiden.

Den yngste sønnen, *Dagfinn Bonde* (1908–69), begynte som ekspeditør i denne forretningen som ungdom. Dagfinn tok *Skogskolen* på Kalnes og *Otto Treiders Handelskole* i Oslo, og satset på en fremtid med kombinasjon av skogsdrift og forretning.

Dagfinn fikk pleuritt som ungdom. Den gangen var dette en farlig sykdom. Han overlevde, takket være sterk fysikk, men ble svekket. Han begynte å stamme, og gikk på døveskole i Oslo for å lære å snakke ordentlig igjen.

Da tretti-årene begynte, gikk Dagfinn inn i forretningsdriften for alvor. Varespektret var bredt. En landhandel drev i prinsippet med det meste som senere ble splittet opp i spesialbransjer. Under tittelen «en velassortert landhandel» hang det kasseroller i taket, sammen med spann og seletøy. På veggene hang alt mulig som folk kunne ha bruk for. På bord og disker var

det ruller av tøy og andre manufakturartikler. På gulvet var det tønner med sirup og salt sild. Mel, sukker og salt sto i sekker, og ble veid opp i papirposer. Hos Anton Hamil var det også bygningsartikler av mange slag, med tilhørende lagerplass på tomta. Og som nevnt var det melkemottak og handel med mel og kraftfôr.

I 1933 ville Dagfinns fetter *Leif* overta forretningen og bygget. Han fikk kjøpe *Skiringsal* for 19 000 kroner og ga bygget navnet *Handelsby*, direkte oversatt fra det gammelnorske *Skiringsal*.

Skiringsal II, senere David Blids gate 23

Anton Hamil bygde da «*Skiringsal II*» på andre siden av *Meieriveien*, senere *David Blids gate 23*. Brødrene Anton Hamil og *Laurits* inngikk en avtale på vegne av sønnene sine om at de skulle dele handels-profilen på *Handelsby* i to: *Leif* skulle fortsette med bygningsartikler, *Dagfinn* med landhandel. Avtalen ble alltid respektert siden. Anton Hamil leide første etasje i *Handelsby* ett år etter salget for å holde forretningen sin inntakt til *Skiringsal II* sto ferdig til innflytting i 1934.

Dagfinn Mysen

I 1935 kjøpte Dagfinn «*Skiringsal II*» av sin far. Samtidig kjøpte han en del av farens skoger i *Hærland* som Dagfinn kalte «*Hamil skog*», der *Kulevannsaga* med staller og sagstue er senter.

Butikken i *David Blids gate* hadde inngang i skråpartiet mot veikrysset. Halve første etasje var butikk, med lager i kjelleren under og lem i gulvet. Bak butikken var det leilighet. Her bodde

Til venstre nybygd forretningsgård, David Blids gate 18. Til høyre gammel forretningsgård, David Blids gate 23, som nå rommet Harald Kristiansens elektriske forretning. Bildet er tatt rundt 1950 og utlånt av Ole Laurits Mysen.

Dagfinn og kona *Solveig* de første årene de var gift, fra 1941. I annen etasje var det to leiligheter til, med felles bad og WC.

Dagfinn tok med seg *det brede landhandelspektret* fra sin far, inkludert salget av *mel og kraftfôr*, og utvidet med salg av *fyringsartikler*: ved av alle typer, *kull og koks*. Det kom mye ved fra egen skog, og bakhun fra egen sag og fra Hamil-saga til broren Olav H. Med dette som base bygde Dagfinn et nettverk av små og store kunder i fyrings-bransjen.

Under krigen kom det pålegg om avvirkning av ved. Dagfinn benyttet anledningen til tynning av skog i stor stil. Han produserte også *trekull* på sagtomta ved Kulevannet.

Skogsdriften førte med seg at Dagfinn fikk et stort nettverk på bygda,

ikke minst i Hærland. Utenfor trillebårfabrikken til faren Anton Hamil, senere *Otto Lund*, var det en stor binde-rekke. Her var det mange bønder som bant hestene sine når de var i Mysen. Mange fant det naturlig å stikke innom Dagfinn for en handel. Da det nye meieriet sto ferdig og alle melkelagene i omegnen gikk inn i dette, var det mange som kom til meieriet med melka flere ganger i uka. Det gagnet handelen hos Dagfinn.

Ansatte

Fra butikken til Anton Hamil hadde Dagfinn med seg *Jurgis Olsen* som sjåfør og *Signe Grefslie* som dyktig butikkdame. *Julius Tangen* var på en måte lærling i faget både hos Anton H. og Dagfinn.

Jurgis tok jobb hos L.M. *Enger*. Da begynte *Knut Johansen* som sjåfør. Han

var hos Dagfinn til Knut åpnet kiosk med tobakk og aviser osv. i Hjørnegård i Smedgata på begynnelsen av 50-årene. Da begynte *Arve Hansen* som sjåfør.

Krigen

Krigen ble en vanskelig tid, med streng rasjonering av så og si alle nødvendighetsartikler. Det var ikke vanskelig å få solgt varer for en kjøpmann. Utfordringen ble å skaffe dem til veie, og på lovlige måter. Derfor ble verken omsetning eller inntjening særlig stor.

Ny forretningsgård

Umiddelbart etter krigen bygde Dagfinn ny forretningsgård tvers over gata, *David Blids gate* 18. Han flyttet forretningen dit i 1947. Butikklokalet tok da knappe halve første etasje. Bak butikken var det stort lager.

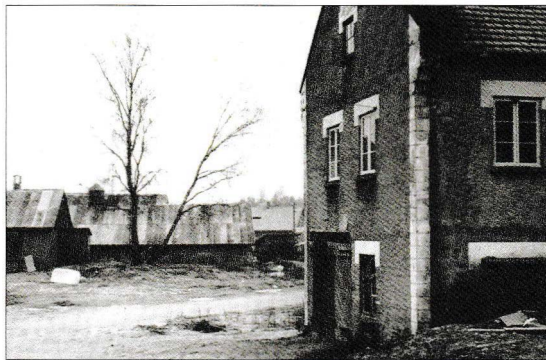
En del av kjelleren ble utleid til *Knut Flataker* som hadde overtatt agenturet for *Nora Fabrikker og de store bryggeriene* i Oslo. Senere ble agenturet og leieforholdet overtatt av *Bjarne Bamsrud*.

Annen og tredje etasje ble leid bort til *konfeksjons-fabrikken Ous & Co*. De drev her til *Arild Mysen* tok hele bygget i bruk i 1971.

Det gamle butikklokalet ble leid ut til *Harald Kristiansen* som startet *elektrisk forretning* her. Dagfinn slo sammen de to leilighetene i annen etasje til én, og flyttet opp med kona *Solveig* og barna *Dag* og *Arild*. Sønnen *Tore* ble født året etter. *Rørlegger Abelsen* flyttet inn i leiligheten bak butikken i første.

Overtok trillebårfabrikken

Omtrent samtidig (1947) avviklet *Otto Lund* driften av trillebårfabrikken.

Trillebårfabrikken til høyre. Mysen meieri i bakgrunnen. Bildet er tatt rundt 1950 og utlånt av *Ole Laurits Mysen*.

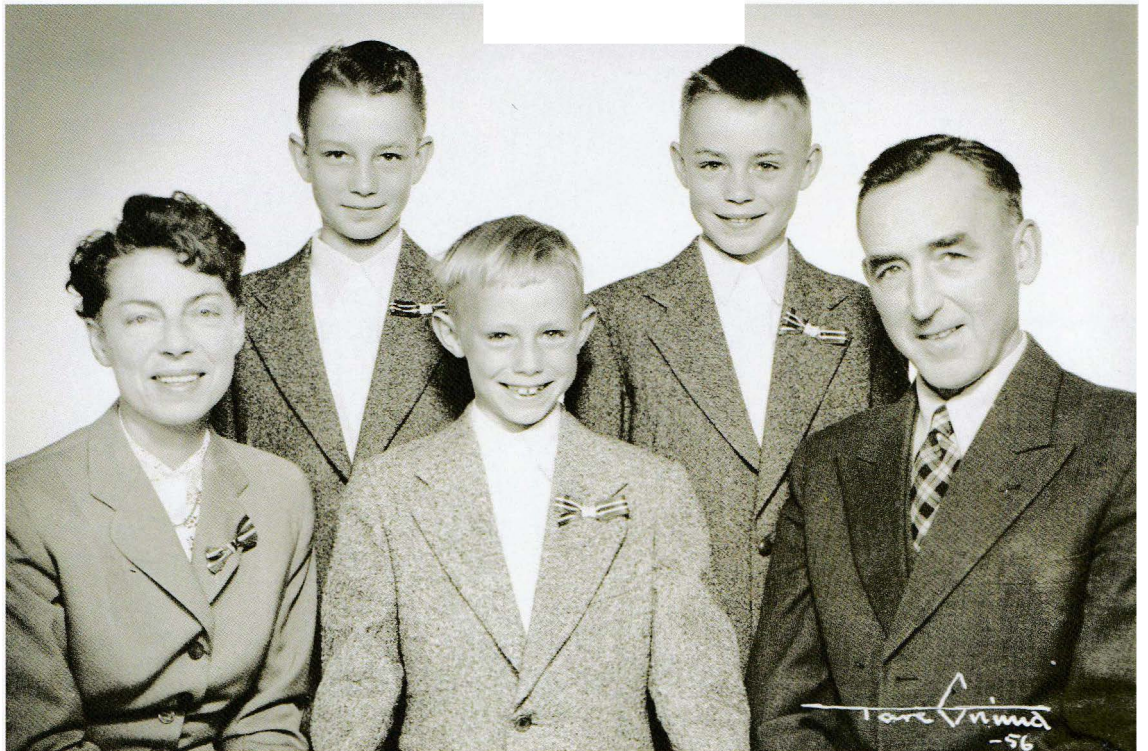
Dagfinn kjøpte bygget og tomta. Her brukte han det store lokalet i første etasje som lager for melet og kraftfôret som han solgte til distriktets bønder. Leveransene kom fra Moss Aktiemøller. Jeg (Dag) husker godt turene til Moss med lastebilen og *Knut Johansen* og *Arve Hansen*. Veien til Moss var forferdelig smal og svingete. Hvis vi kom opp i en fart på 50 km i timen, var det svært. Jeg mener at vi brukte vel to timer hver vei. Med lasting i Moss, der vi ofte måtte vente på tur, tok det nesten en hel arbeidsdag å hente et billass med mel og kraftfôr.

Denne virksomheten ble en del av handels-profilen til Dagfinn, inntil han fikk en ny sykdomsperiode i 1952.

I annen etasje på trillebår-fabrikken leide *Sørensen & Andresen* lokale til *sykkelreparasjoner*, som senere omfattet *moped-verksted*. Det var utvendig trapp opp til etasjen. Det var tungvint, men på den tiden syntes ingen å tenke over slikt. Virksomheten opphørte da *Arild* rev bygget for å utvide forretningen til full størrelse i 1971.

Omgjøring og selvbetjening

I begynnelsen av 60-årene solgte

Bak fra venstre: Dag og Arild Mysen. Foran: Solveig, Tore og Dagfinn Foto fra 1956, Tore Grinna.

Dagfinn virksomheten med fyringsartikler til Arve Hansen.

I 1965 gjorde Dagfinn om meste-parten av lageret til butikk og formet *selvbetjenings-profil*.

Solveig Mysen (1914–84)

Dagfinns kone, Solveig, tok aktivt del i butikkdriften gjennom hele etterkrigstiden og ble en viktig støtte for mannen sin også her. Andre som arbeidet for Dagfinn var *Reidun Fiskerud, Johanne Lytomt, Aslaug Krugerud og Aase Bye*. Etter at sønnen *Arild* overtok, fortsatte Solveig å fungere som en viktig brikke i dagligvareavdelingen på Mysen, til hun ble syk i 1983.

Arild Mysen

Dagfinn døde brått og uventet i romjula 1969. Fra 1. januar 1970 overtok den

mellomste sønnen *Arild* butikken og Hamil skog.

Gjennom våren 1970 startet *Arild* med annonser på egen hånd. Hans første annonse kom med en liten to-spalter på første side der to artikler ble annonsert med reklamepris: 1/1 boks fiskeboller kr 2,95 og en 1/4 kg kaffe kr 2,95.

Fra høsten 1970 begynte *Arild* å planlegge en kraftig utvidelse av virksomheten. Våren 1971 rev han den gamle trillebårfabrikken, bygde til ny del og omgjorde det gamle bygget

Arild's Stormarked

2. desember 1971 åpnet *Arild's Stormarked*. Forretningen hadde *dagligvareavdeling med ferskvarer i kjøtt og fisk, kiosk, leketøyavdeling, avdeling for glass, stentøy og kjøkkenutstyr, parfymeri og*

Trekningen av «Arildstjernen» i desember 1972. Fra venstre: Fru «Tuts» Bingslien, Arild Mysen, vinneren Øystein Hansen fra Ørje, Knut Bjørnsen og Egil Bingslien. Bildet utlånt av Arild Mysen.

kafeteria. I tredje etasje innredet han leilighet for seg og sine.

I 1972 kjøpte Arild en *traverhest* på Haga jordbrukskole. Han kalte hesten *Arildstjerna* og loddet den ut til kunder i julestria i et gratislotteri. Det kom hestefolk fra fjern og nær for å vurdere hestens egenskaper der den sto i egen innhegning utenfor butikken på dagtid. Med stort hestedekke i rødt og hvitt med hestens navn, ble den kjørt rundt i gatene i Askim og Mysen av *Egil Bingslien*. Det ble innlevert rundt 60 000 gratislodd. Trekningen av hesten fant sted like før jul utenfor Kreditkassen på Mysen. *Knut Lie* ledet forestillingen og fjernsynskommentator *Knut Bjørnsen* foretok trekningen kl. 23 om kvelden. Da var flere tusen tilskuere til stede. Vinneren ble en pensjonist og dyktig hestekar fra Ørje.

Utvidelse og sammenføring med K.A. Mysen

Dette trekket medførte et stort oppsving i omsetningen hos Arild. Allerede i 1974 begynte han derfor å planlegge ytterligere utvidelse, men nå sammen med fetteren *Kjell Arnbjørn Mysen* og naboeiendommen. Forretningene ble føyd sammen med et nybygg med åpen passasje mellom de gamle delene i første etasje. For Arilds del ble kafeteriaen utvidet. I tredje og fjerde etasje innredet han kontor og leilighet. I kjelleren ble det plass til pølsemakeri og fiskemat-kjøkken. Etter et par år bygget Arild nytt hus ved Trømborg skole og familien flyttet dit: Arild, *Ingrid* og barna *Dagfinn*, *Eirik* og *Christine*.

I 1976 startet Arild en avdeling i *Pellygata* i *Sarpsborg* som han kalte *Arild's Lavpris*. Denne solgte han to år senere.

Fra åpningen i 1975 av passasje mellom byggene til Arild og K.A. Mysen. Fra venstre: Arild Mysen, K.A. Mysen, varaordfører Halvorsrud og ordfører Johan Volden. Bildet utlånt av Arild Mysen.

Pene gutter med ny parykk. Fra åpningen av passasjen mellom byggene: Johan Volden og varaordfører Halvorsrud med ny sveis. Bildet utlånt av Arild Mysen.

Kafeteriaen etter nyåpning 1975. Saltvannsakvariet bak til høyre. Bildet utlånt av Arild Mysen.

Nye utvidelse: Arild's i Mysen

I 1979 bygde han ut forretningsbygget på Mysen enda en gang. I 1982 bygde han på for siste gang. Da kom *Sportstrollet* inn som leietaker i underetasjen. Leketøysavdelingen ble flyttet opp i annen etasje, hvor det også ble plass til en *gardin- og utstyrs-avdeling*. Samtidig gjorde han om bedrifts-navnet fra Arilds Stormarked til *Arild's i Mysen*.

I forkant hadde han undersøkt med kommunen om det kunne bli mulighet for å bygge et stort shoppingssenter i Mysen sentrum. Kommunen eide Mysen Meieri og hadde regulert inn en utvidelse av denne tomte med 600 kvm. Arild fikk tilbakemelding om at *motstanden mot ytterligere utvidelse av Arild's var for sterk*.

Arild's i Askim og i Spydeberg

Ut over i 80-årene ble det klart at en ytterligere utvidelse på Mysen måtte skrinlegges. Derfor bygde Arild om den gamle *bilbutikken til Erling Rød* i Askim og bygde til en ny del. Her startet han *Arild's i Askim* i 1986. I 1989 overtok han et konkursbo i Spydeberg. Her startet han opp *Arild's i Spydeberg* samme år.

En motor for Mysen som handelsted

I 1980-årene fant handelsstanden på Mysen en bedre tone som et samarbeidende fellesskap, mye takket være *Arne Gimmingsrud* i Bergerkrysset Auto, som var leder av *Mysen og Omegn Handelsstands forening* på denne tiden. Arild hadde store annonser i avisene og ga ut egne annonseblader. Her kunne andre handlende på Mysen henge seg på til en rimelig pris. De hadde kampanjer sammen, blant annet med natt-åpne butikker. Byen krydde

av mennesker og Mysen var Indre Østfolds viktigste handelsted. Arne Gimmingsrud kalte Arild for «Motoren på Mysen»

Planer om kjøpesenter på Mysen

Slutten av 80-årene ble preget av krakket etter jappe-tiden og kraftig stigende rentenivå. Fra 1990 var Arild i forhandlinger om å overta flere butikker. Men forhandlingene strandet.

Da hadde han bestemt seg for at han enten måtte bli mye større, eller selge. Dette var akkurat i begynnelsen av formingen av de store dagligvarekjedene. Han så klart at tiden for den frie kjøpmannen var forbi. Planene hans om å medvirke til et stort kjøpesenter i Mysen sentrum strandet. Blant annet var det manglende syn for saken fra kommunens side.

Avvikling

I slutten av august 1991 solgte Arild selskapet som eide butikkene og forretningseiendommene til *Forbrukersamvirket Øst*. Da han sluttet som kjøpmann til nyttår samme år, hadde han rundt 100 ansatte.

I stedet kjøpte han gården *Hjelmark* og begynte som *jordbærbonde*, med mellom 50 og 60 årsverk på gården. I 2016 overtok sønnen *Dagfinn Hjelmark*, og Arild og Ingrid flyttet til Mysen.

Kilder

- Hans Wåler: «*Mysenleksikon*», Mysen 1998.
- *Dagfinn Bonde Mysen*
- *Kjell Arnbjørn Mysen*
- *Dag Mysen*
- *Arild Mysen*.

Hans S. Olsen

Mysenhistorie gjennom 118 år

Av Dag Mysen

Bedriften Hans S. Olsen, senere Hans S. Olsen A/S, har røtter tilbake til de grunnleggende årene for det som skulle bli Mysenbyen. Hans Samuel Olsen overtok driften av Fredheim, Torggata 2, i 1893. Fredheim er stedets eldste forretningsbygg. Her drev han til 1906. Senere startet han byggevareforretningen som ble en hjørnesteinsbedrift i Mysens handelsprofil. I 1919 flyttet bedriften inn i nybygd forretningsgård. Gjennom diverse utvidelser og omrokeringer ble eiendommen til et livlig handelsted helt til firmaet opphørte i 2011.

Hans S. Olsen og Fredheim

Hans Samuel Olsen (1868–1948) var kjøpmannsønn fra Sarpsborg. Han gjorde tjeneste i farens forretning til han flyttet til Mysen i 1893 for å begynne for seg selv. Her leide han forretningsgården *Fredheim* av eieren Ole Mysen. Gården huset tre bedrifter:

I kjelleretasjen var det melkemottak. Det ble startet 10 år tidligere av *Anton H. Mysen*. Her ble det også ystet ost og kjernet smør. Skummetmelka ble sendt med jernbanen til Oslo. Hans Samuel ansatte meierske som tok seg av denne driften. Det var for øvrig melkemottak i dette lokalet helt til 1936 da nye Mysen Meieri overtok all melkeleveranse fra et stort omland.

I første etasje var det «en vel assortert landhandel». Denne ble hoved-

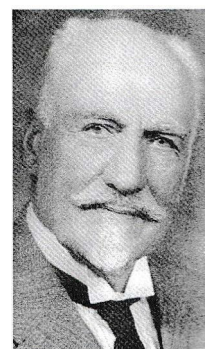
fokuset for den nye kjøpmannen. I annen etasje var det hotell.

Hans Samuel kjøpte huset og de tre forretningsgrenene for 14 000 kroner i 1896, med klausul om enerett til å drive landhandel på området som sorterte under Nordre Mysens gårdsnummer.

Hans Samuel ble raskt en vel ansett mann og forretningsdrivende på Mysen. Han var driftig, hardtarbeidende og foretaksom, og hadde mange jern i ilden. Han ble viktig i byggingen av Metodistkirken og var skattet som menighetslem og forkynner. Til tider fungerte han som prest i metodistmenigheten.

Konkurransen mellom de få forretningene på Mysen var hard. Kundene var forventet med å kunne handle på kreditt. De handlende hadde store utestående fordringer som det ikke var lett å drive inn. Hans S. kom i likviditets-mangel da han kjøpte Nordre Høitomt. Det endte med at han måtte kaste inn håndkledet som forretningsdrivende og solgte Fredheim i 1906.

Han bygde seg imidlertid raskt opp igjen. Tilliten til ham fra befolkningen syntes urokket. Et forsøk på nystart med landhandel i eksisterende bygg på Nordre Høitomt i 1912, tok ikke av.

Hans S. Olsen
Bildet fra
Mysen-leksikon.

Forretningsbygget slik det fremsto i 1958. Legg merke til brosteinen! Den har preget Mysen-gatene i en årrekke, inntil moderne asfalt fikk overta. Bildet er utlånt fra Indre Smaalenenes Avis bildearkiv.

I stedet åpnet han i 1914 *byggvareforretningen* som etter hvert ble en av de større spesialforretningene i Østfold.

Hans S. Olsen og «Posthusbygget»

I 1919 flyttet han byggvareforretningen sin inn i den nybygde murgården på eiendommen. Her ble første etasje delt mellom forretningen og stedets postkontor som ble flyttet hit.

Dette året anskaffet firmaet sin første «All American» lastebil med en imponerende lasteevne på 1200 kg. Til da ble varehandlingen inn og ut av forretningen besørget med hest og vogn.

Heste-trafikken på Mysen

I «Mysen-minner I» i Hans Wålers Mysen-leksikon forteller sønnen *Olav Olsen*: «Det var stor hestetrafikk på Mysen før bilene kom i bruk. Vi hadde

fem hester som vi brukte til å hente og kjøre ut varer med. Vi kjørte ved fra *Anton H. Mysens* skoger i Hærland-fjella Og vi kjørte koks og køl fra jernbanen og ut til kundene. Under hele første verdenskrig kjørte vi mye køl til Høytorp fort der det var kriselager. Alle varer fra hovedstaden kom med jernbanen på den tid og det var en meget livlig trafikk fra Mysen stasjon. Mye fôr kom i 100-kilos-sekker som vi ofte måtte løfte fra bakken og opp på vogna. Det var ikke lett for en gutt-unge, men det ga vel sterk rygg Det meste jeg løfta var en celluloseballe til kufôr som veide 208 kilo, så vidt jeg husker. (Han var født i 1906)

Olav drev som kjørekar hos sin far, først som hestekjører, siden med bil. Men i 1926 begynte han som gårdbruker på **Natrud** i Båstad.

Bensin og olje

Da 20-årene begynte, var det blitt en god del biler i distriktet. Hans S så mulighetene og begynte med salg av bensin. Bensinen kom i store fat. Når det skulle fylles bensin, måtte en bruke en slange ned i fatet som var koplet til en løs håndpumpe. I 1924 etablerte firmaet eget engros-lager for bensin og olje, med tilførsel gjennom jernbanen. Steget videre var nedgravd tank som ble fylt fra tankbil. Men fremdeles måtte man i mange år pumpe opp bensinen med håndkraft.

Krigen

Med okkupasjonen tok tyskerne over kontrollen med engros-lageret og omsetningen av bensin og olje. De bygde vaktstue på lager-området og

kontrollerte tankbilen. Hans S. hadde skaffet seg og alt annet som kom inn og ut på dette forretningsområdet. Ganske snart ble det rasjonering på bensin og oljeprodukter. De forretningsdrivende fikk noe, private så og si ikke noe. Gassgeneratorer som ble fyrt med knott overtok forsyningen av drivkraft til forbrenningsmotorene.

Stasjonsdrift og tankbiler

Etter krigen lå både bensinstasjonen og engros-lageret på seg i salgsvolum og kundekrets. Firmaet satset på egne tankbiler for bensin og olje, og traff et voksende marked. Det ble også bygd skikkelig bensinstasjon knyttet til Esso. Den hadde tre pumper: til vanlig bensin, ekstra bensin og diesel. Stasjonen lå midt mellom det gamle

En av de to lagerbygningene fra 1930-årene. Bildet er tatt samme dag som forretningen opphørte i des. 2011. Tidligere lå det et Esso tankanlegg med oljebu akkurat i fremkant av bildet. Foto: Espen Tveit

gårdshuset/bolighuset og det nye forretningsbygget. Det ble bygd vaske- og smørehall i tilknytning til et av de gamle, lange lagerbyggene som ble satt opp i 30-årene.

Firmaet fikk også Esso-agenturet for tankbil-utkjøring av bensin og olje til bensinstasjoner, kommuner og private i hele Indre Østfold. Varene ble hentet i Oslo og i Fredrikstad. I 1968 hadde firmaet sju tankbiler som forsynte kundekretsen.

Agenturet var en god inntektskilde for forretningen helt til det ble trukket tilbake og overført til annet firma i slutten av 70-årene. Da avviklet sønnen *Håkon* virksomhetsgrenen.

Byggvare-forretningen blomstret

I 1933 ble postkontoret flyttet til Kaupang-gården. Byggvare-forretningen fikk da rom i hele første etasje. Hans S. fulgte med i tiden og tok riktige grep for å modernisere og utvide virksomheten. De siste årene før andre verdenskrig ble gode driftsår.

De lange lagrene mot kornsiloen ble bygd i 1935 og 1938. De rommet varebeholdningen som forsynte forretningsdriften. Det lå også et lager på andre siden av Vandugbakken. Det rommet blant annet *kokslager* og en diger *isbinge*. Herfra ble det kjørt koks og isblokker til en stor kundekrets.

Med krigen kom rasjonering på alt mulig. Det var ikke vanskelig å selge det man hadde av varer. Utfordringen var å skaffe dem. Det ble mye byttehandel og manøvreringer for å skaffe varer til ivrige kunder.

Etter krigen samarbeidet Hans S. og *Leif Mysen* om å overta det store lageret av varer og redskaper tyskerne etterlot

seg på Høytorp fort. Slik fikk firmaene en god etterkrigsstart allerede høsten 1945. Rasjoneringen på byggevarer fortsatte til midt i 50-årene. Likevel ble det mulig å bygge forretningen videre.

Haakon Olsen.
Bildet fra
Mysen-leksikon

Haakon og Ragnhild Olsen overtar i 1948

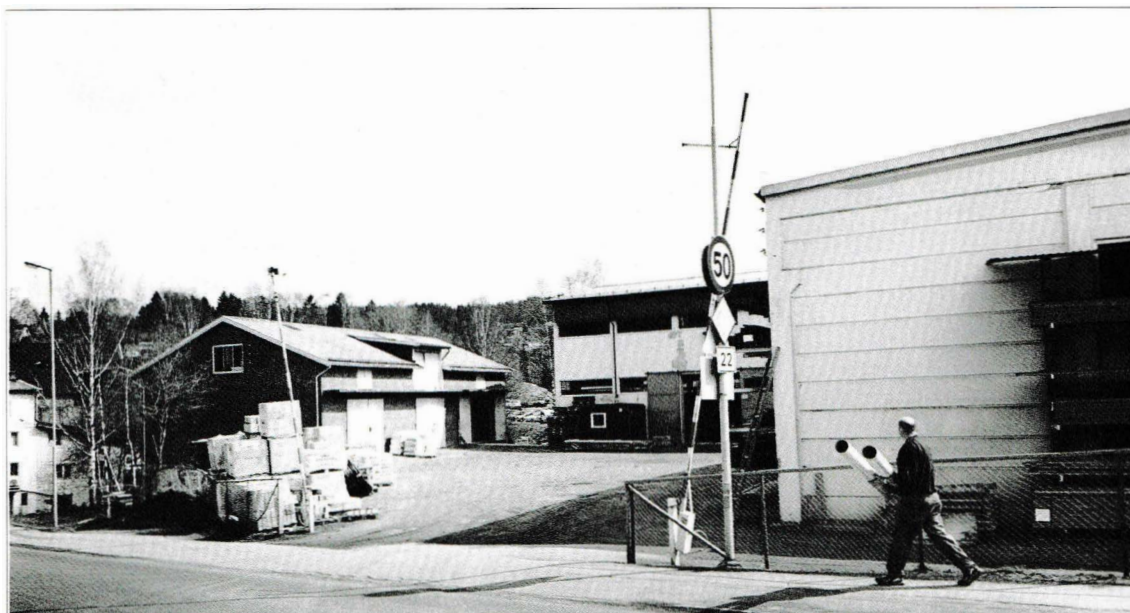
De eldste barna til Hans Samuel og kona *Henriette* begynte egne løpebaner etter hvert. Tre av sønnene ble gårdbrukere. Da Hans Samuel begynte å bli skrøpelig, ble det yngstemann *Håkon* som overtok firmaet sammen med sin søster *Ragnhild*. De overtok i 1948. Året etter døde Hans S.

Det ble tidlig klart at det var Haakon som skulle føre firmaet videre. Faren ga ham en grundig og allsidig opplæring i bedriften. Etter middelskole og handelskole begynte han som sjåfør. Da han og søsteren overtok var de begge solid skodd for oppgaven.

Ekspansiv etterkrigstid

Søsknene drev bedriften videre i en etterkrigstid som ga større og større oppdrift til bransjen.

Ragnhild styrte kontoret og økonomien. *Håkon* hadde ansvaret for innkjøp og salg, og driften av den praktiske butikkvirksomheten. Begge var drevet av en beundringsverdig innsatsvilje og arbeidslyst. Det var i deres tid firmaet

Varelageret for tyngre byggevarer lå på østsiden av Vandugbakken. Bildet er tatt i 2006 av Espen Tveit.

ekspanderte til å bli en av de største i bransjen i vår del av Østfold.

De begynte *engros-lager for kunstgjødsel og kraftfôr* og fikk en stor kundekrets i Indre Østfold og søndre Høland. Dette bidro til behov for flere biler. I 1968 hadde firmaet fem lastebiler i kontinuerlig drift. Det var ansatt fem sjåfører og en lagermann som betjente bilene og kundene. *Harry Jensegg* var lagermann. *Odd Vister* kjørte i mange år.

I butikken var *Rudolf Jensen*, *Kristian Lund* og *Reidun Jaavall* sentrale ansatte.

Samtidig ble det større og større volum av byggvarer som *sponplater, takplater og takstein, sement, sement- og leca-blokker, isolasjonsmaterialer osv.* Håkon satset mye på *bygningstål og jern* og fikk til lønnsom drift i denne nisjen.

Han begynte tidlig med *ved-ovner og fyr-kjeler*, og drev dette som en god nisje i mange år. Salget av fyr-kjeler ble faset ut i 70-årene. Rørlegger-bransjen overtok markedet. Men salget av ved-ovner varte ut bedriftens liv.

Nytt lagerbygg

Den gamle lagerbygningen på den andre siden av Vandugbakken ble revet. Der ble det bygd nye bygg i tre omganger ettersom behovene økte for mer plass, i 1966, -75 og -79. Alle tyngre byggevarer fikk plass her.

Jan Erik fører firmaet videre

Ragnhild døde i -82 og Håkon i -86. 1985 overtok Haakons sønn *Jan Erik* ledelsen og firmaet. Han kjøpte ut sine to yngre søstre og ble ene-eier. Han gjorde om firmaet til *A/S* og ga B-aksjer til barna sine.

I -85 disponerte han fire lastebiler. Kornsiloen og møllene hadde overtatt omsetningen av kraftfôr og kunstgjødsel. Fokuset ble helt og holdent på bygg-varer. Kontoret var flyttet opp i annen etasje. Hele første etasje ble bygd om og modernisert til selvbetjening.

Det var to ansatte på kontoret, tre ansatte pluss Jan Erik i butikken,

lagermann og fire sjåfører. Lagermannen var også delvis sjåfør.

Oppdriften i bransjen varte til begynnelsen av 90-årene. Det var da lokalt baserte forretninger begynte å merke konkurransen fra bransje-kjedene for alvor. Jan Erik ble med i Jernia-kjeden som var butikk-kjede, og i Montér og Bygger'n som var byggvare-kjeder.

Avsluttet med stil

Selv om konkurransen hardnet til, maktet Jan Erik å lose forretningsdriften videre på lønnsomt vis. Etter at Leif Mysen A/S gikk inn, var det mange som satte pris på den gode servicen og imøtekommenheten hos Jan Erik og betjeningen. Her kunne du fremdeles kjøpe spiker og skruer i løs vekt, og ellers alt annet småtteri og spesialiteter som ingen har lenger. I tillegg hadde de et godt utvalg i ovner og ferdigpeiser,

og i artikler som utviklingen hadde redusert til å bli hytte-varer. Det store spektret i moderne byggevarer ble vedlikeholdt og utviklet i takt med tiden og etterspørselen. Kundegrunnlaget holdt seg godt.

Men det var ingen til å overta butikken. Barna hadde andre yrker og interesser. Da Jan Erik nærmet seg 70, avviklet han forretningen i 2011 og pensjonerte seg.

Eiendomsfirmaet er derimot ikke oppløst. Alle bygg er leid ut. Idé-Hus leier i forretningsgården og Mysen Kornsilos og Mølle leier noe av lagerkapasiteten. Ellers har firmaet en serie andre leietakere.

Kilder

- Hans Wåler: *Mysenleksikon*. Mysen 1998.
- Håkon Olsen.
- Jan Erik Olsen.

Forretningsbygget med litt av et lagerbygg bak. Mysen postkontor var leietager i bygget fra 1921–1933
Foto Espen Tveit.

Leif Mysen

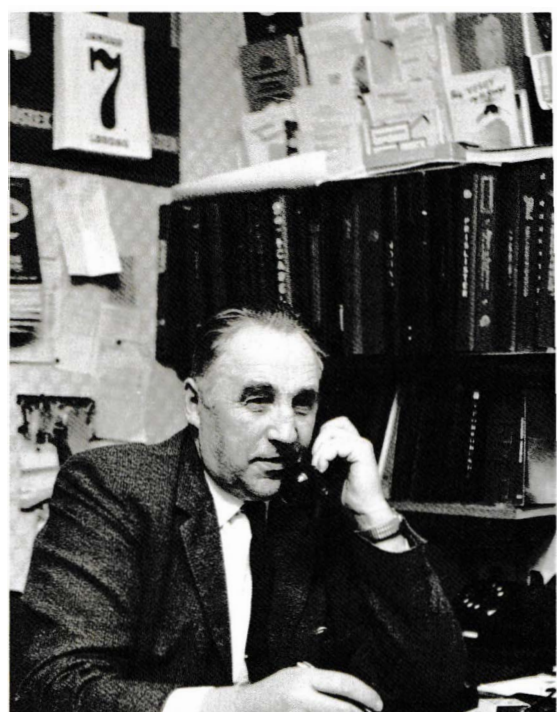
Av Dag Mysen

Leif Mathias Mysen (1901–84), nest yngste sønn av Arnt Laurits og Mathilde Mysen, vokste opp på Haga på Folkenborg. Han tok Haga jordbruksskole, jordbrukslinja på Kalnes, og arbeidet et år som fjøskontrollør på Hadeland. Her bodde han hos kjøpmann Jul Gjærviken. Han var barnløs, og ville at Leif skulle overta forretningen. Leif avsto, men ble tent som kremmer. De trengte høy og halm på grunn av dårlig innhøsting. Leif skaffet det de trengte fra forbindelsene sine i Eidsberg.

Frø-/korn-renseri

Vel hjemme tok han handelskolen og begynte som *frøforhandler*. Han startet eget *frø-/korn-renseri* i 1929/30 i det gamle Mysen meieri. Ganske snart investerte Leif i nye rensemaskiner og fikk opp omsetningen i bedriften. *Johan Volden*, som arbeidet hos Leif som frøenser, fortalte at Leif tok med frøprover og reiste rundt norskekysten med rutebåter og tok opp bestillinger. Johan arbeidet hos Leif til 1942, da han overtok farsgården Flaten.

Leif kjøpte opp mesteparten av tomteområdet sør og vest for det gamle meieriet, inkludert det gamle blokkhuset som lå inntil Meieriveien. For skråningen ned mot Mysenelva lå et gammelt sementstoperi, og øst for dette lå to gamle lagerbygninger som hørte til trillebår-fabrikken til Anton Hamil Mysen. Da fabrikken ble nedlagt

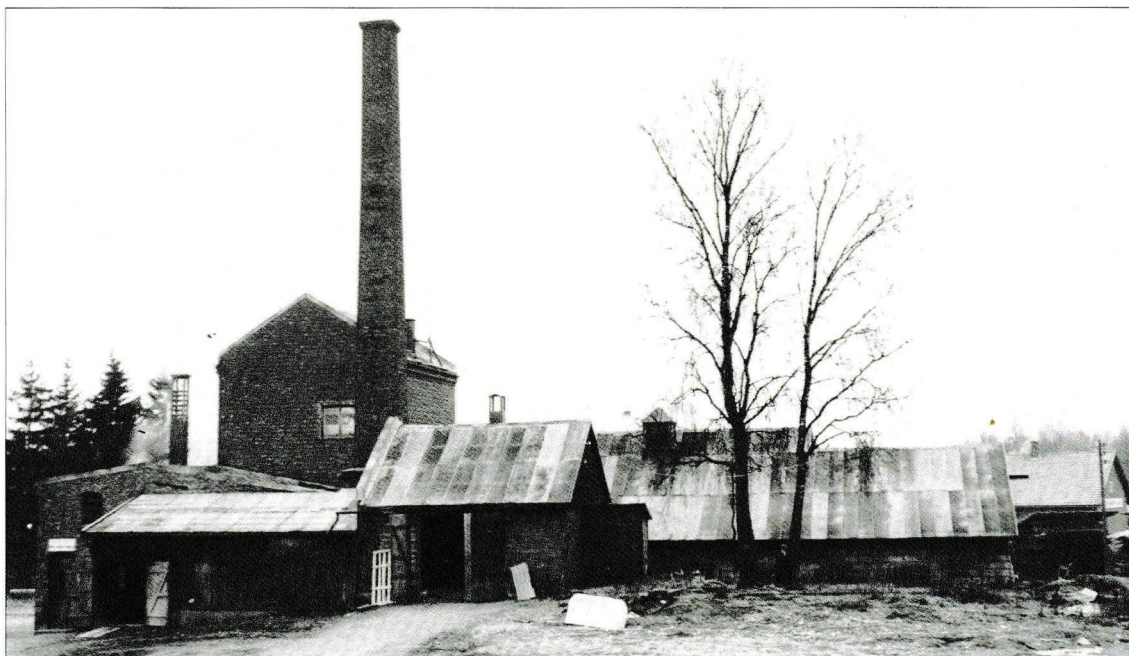

Leif Mysen i telefonsamtale på kontoret på sin 60-årsdag i 1961. Bildet utlånt av Ragnar Mysen

i Otto Lund sitt eierskap, kjøpte Leif også disse.

Frørenseriet gikk godt, med *Martin Johansen* («Martin frøenser» på folkemunne), som ansatt. Derfor bygde Leif nytt bygg i tre etasjer med full kjeller like etter krigen. Huset ligger der den dag i dag, som første del av det store huset som nå er bygd om til leiligheter med mer. Huset ble bygd på tomten etter sementstoperiet, og ble satt opp av *Odd Bye* med flere. Da hadde Leif leid bort frørenseriet til *Østlandske Landbruk A/S*.

Kjelleren i nybygget ble leid bort til *garver Johnsen*. Frørenseriet ble flyttet fra meieriet og inn i de tre øvrige etasjene

Gamle Mysen Meieri med lagerbygninger i forgrunnen Her innredet Leif frørenseriet sitt i 1930
Bildet er fra før 1940 og utlånt av Ole Lauritz Mysen

Et fruktpresseri flyttet da inn i de ledige lokalene i meieriet.

Systue og konfeksjonsfabrikk

Bygget ble utvidet helt først i 1950-årene som lager for byggevarene til den ekspanderende byggevareavdelingen i Leif Mysen A/S. I denne delen ble det innredet leilighet i topp-etasje og *systue* i annen etasje. Her drev fru *Randi Granberg* systue i noen år. Våren 1958 ble denne overtatt av brødrene *John* og *Kai*, samt faren *Rolf Sparre-Enger*. De flyttet sin *konfeksjonsfabrikk* fra Oslo til Mysen. Kai flyttet da inn i leiligheten over og bodde der. Brødrene drev fabrikkens til 1971, med fabrikkutsalg av produktene de siste driftsårene.

Frørenseriet ble solgt

Frørenseriet ble etter hvert solgt til *Østlandske Landbrukselskap*, som fortsatte

å leie i det nye bygget til Leif. I 1957 overdro *Østlandske Landbrukselskap* frørenseriet til *A/S Agroteknikk*, som fortsatte leieforholdet. I 1971 ble dette firmaet omgjort til en del av *Felleskjøpet*. Da leieforholdet for frørenseriet ble avviklet på begynnelsen av 1970-årene, ble lokalene innredet som lager for forskjellige byggevarer og landbruks-artikler, og som fjernlager for firmaets arkiver.

Byggvareavdelingen Oppstarten

Allerede et par år etter oppstarten av frørenseriet tok Leif inn noen spikerpakker og andre løsvarer i frøhandelen for å se om det kunne lønne seg å føre slikt. Det gikk såpass bra at han bestemte seg for å forsøke å slå seg opp i byggevarebransjen, som tillegg til frøhandelen. Han og faren Laurits gikk da til bror og

*Handelsby etter at Leif overtok i 1934.
Akvarell av Marianne Mysen etter fotografi.*

onkel Anton Hamil og ville kjøpe «Skiringsal», Meieriveien 2, der Hamil drev landhandel med bygningsartikler på si, og med sønnen Dagfinn som ekspeditør. De kom til enighet, og Leif kjøpte gården 7. mars 1933 for kr 19 000. Fra da av har gården hatt navnet *Handelsby*, som er direkte oversatt fra det gammelnorske «Skiringsal». Anton Hamil bygde da «Skiringsal II» på andre siden av Meieriveien for sønnen Dagfinn. Det ble inngått avtale om at Dagfinn og Leif skulle dele Anton Hamil sin handelsprofil i to: Leif skulle drive med byggevarer, Dagfinn med landhandleri.

Leif leide ut østre del av den nye forretningen sin til Oscar Stokstad, som innredet manufakturhandel her. Oscar solgte da Øierud Landhandel og flyttet til Mysen. I 1937 flyttet han forretningen sin til Torvet 1. Olga Wigum begynte blomsterforretning i det ledige lokalet og drev den til 1954.

Oppfinnsom og idérik

Den nye butikken var trang, med lager i kjelleren. Leif handlet med all slags spiker, skruer, redskap, hestesko, sømmer, brodder og la stadig nye områder av byggevarerbransjen inn i vareutvalget sitt. Han

fikk stadig flere kunder i byggebransjen og i landbruket, og i et stadig større distrikt.

Leif var driftig og full av idéer. Både under og etter krigen var det streng rasjonering av varer. Utfordringene gikk ikke på å selge, men på å skaffe varer. Det som kom inn, ble stort sett solgt umiddelbart. Leif var dyktig til å trikse og mikse og bytte, og utviklet et stort nettverk over det søndre Østlandet for å få tilførsel av varer. Skrapjern ble byttet med støpejerns-ovner i Drammen. Leif kjøpte oppsop fra tobakks-fabrikkene i Oslo. Det var egentlig bare tobakkstøv, og var selvfølgelig ikke regulert i rasjoneringen. Folk var helt villige etter å få kjøpe dette oppsopet. De la stålull i pipa og fyrte opp og røkte. Stålulla hindret tobakkstøvet å fyke ned i lungene.

Etter frigjøringen i 1945 kjøpte Leif og Hans S. Olsen opp lagrene av redskaper og andre byggevarer som tyskerne etterlot seg på fortet, og fikk gode varer å selge.

Ekspansjon

I 1941 bygde Leif på Handelsby med et tilbygg mot øst i to etasjer. Bygget sto ferdig 4. oktober. Det ble satt opp av murmester Jøhs. Myhre, med en grunnflate på 75 kvm. Det ble innredet med garasje og lager. Rørlegger Ragnvald Abelsen leide seg inn i kjelleren.

Omtrent samtidig ble det satt opp en lang lagerbygning langs David Blids gate, fra Meieriveien og ned mot Leif og Martha sin bolig. Bygget ble satt opp i treverk og med to etasjer. I enden mot Meieriveien leide Haftor Grefslie seg inn med sveiseverkstedet sitt. I tilknytning til verkstedet hadde Leif en

Fra firmafest i 1980. Steinar og Bjarne Vikeby får medalje for lang og tro tjeneste
Bildet utlånt av Ole Lauritz Mysen

gjengemaskin til rør osv. Den kunne også brukes av kunder.

Selv om rasjoneringen fortsatte utover i femti-årene, ikke minst i byggevare-bransjen, fikk Leif det til likevel. Han førte *takplater, blokker, sement, kalk, armeringsjern, jernvarer av alle typer, metallrør, sementrør, dreneringsrør i tegl, ovner, skruer, spiker, snekkerredskaper med mere.*

Ansatte

Arve Kjønnå ble ansatt i byggevarebutikken. Tollef Westerby var også i butikken og på lageret. Johan Johansen fra Skjør og Harald Fredstad var sjåfører. Under krigen var dette yrket spesielt krevende, med streng rasjonering av bensin. Stort sett ble det kjørt med gassgeneratorer fyrt med «knott», som var knupp-ved i svært små biter. Trekk-krafta fra en slik generator var spinkel i forhold til en bensin-/dieselmotor. Systemet ble en forløper for våre dagers fyring med pellets
1. mai 1948 begynte Steinar Vikeby i

butikken. Da hadde Arve Kjønnå sluttet. Et par år etterpå begynte også Steinars bror Bjarne Begge var fra Rødenes. Det var også Leifs kone Martha, som var født Bae. Leif bygde hytte ved Rødenessjøen. Både han og barna ble sterkt knyttet til bygda, hytta og hjemgården til Martha.

Senere begynte Harald Pedersen og Sverre Madsen i butikken og Bjørg Tølfstrud på kontoret. Her var også Leifs datter Gro innom en periode, på vei til lærerutdannelse.

Bedriften rådde over to store og en liten lastebil i denne perioden. De ble betjent av Trygve Kråkstad, Arne Grefslie, Odd Grefslie, Odd Rakstad og John Andersen. De hadde nok å gjøre, med varehenting og utkjøring til kunder. Det var mange typer mengdevarer i byggebransjen: *sement, rør, jernvarer, lecablokker, sponplater osv.*

Institusjoner i firmaet

Steinar og Bjarne ble institusjoner i firmaet. De var med helt til bedriften

Søsknene Mysen som eiere av Leif Mysen A/S
Bak fra venstre Gro (gift Tolleshaug) og Thorleif,
foran Ragnar og Ole Laurits. Bildet er tatt i 1980
og utlånt av Ole Lauritz Mysen.

ble solgt til ForbrukerSamvirket Øst i 2013. Begge var driftige, raske og kundevennlige, og ble viktige i å utvikle et stort og tilfreds kundenettverk. Steinar jobbet på kontoret, Bjarne i butikken.

Ole Laurits, Ragnar og Thorleif

Sønnene til Leif kom naturlig inn i bedriften ettersom de ble store barn og ungdommer. Slik var det for de fleste som vokste opp i familiebedrifter den gangen.

Ole Laurits tok realskole og handelskole, og tok seg jobb et år hos C. Frogner i Oslo for å lære moderne butikkdrift. Butikken var landets ledende i sin bransje. Frogner var også grossist med hele Norge som

kundekrets. Dette firmaet var det første i Norge i sin bransje som utviklet et kjede-konsept. Ole Laurits likte seg godt i firmaet. Kontakten ble til en viktig forbindelse for fremtiden. Da Frogner-kjeden ble til, ble Leif Mysen med.

Ole Laurits tjenestegjorde i Tysklandsbrigaden i 1950–51. Etterpå tok han noen turer med jobb i Amerikalinjen for å komme litt rundt i verden. Han begynte fast i butikken i 1954.

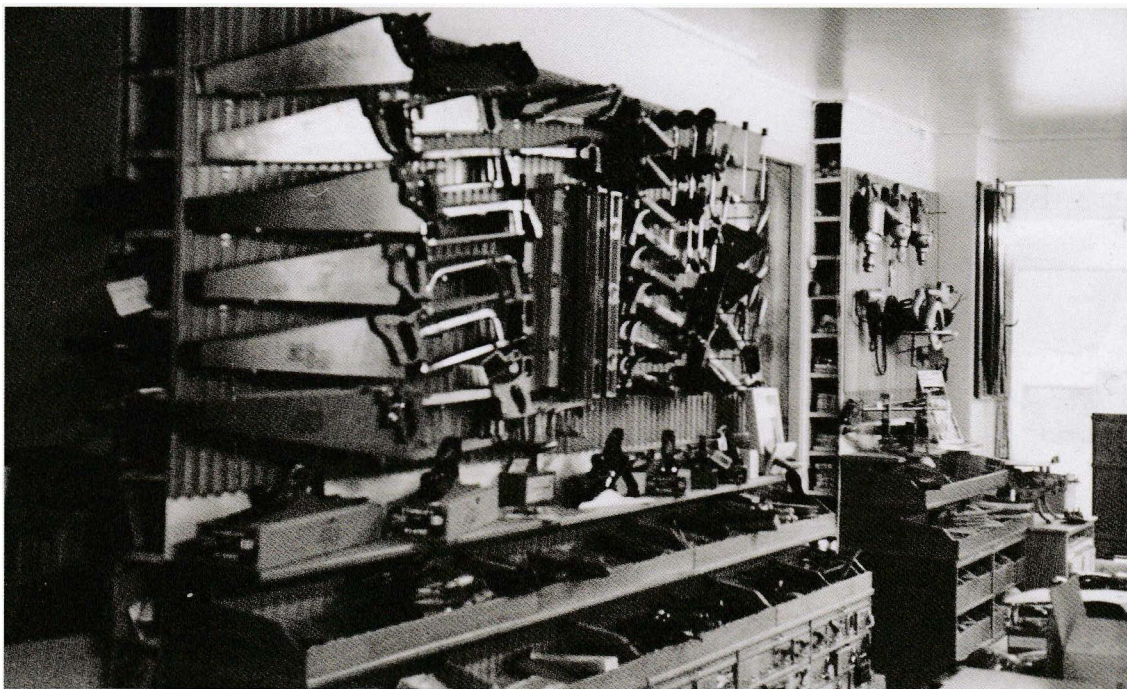
Ragnar tok også realskole og handelskole før han gjorde militærtjeneste i 1954–55. Også Ragnar jobbet noen måneder på båt i Amerikalinjen før han tok sin plass i butikken fra 1956. Ragnar fikk en annen utvikling enn sin bror, med tett tilknytning til natur og jakt. Det ble hans store glede alltid siden. Også Ragnar sørget for tilfang utenfra til sin egen og bedriftens kunnskapsbase, blant annet med kurs i Stockholm i 1963 i regi av Sveriges jernhandlerförbund.

Thorleif begynte på kontoret i begynnelsen av 1960-årene. Her hadde han sin plass gjennom firmaets videre historie.

Modernisering av butikken

I mai 1954 ble et tilbygg av forretningen mot nord fullført. Bygget var på 60 kvm. Samtidig avviklet Olga Wigum blomsterforretningen sin. Begge deler gjorde det mulig å innrede en etter tidens målestokk moderne og velutstyrt byggvareforretning.

I november 1960 var tiden kommet til å gjøre om tilbygget fra 1941 til enda en utvidelse. Forretningen fikk en

Butikkinteriør fra 1950-tallet. Bildet er utlånt av Ole Lauritz Mysen.

bred trapp fra første til andre etasje. Mye av denne etasjen ble del av forretningen. Kontoret ble også flyttet hit opp. Det frigjorde ytterligere plass nede. Slik fulgte Leif opp utviklingen ellers på Mysen der alle toneangivende forretninger ble modernisert og gjort større og mer slagkraftige for en ny tid.

Interiøravdeling

Samtidig ble varespektret utvidet med *maling, tapeter og gulvbelegg*. Denne avdelingen ble ledet av *Ole Laurits*, og ble en god og inntektsbringende del av forretningskonseptet. I tillegg ble det satset på bad og sanitæranlegg. *Arne Kopperud* og *John Lintho* ble ansatt som rørleggere og la opp bad og toaletter rundt i en vid kundekrets. Interiøravdelingen vokste kraftig i omsetning og utvalget økte tilsvarende. *Arne Johansen* jobbet som gulvbelegger og ekspeditør.

Store kvanta, bredt utvalg

Ragnar konsentrerte seg om det øvrige vareutvalget. Firmaet ble lokal *grossist for klosetter, badekar og dusjkabinetter*. *Ragnar* forteller at de blant annet leverte 17 dusjkabinetter til Finnmark. Allerede fra 1955 var de lokal grossist for *drensrør* i tegl, og omsatte store kvanta i en aktiv periode for drenering i landbruket. Senere ble de grossist for drensrør i plast fra Fjellhammer Bruk.

Et år i 1960-årene var de den forretningen i Norge som leverte flest aluminium takplater, ikke minst til jordbruket. Samtidig ble det omsatt opptil to lastebillass med sement daglig, og store lass med lecablokker. Men konkurransen var hard i mengdevare-markedet. Fortjenesten sto ikke i stil med volumene. Likevel drev firmaet godt også i dette segmentet.

De leverte også mange *oljefyringsanlegg*. Her drev *Arne Kopperud*

Fra hjørnet ved Arild's Stormarked i 1973 Lagerbygningen til Leif Mysen i David Blids gate. Nedenfor leiegården kalt «Blokkehuset». Bildet er utlånt av Ole Lauritz Mysen

og John Lintho med monteringer og oppfølgende service. Firmaet sørget for et rikholdig lager av deler til anleggene

De leverte *pumper til private vannanlegg*, ikke minst på gårder i et stort distrikt. Også her ble firmaet kjent for å ha alt som trengtes av deler til enhver tid.

I denne perioden bygde de et åpent lager for drensør, sement-rør, armer-

ingsjern og øvrige jernvarer, samt metallrør av forskjellig slag.

Leif og Ragnar samarbeidet om anbud og levering av *rørene* til vannledningene mellom Askim og Mysen, Mysen og Trømborg, og Mysen og Trøgstad. Det var omfattende leveranser med orsmå fortjenestemarginer, men med god logistikk og dyktige medarbeidere ble det overskudd av dette også

Lagerbygget i Jernbanegata etter at alle utleieforhold var avviklet og hele bygget tilpasset firmaets eget behov. Dette skjedde først i 1970-årene. Bildet er tatt i 1980 og utlånt av Ole Lauritz Mysen.

Leif Mysen A/S

I 1972 ble firmaet Leif Mysen gjort om til Leif Mysen A/S. Aksjene ble delt mellom de fire barna. Ole Laurits og Ragnar ble daglige ledere, en posisjon de egentlig hadde fylt i mange år. Leif trakk seg tidlig ut av den daglige driften og tilbrakte mye tid på hytta i Rødenes. Jaktinteressen fikk også større rom. Han stolte på guttene sine og på deres kapasiteter til å lede.

Nytt og stort forretningsbygg i 1977

I 1977 sto det nye bygget klart, som hjørnegård til Meieriveien og David Blids gate. Byggetomta slukte deler av det åpne lageret nevnt overfor, blokkhuset og lagerbygningen langs David Blids gate. Bygget fikk rundt 600 kvm. grunnflate med forretningsdel i kjelleretasje og første etasje. I annen etasje ble det kontorlokaler. Kontorene huset *fysioterapi, legesenter, tannlege og advokat*.

Planen var opprinnelig å ha lager i hele underetasjen og forretning i første. Men det ble raskt tydelig at man også måtte ha forretningsdel i underetasjen. Omtrent tredjedelen av underetasjen ble brukt til teknisk rom og lager, samt et lite kontor til Ragnar. Resten av underetasjen huset byggevareavdelingen. Interiøravdelingen fylte første etasje. Her hadde Ole Laurits, Steinar og Thorleif kontorer.

Fortsatt blomstringstid

Første året etter innflyttingen i det nye bygget økte omsetningen med

35 prosent. Alle ledige lokaler var utleid. Den totale bygningsmassen ble utnyttet fullt ut til forretning, utleie og lagerlokaler.

I motsetning til mange andre i samme bransje, klarte Ole Laurits og Ragnar å drive firmaet med godt overskudd hvert år frem mot 1990. De var med i to kjeder underveis: *Frogner-kjeden* samt *Bygg og Bo* under Løvenskjold-Vækerø. Samtidig hadde de forhold til flere andre store firmaer som *Stormbull, Aspelin og Thiis & Co*. Det var turbulente tider, med stadige oppkjøp og fusjoner. Bransjen ble preget av større og større byggevarekjeder som presset prisene ned til historiske lavmål.

Ansatte

Det har vært mange inne i bildet som ansatte i firmaet. Mange unge gutter på Mysen har vært sommervikarer, ikke minst som sjåfører og hjelpegutter. Også barna til Ole Laurits og Ragnar var med i feriene gjennom ungdomsårene. Like mange har vært ansatt i forholdsvis

Ny forretningsgård ferdig i 1977. Bildet er tatt i 1980 og utlånt av Ole Lauritz Mysen

Eiere og ansatte samlet til fest i 1980. Fra venstre i første rekke Birgit Grefslie, Marit Fagerheim, Leif Mysen, Agnes Hansen, Bjørg Tølforsrud. I andre rekke: Ragnar Mysen, Tor Torgersen, Jens Jensen, Bjarne Vikeby, Tove Strøm, Tove Smaadahl, Ragnvald Abelsen. I bakre rekke Thorleif Mysen, Sverre Madsen, Harald Pedersen, Odd Rakstad, Arne Johansen, Ole Laurits Mysen, Steinar Vikeby. Bildet er utlånt av Ragnar Mysen

korte perioder. Av de som var ansatt lengst i de 25 siste driftsårene kan vi nevne: Tore Strøm, Tore Smaadahl, Tor Torgersen, Sverre Madsen, Harald Pedersen, Odd Rakstad, Arne Johansen, Marit Fagerheim, Bjørg Tølforsrud og Morten Stenberg.

ForbrukerSamvirket Øst

I 1990 kom krakket etter jappe-tiden. Byggebransjen ble strupt av prisfallet i boligmarkedet. Det ble stor arbeidsledighet. Ragnar averterte en ledig stilling i butikken og fikk 95 søknader. Brødrene så en tydelig skrift på veggen. De store, lokale forretningenes tid ebbet ut. Landsdekkende kjeder var i ferd med å overta butikklokaler over hele Norge.

Det var kjedene som bygde nytt og satset så stort som de nye forretnings-konseptene krevde.

Interiørvdelingen til Leif Mysen A/S sommeren 1992. Morten Stenberg ekspederer skolesjef Willy Lindquist. Bildet er utlånt av Ole Lauritz Mysen

Arild Mysen solgte sine forretninger i Mysen, Askim og Spydeberg til ForbrukerSamvirket Øst med virkning fra januar 1992. Ole Laurits og Ragnar ble inspirert til å gjøre noe lignende. Fra januar 1994 overtok ForbrukerSamvirket hele varebeholdningen til Leif Mysen A/S, med leiekontrakt på forretningsdelen i David Blids gate 20 og på lagerlokalene nede mot elva.

Søsknene satt igjen med eierskapet til de to byggene.

Brødrene kunne da se tilbake på rundt 40 år i butikken. Det var underlig å sette sluttstrek i en alder av henholdsvis 61 år for Ole Laurits, 59 for Ragnar og 48 for Thorleif. De var enige om at de hadde en serie artige minner å tenke tilbake på og at de hadde blitt kjent med mange hyggelige mennesker. De satt igjen med minner fra gyldne år i en trivelig og engasjerende bransje.

Glade var de også for at bedriften ble overtatt av en seriøs arvtaker, og at alle ansatte fikk tilbud om å fortsette under ny eier.

Avvikling

Leiekontrakten med ForbrukerSamvirket var på 10 år. Da tiden løp ut, sa ForbrukerSamvirket opp leiekontrakten, avviklet butikken og flyttet varebeholdningen til OBS! på Slitu.

Euronics kom inn som ny leietager i første etasje og drev i tre og et halvt år, til de flyttet ned i Mørstad-sentret. Der klarte de seg ikke og måtte legge inn årene.

Onninen begynte å leie underetasjen i forretningsbygget fra 2006. De drev der i fem år før de satte opp eget bygg. Deretter leide *Stein Lie* underetasjen

sporadisk til sitt fabrikkutsalgs av dyner og puter osv. Forretningsbygget *David Blids gate 20* ble solgt til *Deltagruppen*, Askim 1. mars i 2013.

Lagerbygget mot elva, *Jernbanegata 14*, ble solgt til *brødrene Jørgensen* 1. januar i 2008. De renoverte hele bygget og gjorde det om til et leilighetskompleks.

David Blids gate 25 ble kjøpt opp i 1984. Indremisjonen hadde arvet huset etter søstrene Buer og solgte det videre til Leif Mysen A/S. Firmaet bygde ut huset. Det ble leid av *Svensrud Skinnhandel* til 2005. Senere ble det en serie mer kortvarige leieforhold. Huset ble solgt til *Ato Eiendom A/S* på Ski i 2018.

Handelsby

Da butikken ble flyttet over i det nye forretningsbygget i 1977, ble lokalene i Handelsby leid ut til *John Andersen*. Han drev elektrisk forretning, og drev godt i mange år.

Da Leif døde i 1984, overtok Ole Laurits eierskapet til Handelsby. Han føyde til en ny etasje over tilbygget mot nord, restaurerte hele bygget og gjorde om annen etasje til tre leiligheter.

Mysen Musikkforretning overtok leieforholdet etter at John Andersen avviklet, og holder hus her fremdeles (2018). Butikken er i dag den eneste i sin bransje i Indre Østfold.

Handelsby ble solgt ut av familien i 2017.

Kilder:

- Hans Wåler: *Mysenleksikon*, Mysen 1998.
- *Ole Laurits Mysen*
- *Ragnar Mysen*
- *Thorleif Mysen*
- *Dag Mysen*.

Bergerkrysset Auto

Av Dag Mysen

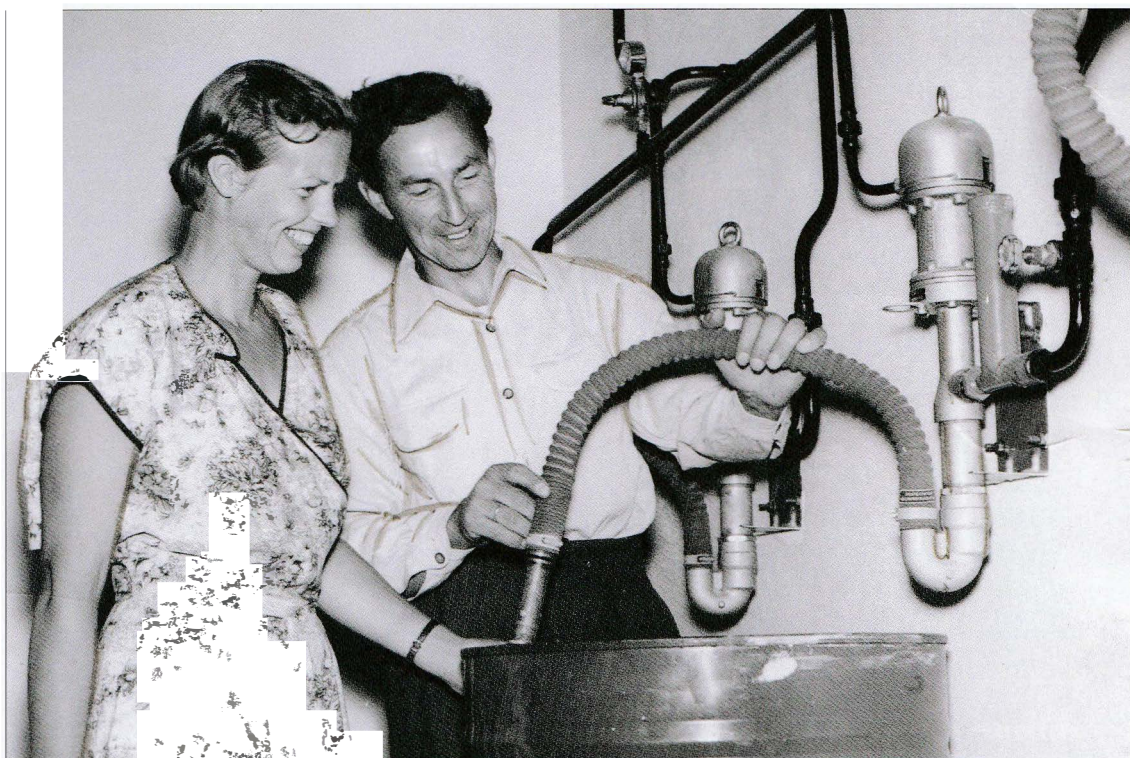
Ingrid og Arne Gimmingsrud åpner bensinstasjonen i Bergerkrysset Auto i juli 1957, og innledet da rekken av utbygginger i Smedgaten.

Arne Gimmingsrud (1921–2008) vokste opp på småbruket Vølen i Østre Trøgstad. Som de fleste andre som vokste opp på gård, ble han med i gårdsdrifta som barn. Før han ble konfirmert tok han også tak i vintrenes skogsarbeid. 20 år gammel kjøpte han lastebil og begynte for seg selv, med eget firma. Snart etter kjøpte han Vølen av sin far.

Arne var med i motstandsbevegelsen under krigen. Lastebilen kom godt

med i den illegale virksomheten. Blant annet kjørte han sprengstoffet som ble brukt til noen av sabotasjeoppdragene i vårt distrikt 16. mars 1945. Etterpå ble han arrestert og satt i fangenskap på Høytorp fort til 8. mai.

Arne var sprek og sportslig. Han var kretsmester i langrenn, dyktig alpinkjører og alpin-instruktør. Han kjørte lastebil i sommerhalvåret og var ski-instruktør ved Tomm Murstad skiskole i vinterhalvåret. Dette førte til et varig vennskap med Murstad, med mange felles skiferier i Mellom-Europa. Han ble brukt som ski-instruktør for NATO. Så sent som i 1993 gikk han alene på ski over Finnmarksvidda, i

Ingrid og Arne Gimmingsrud under åpningen av bensinstasjonen 1957. Bildet utlånt av fam. Gimmingsrud.

Ingrid Gimmingsrud fyller bensin 1957. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud.

trass fordi han på grunn av alder ble nektet førerkort for minibuss.

I 1945 giftet Arne seg med *Ingrid Østli* fra Hærland (1925–2009). Hun ble en stor tilgang for Arne og for hans ambisjoner. Ved siden av å styre hus og hjem og ta seg av barna *Øyvind*, *Vidar* og *Are*, dannet hun et effektivt og balansert arbeidsfellesskap med mannen sin.

Bensinstasjon og verksted

Etter krigen representerte Arne Norge ved flere internasjonale ski-kongresser i Mellom-Europa. Der så han hvordan privatbilismen skjøt fart og utviklet seg med moderne bensinstasjoner og servicehaller.

I desember 1955 kjøpte Arne og Ingrid den to mål store tomta som var sør-østre hjørne i Bergerkrysset, av dødsboet etter *Maren Berger*. I den forbindelse mistet Mysens befolkning

et yndet samtaleemne: Hvor høy er grana på Berger-tomta? Grana ble felt og målte nøyaktig 23,72 meter. Men det er jo alltid flust av nye mellommenneskelige temaer.

Året etter hadde ekteparet ført opp et moderne tre-etasjes nybygg på eiendommen. Her etablerte de *Bergerkrysset Auto* som bensinstasjon og verksted.

Bygget ble mye større enn planlagt. Grunnen var pålegg fra kommunen om bedre utnyttelse av tomta. Arne tok toget til Hønefoss og besøkte mannen som hogg opp den tyske slagkrysseren «Tirpitz» og tjente grovt på det. Arne fikk låne det han trengte ekstra til det store bygget og satte i gang byggeprosessen. Den øverste delen av tomta ble solgt til *Sørensen & Andresen*. Her bygde de forretningslokale og flyttet forretningen sin hit.

Ford-forhandler

Arne og Ingrid så at de trengte flere inntektskilder enn salg av bensin og ytelser av service. Derfor begynte Arne å ta inn biler i kommisjon fra *Klemsdal* som var Ford-forhandler i Askim.

Kommisjons-salget gikk bra, og da *Klemsdal* gikk konkurs, fikk Arne overta Ford-agenturet for Indre Østfold sommeren 1962.

Like etter ble eiendommen *Lytomt i Smedgata* innkjøpt. Høsten 1965 sto første byggetrinn av bil-butikken og merke-verkstedet ferdig. Året etter hadde firmaet ti ansatte i tillegg til Arne og Ingrid. Guttene var også med og tok tak før og etter skoletid, og under videre utdanning. Fra -67 var Øyvind og Vidar heltidsansatte i firmaet.

Restriksjonene på privatbil-salget ble opphevet i 1960. Fra da av tok

bilsalget skikkelig fart over hele Norge. Bergerkrysset Auto og Ford ble *markedsledende i Indre Østfold* fra og med første driftsår i den nye butikken.

Båter og båtmotorer

Like tidlig som de begynte å selge biler, tok de også inn *båter fra Skibsplast* i Evje i Setesdal og *Evinrude utenbordsmotorer* fra *Auto Supply* i Oslo. Her traff de et begynnende marked ganske fort. Båter og utenbordsmotorer ble en viktig del av bedriftens forretningsprofil. Frem til midten av 1960-årene var det Arne som selv tok seg av denne butikk-grenen

Rent, ryddig, ordentlig

Arne og Ingrid hadde en veldig klar bedrifts-idé fra første stund. Det skulle være rent, ryddig og ordentlig,

Olav Skar og Finn Wilhelmsen viser stolt frem den første Ford Cortina GT 1964 foran «salgshallen» på Shell, Bergerkrysset. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Brede Hellum på bensinstasjonen i Bergerkrysset 1960. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Prominente gjester under høytidelig åpning av Fordsenteret 1965, Leif Mysen, ordfører Johan Volden og T.W. Fredsvold. Bildet utlånt av fam. Gimmingsrud

Har De båt... eller tenker De å kjøpe?

Vi kan tilby Dem et av de beste navn i utenbordsmotorer. Evinrude er et merke som verdsettes av alle med kjennskap til båt-motorer. De leveres i alle størrelser fra de

små, hendinge for de minste passbåter, til store sportspregede modeller. Vi tar oss også av reparasjoner og vedlikehold på Deres Evinrude-motor

BERGERKRYSSET AUTO
Arne Gimmingsrud & Co.
Avid. Ford sentret. Tlf. Mysen 8918 25

Salgsbrosjyre 1965. Utlånt av fam. Gimmingsrud.

Fordsenteret i 1968. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

både ute og inne rent fysisk og når det gjaldt forholdet til kundene og overfor offentlige lover og regler for forretningsdrift.

De tre sønnene ble oppdratt i denne tankegangen fra barnsben av. Nøkkelpersonale som *Thor Haugen* på verkstedet, *Frank Halvorsen* på delelageret og *Kjell Erik Diskerud* på bensinstasjonen identifiserte seg også helt og holdent med denne bedriftsfilosofien og var med og sørget for at den ble gjennomført i alle deler av virksomheten.

Internasjonale utmerkelser

Denne filosofien sees på som nøkkelfaktoren i firmaets salgssuksess og status som Ford-forhandler nasjonalt og internasjonalt. Atmosfæren rundt kundebehandling i smått og stort har vært det viktigste averterings-instrumentet gjennom alle år. Til sammen har dette medført at Bergerkrysset Auto har *vunnet prisen for*

beste kundebehandling blant Ford-forhandlerne i Europa 20 ganger.

Kjøpte Sand

I 1976 kjøpte firmaet tomte og det tomme bygget etter Ole Johs. Randems auksjonslokale på Sand, Storgata 40. Breviks Møbelverksted lå i sin tid på samme eiendom. Lokalet ble brukt som *lagerlokale for biler og båter* under byggingen av det nye trinnet på hovedforretningen.

Nytt byggetrinn i 1978

Bilomsetningen nådde en topp i 1977. Bygget i Smedgata var blitt for lite. *Eiendommen til glassmester Andersen* ble kjøpt inn. Huset lå mellom bil-butikken og apotek-bygget. Bygningen ble løftet med en stor kran over på en stor hjulgang og satt ned på ny grunnmur og tomt i Bakkelveien. I 1978 sto tilbygget på 2000 kvm. i to etasjer klart. Da var antallet ansatte rundt 40 i bil-butikken, delelageret og verkstedet.

Firmaet omsatte til sammen 900 nye brukte biler i 1977. I topp-året 1986 var omsetningen 1800 biler med det samme antall ansatte.

Bredt kundeområde

Kundene kom fra et stort område: fra Asker i vest til Skedsmo i nord, i tillegg til Indre Østfold. Oslo- og Follo-regionen har vært, og er fremdeles, et viktig kundeområde for bedriften. En hovedårsak til en slik fjernt-liggende kundekrets når det gjelder bilsalg og verksted-virksomhet, er en godt utbygd hente-, tilbringer- og lånebiltjeneste slik at det er greit å holde på Mysen som base for kjøp og service. Også her har firmaet vært radikale og banebrytende i Norge og internasjonalt.

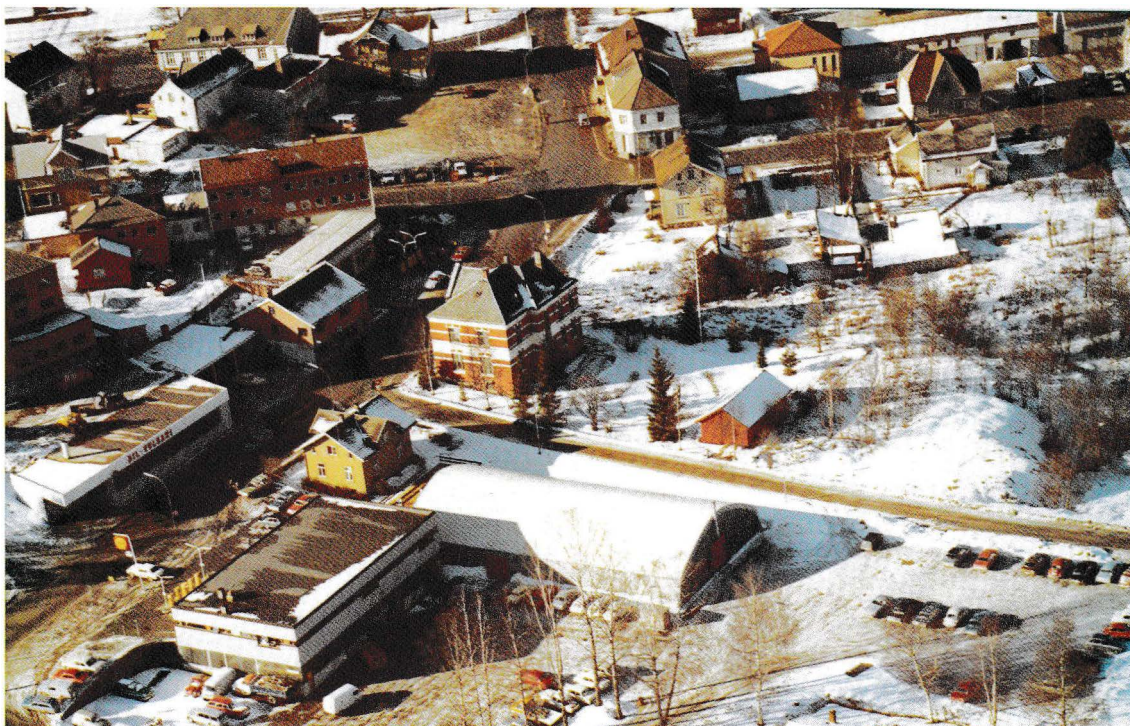
Toll-fritt billager

I 1979 kjøpte firmaet den siste delen av sin side av Smedgata før Arbeidersamfunnet, av *Trygve Smerkerud og søsken*. Her ble det satt opp et bil-lager i tre etasjer for tollfri lagring av nye biler. Slik slapp firmaet å betale toll og andre avgifter for bilene før de ble solgt.

Etter hvert ble bestemmelsene rundt dette avgiftssystemet forandret slik at bygget kunne brukes som lager til alle typer biler, nye og brukte. Lageret brukes i dag som salgslokale og rommer rundt 80 biler i denne kapasiteten

Nytt lokale for båt-delen

I 1984 kjøpte firmaet *lokalet til Bil-Vulkan* på andre siden av Smedgata for bilforretningen. Selger var *svigersønnen*

Fordsenteret ca. 1971. Plasthallen ble bygget som midlertidig utstilling av nye/brukte biler og båter/motorer. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Stolt selgerkorp i 1978 foran Ford Granada 2,3: Øyvind Gimmingsrud, John Arne Kviserud, Georg Huuse, Arild Hansen og John Flaten. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud.

til **C.G. Jønsson**, **Georg Jacobsen**. Bygget ble renoveret og utvidet med en glass-del mellom de to bygningsdelene som ble overtatt fra Bil-Vulkan. Her åpnet de en utvidet båt- og båtmotorforretning il 1985, med salg av alt som ellers hører til norsk båtbruk. Siden har denne virksomheten vært en viktig del av Bergerkrysset Autos forretningsprofil. Den har vært med på å gjøre firmaet mer robust overfor markeds-svingninger i de forskjellige forretningsdelene. Det er ganske spesielt at innlandskrabber som Gimmingsrudene har klart å posisjonere seg blant de største i fritids-bransjen i Østfold. Ellers rommer byggene legekontor, trafikkskole og frisør.

Bilmarkedet stuper

Etter topp-året for bilomsetning i 1986, stupte bilmarkedet til en tredjedel i omsetning året etter. Årsaken var

politiske beslutninger rundt økte avgifter, kombinert med at jappe-tiden kræsj-landet. Det medførte konkurser for bilforretninger over hele landet.

Bergerkrysset Auto klarte seg likevel greit. Hovedårsaken var at eierne ikke hadde tatt ut store personlige gevinster gjennom årene, men at de heller konsentrerte seg om å bygge solid bedriftsøkonomi for å kunne mestre svingninger i markedet. I tillegg bidro hele familien med arbeid og engasjement i bedriften.

Mysen Bilkompani på Ramstad-feltet gikk konkurs. De tidligere eierne ønsket å starte ny bilforretning. I 1988 kjøpte Bergerkrysset Auto eiendommen for å gi eierne en levelig leieavtale, slik at de kunne fortsette å drive bilforretning på Mysen.

Bygget eies fremdeles av Bergerkrysset Auto-systemet. Mysen Bil drives gjennom *Erling Rød i Askim*.

Øyvind, Vidar og Are

De tre sønnene til Ingrid og Arne utdannet seg for og arbeidet seg inn i bedriften. Alle har som nevnt deltatt fra barnsben av og blitt skolert i bedriftens idéer og filosofi.

Øyvind, født 1947 og Vidar, født 1949 begynte begge i full tid i 1967. Are, født 1958, begynte i 1980.

I 1991 ble det gjennomført et generasjonsskifte i bedriften. Fra da av er bedriften videreført gjennom flere aksjeselskaper. Øyvind overtok formelt som daglig leder i bilforretningen og Are i båt-avdelingen. Vidar overtok det formelle ansvaret for verkstedet. Arne og Ingrid ble formelt pensjonister, men var i forretningen daglig i femten år til.

Alle fem har vært flinke til å akseptere hverandres roller og oppgaver til enhver tid. Slik har de unngått konflikter seg imellom. De har stilt seg slik til bedrift-

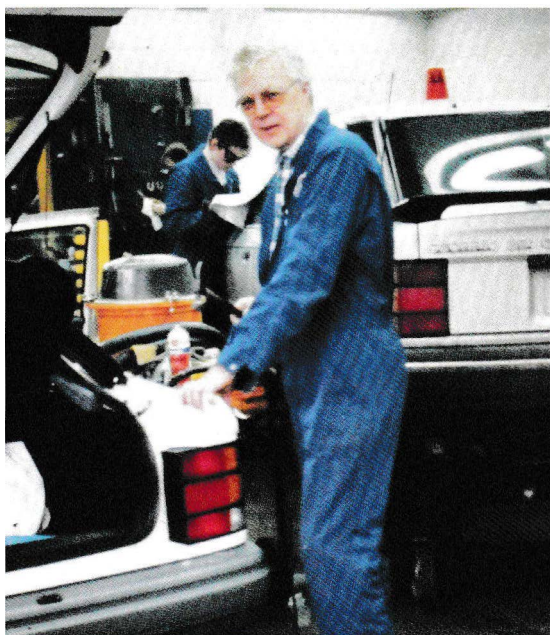
fellesskapet at de har gjort hverandre gode.

Barnebarna Anders og Ola er nå kommet inn i ledelsen i bedriften: Ola i båt-forretningen og Anders i bilforretningen. Ola er sønn av Øyvind og Anders av Are.

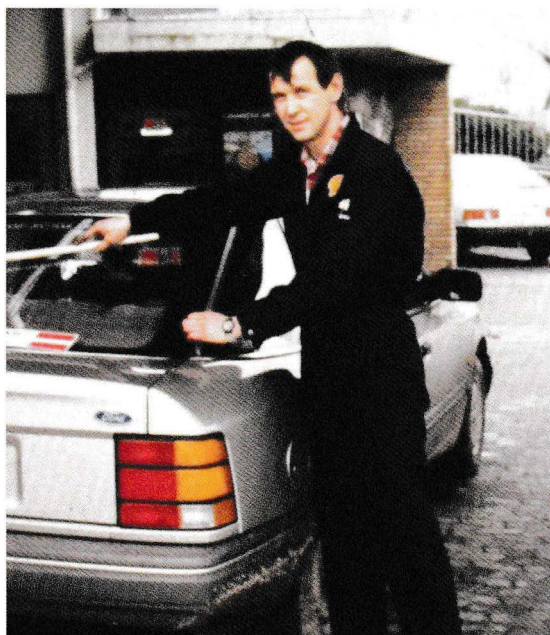
Andre ansatte

Bedriften har vært preget av stabilitet og kontinuitet når det gjelder ansatte. Mange har gjort en stor og viktig innsats for å vedlikeholde og utvikle firmaets renommé og økonomiske slagkraft gjennom markedets opp- og nedturer.

Flere har vært ansatt i mer enn 30 år og på den måten blitt søyler i forretningens profil både innad og utad. De nevnes i den rekkefølgen de ble ansatt: Thor Haugen, Frank Halvorsen, Thorolf Ruud, John Arne Kviserud, Kåre Skullerud, Per Fladberg, Jan Erik Sørensen,

Bjarne Aas var mangeårig leder på karosseriverkstedet. Bildet er tatt ca 1987 foran en Ford Scorpio. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Kjell Erik Diskerud var sjef på bensinstasjonen. Bildet er tatt ca 1985. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Olav Skar og Per Flaadberg. Bildet utlånt av fam Gimmingsrud

Kjell Erik Diskerud, Kai Arne Rudi, Øivind Brunsnes, Johan Homstvedt, Raymond Hellum, Anne Sofie Hellum, Lars Amundsen og Erland Spernes.

Pr. september 2018 har bedriften 44 heltidsansatte. Det er syv mekanikere, to kundemottakere og tre lærlinger på verkstedet. Kontoret, økonomiavdelingen og administrasjonene har ti ansatte. Fire er ansatt på bensinstasjonen, to på delelageret, seks pluss lærling i avdelingen for karosseri-reparasjoner og klargjøring av biler, og fire som selgere. I båtavdelingen er det seks ansatte. Firmaet har egen vaktmester. Det er også et variabelt antall deltids-ansatte.

Modernisering i 2008 og 2015

Hele bygningsmassen til bilforretningen og verkstedet gikk gjennom en omfattende ombygging og modernisering i 2008. Bygnings-skallet ble nytt

rundt hele bedriften. Mest synlig ble dette mot Smedgata der hele fasaden fikk et annerledes og oppdatert uttrykk. Foranledningen var krav fra Ford om visse endringer. Brødrene bestemte seg for en langt mer omfattende justering av helhetsinntrykket.

Etter en hard drakamp med Ford i Europa, fikk Bergerkrysset bli med blant de 4–5 Ford Store-butikkene i Norge som kan selge topp-modellene i Ford-serien, deriblant Ford Mustang. Slike butikker skulle bare være i de største byene. Bergerkrysset Auto vant likevel frem. Ford Store-konseptet medførte krav om en større ombygging innvendig i bilforretningen i 2015. Mange av standardkravene i dette konseptet er utviklet av Bergerkrysset Auto som pionér-bedrift.

Eiendomsaktør på Mysen

Bergerkrysset Auto-systemet er organisert i flere eiendomsselskap.

Som nevnt kjøpte de eiendommen etter Mysen Bilkompani på Ramstad-feltet i 1988.

I 1991 kjøpte de *lagerbygget* i Skofterud-hellinga *etter familien Arnt Mysen på Enga*. Da var Harald Osvold i Oslo eier av bygget. Her innredet de *lager for nye biler og vinteropplag for båter*. Senere kjøpte de også lageret ved siden av. Dette ble etter hvert revet og nybygd

Storgata 29 i Hegginkrysset ble kjøpt av Den Norske Hypotekforening i 1992. Huset ble bygd om for å romme *dagligvare-forretning* i Rimi-kjeden. I dag er det *Heggin dagsenter* med Eidsberg kommune som leietaker.

Susebakke Trævarefabrik opphørte i 1994. De store, nybygde *lagerbygningene* syd for fabrikkene ble kjøpt av Bergerkrysset Auto. Etter noen år med

kombinert utleie og eget bruk, ble *Nordicform* leietaker. Her har dette firmaet utviklet seg til en bedrift med rundt 50 ansatte. Dette har krevd diverse ombygninger og påbygninger gjennom årene. Denne prosessen tok firmaets investeringer de neste ti årene.

I 2004 kjøpte bedriften de store lokalene etter *Mysen Trevarefabrikk på Slitu*. Her ble det også innredet lokaler for *lagring av biler og vinteropplag av båter*. I tillegg er *Norsk Sikringsindustri* leietaker.

I 2012 ble *eiendommen etter Dramstad* kjøpt inn. Den lå mellom de to eiendommene firmaet eide i Bakkeli-veien. Bygget ble revet og eiendommen omgjort til *parkeringsplass* og fremtidig *byggetomt* hvis behovet melder seg

I 2018 kjøpte de en *bit av eiendommen til Ragnar Mysen* for å komplettere tomtearealet som de eier i skråningen,

Birger Ukkelberg og frue med sin Ford Taunus 17M 1966 og sin nyinnkjøpte Ford Focus 2005. Bildet utlånt av fam. Gimmingsrud

fra og med Anton H. Mysens gate til og medskraningsdelen av Helligren-eiendommen som Ragnar Mysen kjøpte.

Pr. september 2018 disponerer eiendomsselskapene i Bergerkrysset Auto 12 **eiendommer** i Mysen og omegn med en **samlet grunnflate på 22 925 kvm.**

Unngått permisjoner og oppsigelser i konjunktursvingninger

Eiendomskjøpene er et viktig ledd i bedriftsfilosofien. Dette markedet er mindre sårbart for svingninger. Med eiendommene som ryggrad har bedriften unngått å måtte gå til uønskede permisjoner og oppsigelser når bil- og båt-markedene har dalt. Slik har de kunnet gi sine ansatte trygghet og samtidig tatt vare på deres kompetanse og kundekunnskap som grunnkapital gjennom «gode og onde dager».

Aktive Mysen-patrioter

Fra første stund har familien hatt en aktiv holdning til å få nye firmaer til å etablere seg på Mysen. Arne var et sentralt medlem i *Mysen og Omegn Handelsstands forening* til denne ble avløst av *Mysenbyen A/S*. Han var handelsstandens formann i mange år gjennom 1980- og 90-tallet.

I dag er *barnebarnet Anders* styreleder i *Mysenbyen A/S*. Det er viktig for Mysens fremtid at bedriftsledere med hans bakgrunn og familiefilosofi er med og tar tak for å gjøre næringslivets vilkår så gode som mulig i bygdas sentrum.

Hva med fremtiden?

Det er interessant å lytte til familien Gimmingsrud. De har opparbeidet

en fingertuppfølelse for bilmarkedets svingninger og endringer som har vist seg verdifull. De har fulgt nøye med i tiden. Deres tanker om hva fremtiden vil kunne bringe for deres bedrift og for stedet Mysen er verdt å lytte til.

Det er store endringer på gang i bilbransjen, med el-biler, mer selvkjørene biler, eierform i form av bil-deling og stadig endringer i bransjevilkårene fra myndighetenes side.

I samtale med Øyvind, peker han på at det vil bli stor forskjell i bilbruken mellom de store byene og landdistriktene. I landdistriktene, som her i Indre Østfold, vil personbilen bli det viktigste befordringsmidlet så langt vi evner å se fremover.

Eierforholdet til disse bilene er i endring. Utviklingen beveger

seg mer mot former for leie og abonnement. Et borettslag kan for eksempel eie/leie en bil-pool.

Enkle ordninger som ikke er for langsiktige vil presse seg fram. Da kan man betale en viss sum i måneden, alt inkludert, og få nøkkel til bilen som passer akkurat det året. Uansett vil det bli bruk for firmaets tjenester. Biler må fremdeles skaffes og leies. De må ha service og vedlikehold. Dekk slites og må skiftes mellom vinter og sommer. Bilene må vaskes, støvsuges og poleres, særlig om man ikke egentlig eier bilen selv. Bergerkrysset Auto har alltid ligget i forkant av utviklingen, også med utvikling av konseptet "alt inkludert". Først ut var avtalen med Electrolux Norge. Det ble laget en pakkedøsning som omfatter kjøp, vedlikehold og service av bilparken de trengte. Senere gjorde de en liknende avtale med Kodak Norge

som dro dette konseptet et langt skritt videre. Begge avtaler ble banebrytende for andre bilfirmaer i Norge. Til nå er dette konseptet utviklet i takt med markedets behov. Pr. september 2018 har firmaet rundt 300 biler til en verdi av rundt 100 millioner kroner inne i former for leie eller abonnement.

Med bedriftens filosofi og omstillingsevne i ryggen ser familien lyst på fremtiden. Eiendomsdelen av bedriften sees som nevnt som en nyttig buffer overfor svingningene som alltid vil være i markedet.

Båtmarkedet

Dette markedet vil fortsatt være viktig for bedriften og for mangesidige og gode kundeforhold. Vekselvirkningen mellom bil og båt er også viktig for å utnytte arbeidskraften på forsvarlig

vis. Her vil det fremdeles være k... som gjelder. Utviklingen av kraf... størrelse og motorkraft er påfallende. Samtidig k... skjærene lurer på de samme stedene i farvannene a... navigerer i og det vil fremdele

gro skjell under båtene. Ser ice vedlikehold og lagring vil bli li e

aktuelt. Dessuten vil en stadig... urolig verden øke behovet for ferie... fritid i eget land.

I dag har bedriften båt-kunde... hele Norge. Båt-avdelingen har e... omsetning på knappe 20 million... kroner årlig.

Kilder

- Hans Wåler: *Mysenleksikon*, Myse
- Øivind Gimmingsrud
- Vidar Gimmingsrud.
- Are Gimmingsrud

Huset til glassmester Andersen ble flyttet fra Smedgata til Bakkelveien. Utklipp fra Indre Smaalenenes Avis 14 april 1976.

Guttedagene i Smedgata

Av Kjell-Harry Olausen – Smedgatagutt og Mysenpatriot

Den 7. november i det fredens år 1945 kl. 17.15 så jeg dagens lys i Lytomtgården i Smedgata. Dit hadde mamma, pappa og broder Rolf flyttet inn etter å ha bodd i «Arbeidersamfunnet» gjennom krigsårene. Jeg ble nok født litt tidlig for jeg veide bare drøyt 1 kg, og etter å ha sett nærmere på meg sa legen at jeg kom ikke til å leve lenge, så det hastet med å få døpt meg. Nåja, det gikk bra og jeg lever ennå og har faktisk nådd en alder av 73 år, sånn er det.

Men hva betyr nå Smedgata for meg, og ikke minst for Mysen gjennom tidene?

Smedgata har hatt en noe varierende navnehistorie, fra å hete *Ørjeveien* til å hete *Apotekerveien*. Men etter at smeden *Anton Revhaug* flyttet inn i gata og etablerte smia si, ble gata etter hvert hetende *Smedgata* på folkemunne. Det var egentlig naturlig da det etter hvert kom ytterligere flere smeder som etablerte seg i gata. At gata ble hetende *Smedgata* var et lykketreff for meg og de andre gutta her nede. Jeg kunne jo ikke gå rundt å kalle meg «Ørjeveiengutt», nei *Smedgatagutt* ble benevnelsen og vi var vel fra tid til annen til skrekk og gru for de andre gutta i Mysen.

Gatenavn i Mysen har hatt en spesiell historie. Før krigen ble det gjort flere forsøk på å få vedtatt gatenavn i Mysen, men ordfører *Anton H. Mysen* mente at det ikke kunne være nødvendig

Vi hadde jo allerede gatenavn som *Honkerudgata* og *Knivstikker'n*, og det var vel mer enn godt nok.

Etter krigen ble det likevel en navnekonkurranse initiert gjennom *Indre Smaalenenes Avis*, og endelig kunne kommunestyret i 1946 fatte vedtak om gatenavn i Mysen. Nå hadde gata fått sitt formelle navn, og det ble *Smedgaten* med -en-ending som de andre gatene i datiden. Men ingen har så lenge jeg kan huske sagt at de bodde i *Smedgaten*, nei vi bodde i *Smedgata*. Men nå endelig, i 2018, er det vedtatt at gatene i Mysen skal ha a-ending, så nå er det bestemt: *Gata* heter *Smedgata*!

Særpreget

Men hva har *Smedgata* som ikke andre gater i Mysen har?

Smedgata var og er en sentral nerve i Mysen som tilkomstvei fra både *Trømborg* og *Herland*, men var også adkomstveien for besøkende helt fra *Ørje* i tidligere tider. De kom ofte med diligencen gjennom *Smedgata* til skyss-stasjonen i *Havnaasgården*. Opprinnelig var gata en grusvei, men så endelig i 1934 kom det brostein slik at gata fremsto som ei ordentlig «bygate».

Jeg husker ennå at det romlet og bråkte en del når bøndene fra *Trømborg* og *Hærland* kom på bybesøk med hest og kjerre på 1950-tallet. De kom på handletur, spesielt på lørdagene, og da «parkerte» de ofte hesten langs binderekka hos kjøpmann *Josef Nilsen* (i dag *Gjensidige*). Da fikk hestene en

Gata til venstre i bildet er Smedgata. I forgrunnen til venstre ser vi Aas-gården og det gamle apoteket hvor fotograf Grinna holder til i dag. Foto utlånt fra Indre Smaalenenes Avis bildearkiv.

høypose hengende over nakken så de fikk litt mat, og om vinteren fikk de et fint teppe over ryggen. Vi gikk ofte den veien fra Smedgata og opp i Mysen, og jeg husker ennå duften av svette hester, små vrinsk og «humring» fra de fornøyde trekkdyra. Det er en beroligende og god opplevelse å minnes.

Etter å ha parkert hesten og foretatt bestilling av mat og fôr som skulle leses på kjerra, tok gubbene en tur på Grand, eller kanskje på «Jonsekafeen» for å ta en øl og et smørbrød, mens kjerringene foretok nødvendige innkjøp av stoffer og tråd eller andre ting til huset. «Jonsekafeen» var en bedrift som Gunda Lunde drev, mor til Johannes eller Jøhs. Lunde – som var en venn av meg. Gunda drev sin kafé i underetasjen

under skobutikken til «Sko-Lund» i Storgata. Men noen tok nok også turen inn til Norrøna i nabogården, som ble drevet i kristen regi.

Jeg nevnte at det bråkte veldig når man kom kjørende med hest og kjerre i Smedgata, og det ble ikke bedre når bilene kom på banen. Mange klaget på dette, og tidlig på 1960-tallet kom asfalten og la seg over brosteinen. Neste store forbedring av gata vår kom i 2008 da den fikk en ny oppgradering. Jeg var så heldig å få være kommunens prosjektansvarlige, og gata ble nå en skikkelig bygate.

Livet i Smedgata

I Smedgata gikk livet sin vante gang etter krigen. I de første barneåra på 1940- og -50-tallet var det travle tider.

Vi hadde så mange gjøremål at dagene nesten ikke strakk til. Etter at vi kom i skolepliktig alder var det skole først, deretter rask lekselesing. Så bar det ut til de mange aktivitetene som vi stort sett fant på selv.

Søndagene

For å starte med søndagene, så startet disse med at vi selv måtte presse søndagsbuksene og stryke skjorte. Vi måtte være ordentlig kledd når vi skulle på søndagsskolen. Alle vi i Smedgata gikk den gangen i Filadelfia som lå i nabobygget til kjøpmann *Julius Tangen*. Der hadde vi *Emil Kristiansen* som «lærer» med bistand av *Hjördis Haugland*. Emil var kjempesnill, og på sommeren hendte det ofte at han fylte opp varebilen med oss unger for avgang til fisketur til Hemnessjøen,

eller kanskje til Rødenessjøen. At han var så snill gjenspeilte seg i oppmøteprosenten: Vi var der alle sammen. Men om det hendte en søndag at noen var borte, så var det å stå til rette for *Ola (Fredstad)* eller *Lauran (Jan Erik Jähren, kallenavn etter mora si, Laura)*, og hadde vi ikke en veldig god forklaring på fraværet, vanket det bank.

Filadelfia eksisterer fortsatt, men i nye lokaler på Opsahljordet, fortsatt godt synlig mot Smedgata heldigvis. Menigheten sto jo for vår søndagsskole.

Det skjedde jo noen episoder i søndagsskolen som sitter ennå. Vi hadde en liten figur av en mørkhudet gutt. Han hadde ei stor fremstrakt hånd som vi kunne legge en mynt i, og ved å vri på øret hevet hånden seg opp til munnen slik at mynten ble «svelget». Dette var en gave til sultne barn i Afrika. Under et

Filadelfia, pinsevennenes tidligere møtested i Smedgata før de flyttet til Opsahljordet. Foto utlånt av Kjell-Harry Olausen.

mimretreff i Filadelfia mange år etter, fikk jeg si noe fra talerstolen (etter eget ønske), og da spurte jeg hvor denne figuren var blitt av. Den kunne nok ikke stå fremme lengre, men var visst trygt forvart i et lager.

Søndagene var lange og spennende for oss på denne tiden. Etter søndagsskolen og middag, ble det tid til andre aktiviteter. Om våren var det alltid tid til å kaste på stikka ved «Arbeidersamfunnet» Det mest gjeve og innbringende var nok å være kasserer, det vil si plukke opp mynter etter hvert. Noen hadde olabukser med oppbrett, og der kunne det gjemmes bort mange mynter. En kasserer hadde en gang tatt litt for mye. Da tok *Erik (Syversen)* tak i fyren og snudde ham opp ned og ristet. Det drysset ut ganske mange 5-øringer. W, som jeg kan kalle ham, ble forbannet og tok kniven som var målpinne og kastet den etter Erik slik at den ble stående i ryggen hans. Da løp W av gårde og ropte «Jeg har drept'n, jeg har drept'n» Erik gikk inn på kaféen og det viste seg at kniven bare hang fast i jakka. Han overlevde selvfølgelig, men W så vi ikke på lang tid.

Kaférunde

Etterpå, når både søndagsskole og kasting på stikka var unnagjort, ble det tid til en kaférunde i Mysen før kinobesøket stor for tur. Det var kaféer på alle hjørner, og vi startet som regel i kaféen i Arbeidersamfunnet. Deretter gikk turen til Sentralkaféen på bussholdeplassen på Krosbytomta, så til Parkkaféen som lå over det som i dag heter «Folk». Turen måtte også innom Norrøna, og deretter til Solstad Kafé som lå der Eidsberg sparebank ligger

i dag. Så ble det en tur **innom** Johs. på «Jonsekaféen»

Men etter at Trio Bar kom i 1959 som Mysens første og eneste «snack-bar», ble nok denne prioritert. Det var brødrene *Hermann, Leif og Gunnar Andresen* som åpnet denne i det nye bygget til *Gimmingsrud* i Havnaasbakken, i Anton H. Mysens gate. Der var det «bar-krakker» og sittegruper, men toppen av alt var en juke-box med alle de nyeste singleplatene. Da kunne vi slippe på 25 øre og høre våre idoler: Elvis Presley, Cliff Richard, The Everly Brothers, Tommy Steel og alle de andre. Nå var vi virkelig «amerikaniserte» i lille Mysen!

Smia til Skjørtvedt

Det var også spennende å ta en tur ned til smia til *Skjørtvedt* nede på Heggin. Dette var egentlig utenfor Mysen kommunes grenser, men vi våget turen likevel. Her bivånet vi at smeden satte nye sko på hestene, og det virket voldsomt på en liten guttepjukk. Etter å ha tatt av den gamle skoen, begynte smeden å skjære store biter av hestehoven med en kniv. Jeg trodde jo dette måtte være veldig vondt, men ble beroliget av smeden om at det var som å klippe negler. Men så skulle den nye skoen tilpasses. Da smeden la en glødende hestesko på hoven og det luktet brent i hele smia, løp jeg ut. Men ble nok en gang beroliget om at dette ikke var vondt. Så når skoen var ferdig tilpasset, ble den spikret fast. De naglene, eller spikrene som kom ut gjennom hoven, ble klippet av, og så var jobben gjort.

Nå hadde jeg litt erfaring med hester fra før, da vi fikk lov av *Rolf Diskerud* på

gården Slettevold å måke båsene der hestene bodde. Det var slitsomt, men gøy. Det var forresten der jeg lærte at man ikke skal la seg lure av de eldre gutta. Rundt luftegårdene var det gjerde med en tynn trå. Da ble vi små lurt til å konkurrere om å treffe en slik gjerdestråd når vi tisset. Jeg traff, men det jeg ikke visste var at det var strøm i gjerdet, så det var første og siste gang dette ble forsøkt.

Våren i gata

Våren var en fin tid for oss i gata. Da kunne vi bygge flåte som vi seilte med langs bekken fra Opsahlveien og helt ned til Høgliveien. Der gikk Høgliveien i bru over bekken, men vi kom ikke gjennom med flåten vår. Da var det å vasse i vann og gjørme for å dra flåten tilbake til Opsahlveien. Men gjett hvem som slapp det slitet. Det var skipperne Ola og Lauran! For et slit, men om vi ikke lystret så fikk vi ikke seile med tilbake igjen. Vi ble rimelig våte etter hvert for hele Måsan sto ofte under vann om våren etter en snørøk vinter.

Nede ved Måsan lå Mørstad-fabrikken og denne bedriften hadde plankestabler liggende, også på nordsiden av Smedgata. En vårdag ble dette stedet der jeg skulle prøve min første sigarett. Det var Ola som hadde fått tak i ei pakke, og jeg fikk en som jeg skulle røyke. Jeg fikk fyr og dampet iveri, men uten å dra røyken ned. Men da fikk jeg klar beskjed om at en røyk kostet penger og da fikk jeg røyke ordentlig! Da gjorde jeg det, og ble skikkelig syk. Mamma skjønnte det nok da jeg kom hjem helt grønn i trynet, men hun sa ikke noe. Men jeg hadde fått en

lærepenge. Dette var ikke ok, så jeg ble ingen nikotinslave, heldigvis.

Høytorp fort

Det mest spennende vi holdt på med var nok å leke inne på Høytorp fort, inne i selve festningen. Vi klippet hull i gjerdet rundt fort-området og kom oss inn i tunnelene. Derfra bar det inn i selve festningen via dassene i øst. Men vi måtte være forsiktige, for det var soldater i området som gjerne ønsket å få tak i oss. Vi var nok bedre kjent i tunnelene og inne i festningen enn de var, så de lyktes aldri.

En gang i blant lot vi Generalen – *General Otto Ruge* som bodde i æresboligen – få tak i oss. Da måtte vi i samlet tropp marsjere ned til æresboligen der det vanket kake og brus, eller saft og vann. Så måtte vi love å aldri komme inn på fortet noe mer, da det var farlig. Vi lovet dyrt og hellig at det ikke skulle gjenta seg, før vi i samlet tropp fortsatte marsjen sammen med Generalen ned til porten slik at vakten der kunne slippe oss ut. Dagen etter var vi igjen på plass på fortet.

En episode som kunne gått veldig galt var under en «krig» vi hadde på fortet. Da var vi to hærer som sloss, og vi hadde Ola som troppssjef. Broder'n ble plassert over en tunnelutgang og skulle lystre alle vink fra Ola. Broder'n hadde en stein som han skulle slippe på et gitt signal. Omsider kom signalet og broder'n slapp steinen som traff «*Dynamitt-Svendsen*» rett i knollen så han segnet om. Broder'n trodde nok at han hadde drept ham, og forsvant. Men «*Dynamitt-Svendsen*» overlevde, og etterlyste i lang tid hvem som hadde sluppet steinen, slik at han

kunne ta hevn. Heldigvis gikk også dette bra.

Farlige funn på fortet

Det fantes mye etterlatenskaper på fortet etter krigen, skjult i kroker og kriker som stort sett bare vi smågutta kjente til. Her fant vi litt av hvert av både våpen og ammunisjon.

Alt vi fant måtte leveres til «sjefen i gata». Han samlet dette i en skuff under senga. En dag kom han opp på idrettsplassen med en maskinpistol og med tyskerhjelmer på hodet. Han smekket inn et magasin og pepret utedassen med en salve så flisene føyk.

Heldigvis var det ikke folk der inne, så det gikk heldigvis bra. Men *Ivar lensmann* (Narvestad) fikk høre om historien og troppet i egen høye person opp hos «sjefen vår». Da han spurte om han hadde våpen, ble skuffen dratt frem fra under senga. Der lå våpenarsenalet. Ivar lensmann spurte om det var alt han hadde. Det ble opplyst om at det var en skuff på loftet også. Alt ble tatt med til lensmannskontoret.

Da var det slutt på innsamlingen for vår del. Ivar lensmann hadde vi respekt for. Om vi gjorde noe galt, kunne vi jo havne på Bastøy der det var en gutteleir for vanskelige – les småkriminelle – gutter, og det ville vi jo ikke. Bastøy var ei øy i Oslofjorden som sto frem som et skrekkested for oss.

Lange somre

Ellers så gikk den lange varme sommeren sin gang. Somrene i hukommelsen var alltid lange og varme. Badeplassene våre var i Mysenelva, enten i «guttepøl'n» i Bjørkelund

eller under Susebakkefossen og ned i «Susebakkepøl'n». Det var kjempefint.

Arbeidersamfunnet

Men tilbake i Smedgata og til Mysens storstue, Arbeidersamfunnet, som var et samlingssted hele året. Her hadde blant andre Mysen Turn- og Idrettsforening, MTIF, senere MIF, sine årsmøter. Da var det stinn brakke og det var kamp om styrevervene.

Formannskandidatene, for eksempel *Ivar Jähren*, *Thor A. Krosbøy* med flere, stilte i dress og hvit skjorte med slips og fortalte hva de skulle utrette for foreningen om de ble valgt. Så ble det kampvotering, og vinnerne ble behørig klappet inn.

Arbeidersamfunnet ble bygd i 1922 av Mysen sosialdemokratiske arbeiderforening og var et mangfoldig kulturbygg. Her var det kino, bridegkvelder, danseskole, boksekonkurranser og turnoppvisninger, og ikke å forglemme, Mysen-revyene i tiden før, under og etter krigen.

Kino

Kino var det hver søndag, og for oss ungene i gata var «femmer'n» filmen for oss. Da kunne vi se mange spennende filmer med helter som Roy Rogers og Hopalong Cassidy, Zorro, Helan og Halvan, Tarzan og mange flere. Dette var spennende filmer og det var alltid fullsatt kino. Ofte sto det kinokø opp mot Bergerkrysset, og da hadde ho *Gudrun* (*Smerkerud*) i bua store dager. Mange stoppet der på sin vei til kinoen for å kjøpe godteri.

Men det var også salg av sjokolade og andre godterier i tilknytning til kinolokalet. Jeg hadde jobb en tid med

Arbeidersamfunnet som var det store samlingsstedet i Mysen med kinoforestillinger, boksestevner og ikke minst revyer. Foto utlånt fra Indre Smaalenenes Avis bildearkiv.

salg der i kinogangen. Da hadde jeg et brett på magen med mye rart i, og salget gikk bra. Jeg fikk noen kroner i lønn og gratis inngang til kinoen. Da var det om å gjøre å få plass på galleriet med oversikt over salen. Det var alltid fullsatt forestillinger. Vi må huske på at dette var før fjernsynets tid. Den gangen klarte vi oss med en radio hjemme og kino om søndagen.

Bridge

I lillesalen var det bridge en kveld i uka. Da fikk jeg jobb av *Olga (Syversen)* som drev kaféen i Arbeidersamfunnet. Jeg solgte øl til deltakerne, og serveringen gikk unna. Da satt jeg der til langt ut på kvelden som 15-åring og solgte øl. Det hadde heldigvis ikke gått bra i dag.

Danseskole

Hver høst kom *Svaes danseskole* og hadde kurs. Jeg var så heldig å få være med der, og vi lærte både å danse og utøve folkeskikk. Etter at vi hadde lært trinnene, var det å løpe over gulvet og by opp den peneste jenta til dans. Så kom den store dagen, danseskoleballet. Da var vi kledd i vår fineste stas og foreldrene satt ringside for å bivåne oppvisningen.

Boksing, turn og juletefest

Det var også spennende å se på boksing i den store salen. Det var en stor ring hvor boksingen foregikk, og en av heltene våre var *Rolf «Bissa» Eriksen*. Han var god. Turnoppvisningen med deltakere

Svaes danseskole lærte mang en mysenungdom de første dansetrinn. Bildet viser Gerd Kristiansen og Kjell-Harry Olausen i full sving. Foto utlånt av Kjell-Harry Olausen.

fra MTIF var spennende og fint å se på. Men så i romjula kom den årvissse juletreffesten i regi av MTIF. Da var det satt opp et kjempestort juletre med masse glitter og lys, og til tonene fra fine julesanger gikk vi i 3–4 ringer rundt juletreet og sang. Stemningen ble ikke mindre når to–tre julenisser kom inn og delte ut godteposer til alle.

Mysen-revyene

Jeg nevnte Mysen-revyene som holdt il i Arbeidersamfunnet. Da var ofte Thor A. Krosby konferansier. En alltid nærværende person var Trygve Dahlstrøm. Her deltok også alltid Mysen salongorkester som spilte med i de fleste revyene. I teatergruppa var Ole Johs. Randem formann, med Thor A. Krosby, Gunnar Valebjørg, Valborg

Martinsen, Sverre Eriksen og Bjarne Hansen som bærende medlemmer.

Mysen-revyene fortjener en bredere omtale. Den kan komme senere, men her kan noen av disse revyene nevnes: «Tilbake til naturen» i 1933, «Godt humør» i 1934, «Turn-raketten» i 1936 sammen med Jens Book-Jenssen, «Fart i firinga» i 1939, «Det er servert» i 1943, «Mot sommer og sol» i 1944. Tanken med denne revyen var nok håpet om fred, noe tyskerne vanligvis ikke forsto. Så kom «Vi gjør hva vi kan» i 1945 for nødstedte landsmenn i Bergen.

Mysenrevyen tok opp igjen «Fart i firinga» i 1948 for 30 fulle hus, «Ut i det blå» kom i 1949 sammen med Det polske orkester, «Vi stamper oss frem» i

„GODT HUMØR“

Mysen Turn- og Idrettsforenings

REVY 1934.

2 akter. – 17 avdelinger.

Dekorasjoner: M. Larsen.

Musikk: Mysen Strykeorkester.

Revyen spilles:
Lørdag 9. juni, søndag 10. juni,
lørdag 16. juni, Søndag 17. juni.
– Alle dager kl. 9 (21). –

Program fra et av de mange revyer som ble avholdt i Arbeidersamfunnet.

1951 og «Vel møtt igjen» i 1953. Dette ble den siste revyen.

Eksotisk fjernsyn

Her en historie knyttet til fjernsynets aller første barndom i Norge: På slutten av 1950-tallet, det vil si før den offisielle åpningen av fjernsynet i Norge i 1960, hadde Kjønnna Andresen et fjernsyn plassert i vinduet i butikken sin hvor vi kunne se skøytelep «live» for første gang. Mange kom dit, og vi ble organisert slik at de minste satt foran mot vinduet på aviser, de nest største sto på knea i rekke to, og bakerst i rekke tre sto fedrene. Med fjernsyn bak glasset og med høyttaler ute ble dette en opplevelse, selv om det etter hvert ble litt kaldt.

Vintersysler

Om vinteren var idrettsplassen og Opsahlåsen våre nærområder. Bane-mester *Halvorsen* og *Ivar Jahren* sørget for god is hele vinteren, både med langbane og med en indre bane for lek og spill. Vi hadde jo våre helter her også, og den beste var *Øyvind Mysen* som også var landslags-aktuell.

Når vi ikke gikk på ski så var det å lage langrennsløyper eller å trække opp traséer til slalombakke og hoppbakker i Opsahlåsen. Ingen gjorde denne jobben for oss, så da ble kveldene korte. Ofte snødde det dagen etter, og da var det bare å starte på nytt med jobben.

Det var mange kalde vintre, og for å klare kulda hadde vi aviser under yttertøyet på mage og lår. Da gikk det greit.

Om sommeren var områdene i Opsahlåsen eller i Sorengskauen om-dannet til indianerleire eller cowboy-byer. Da var det krig!

Petra Herland

På andre siden av Arbeidersamfunnet hadde *Petra Herland* sin butikk i mange år. Hun var mor til *John Herland* som den gangen var operasanger i Oslo. Jeg husker ennå de gangene han var hjemme. Han kom syngende mot oss i mørk dress og hvit skjorte. Det syntes vi var flott! John ble senere den som etablerte Hærland slakteri, i dag Nortura. Senere etablerte *Kjell Holum* sin første bilbutikk med Peugeot i denne hjørnegården mot Korterudbakken.

Julius Tangen

I nabogården hadde *Julius Tangen* sin kolonialbutikk. Han hadde blyant bak øret og en blokk hvor han skrev opp prisen for varene og summerte dette raskt ved avsluttet handel. Den gangen hadde vi ikke råd til å kjøpe mer enn en tre-fire varer, så det gikk greit. Noen ganger kjøpte vi også på «krita» når vi ikke hadde penger, og det gikk også greit. Han Julius var snill sånn. Butikken ble utvidet med et tilbygg etter hvert og Brødrene Diskerud etablerte en filial for kjøttvarene sine i bygget. Det ble sett på som et «bevis» på at Smedgata var ei viktig handlegate i Mysen.

Garveriet til Smerkerud

Ved siden av Arbeidersamfunnet lå garveriet til *Smerkerud*. Han var god å ha de gangene vi skulle ut i «krig» med naboene. Da var vi der og fikk skinnlapper til spretterter. Strikk og gummislanger fikk vi i sportsbutikken til *Kjønnna Andresen* eller til *Sørensen & Andresen*. Vi hadde alltid gående en «krig» mot gutta utenfor Mysen kommunes grenser, enten mot gutta på Heggin, de fra Folkenborg og ikke

å forglemme, gutta fra Kongo/Mona-området.

En gang vi hadde krig mot Folkenborg-gutta som hadde sin base i tårnet til Vestengbakken, måtte sterkt skyts til. Da festet vi sykkelstanger med stor skinnlapp til to trær. Så var det å legge en passe stor stein i skinnlappen og med en tre–fire gutter til å stramme opp spretterten så suste steinen opp i tårnet så flisene føyk. Da varte det ikke lenge før overgivelsen kom.

Galskap

Men før slike kriger ville Ola en gang herde oss. Og det gjorde han ved å ta oss med opp i Kirkås, til Trollkjerka. Der plasserte han seg på toppen med et salong-gevær og eikenøtter som ammunisjon, og skjøt rundt seg mens vi krøp sammen bak steiner og annet for å være i dekning. Egentlig var dette ren galskap, men vi ble vel herdet, kanskje.

Lytomtgården

Så passerer vi bua til Gudrun og kommer til Lytomtgården der vi bodde i mine første barneår. Jeg ble vel født omtrent i inngangspartiet til nåværende Fordbutikk. I et lite sidebygg holdt blikkenslager *Olsen* til. Han var god å ha fra tid til annen vinterstid. Om vi var så uheldig å brette ei ski, var det ikke råd til nye. Da fikset Oddvar Olsen det ved å lime bitene sammen for deretter å legge blick rundt som ble naglet fast. Da var skia hel igjen og skiaktivitetene kunne fortsette ut vinteren.

Avholdslosjen

På andre siden av «Lytomt skauen» i Bakkelveien lå det ei brakke som var avholdslosjen. På kalde vinterkvelder

gikk vi ofte dit. Der var det flere spill som vi kunne bruke, og det var godt og varmt der.

Apotekergården

I neste hus i Smedgata bodde *glassmester Andersen*, men så kommer vi til apotekergården der apoteker *Petersen* regjerte. Han hadde rader og hyller med mange krukker med ymse innhold. Det mest spennende var nok en medisin som het *Gangnæs spesial*. Denne var komponert av *distrikslege Gangnæs* og apoteker'n, og besto vel i hovedsak av 96% sprit, noe oppblandet og med farge og smakstilsetninger. Enkel og grei, men folk ble friske. Apotekergården er i dag base for fotograf *Grinna*.

Mysen kornsilo

Jeg husker godt en historie fra byggingen av Mysen kornsilo i 1953. Da denne var nådd til toppen og taket var lagt, hendte det noe spesielt. Det gikk som en løpeild gjennom gata at en mann hadde hengt seg på toppen, og vi så at det hang en mann der oppe i en galge.

Dette var jo skremmende, men etter hvert fikk vi vite at dette var ei dukke som arbeiderne hadde hengt opp der på toppen fordi det ikke var avholdt kranseskål. Det var visst en fest som skulle markere at taket var lagt, og som byggherren ikke hadde ordnet med. Galgen ble tatt ned i løpet av dagen da kranseskål ble lovet, men for oss ungene var det egentlig en skrekkopplevelse.

Dass-tømming

Det var en kortversjon av livet i Smedgata og Mysen i årene etter krigen, men

et par historier kan være en avslutning.

Hver vår skjedde det mye i gata vår. Først kom *Smerkerud* med ei illeluktende tett vogn som den blakke hesten dro fra hus til hus. Han tømte utedassene, og da la det seg en temmelig plagsom odør rundt vogna og gata. Heldigvis varte dette bare én dag. Det var ikke mange som hadde innlagt vannklosett den gangen.

«Skjærsliper'n»

Så kom «skjærsliper'n». Han kom inn i gårdene og tilbød seg å slipe kniver og sakser. Det var det behov for da svært få kunne kjøpe nye bare fordi gamle ble litt sløve. Så med en sang gikk han i gang med jobben. Kniver og sakser ble skarpe som nye og kjærringene ble fornøyde. Da gikk det greit et år til.

«Brennoppen»

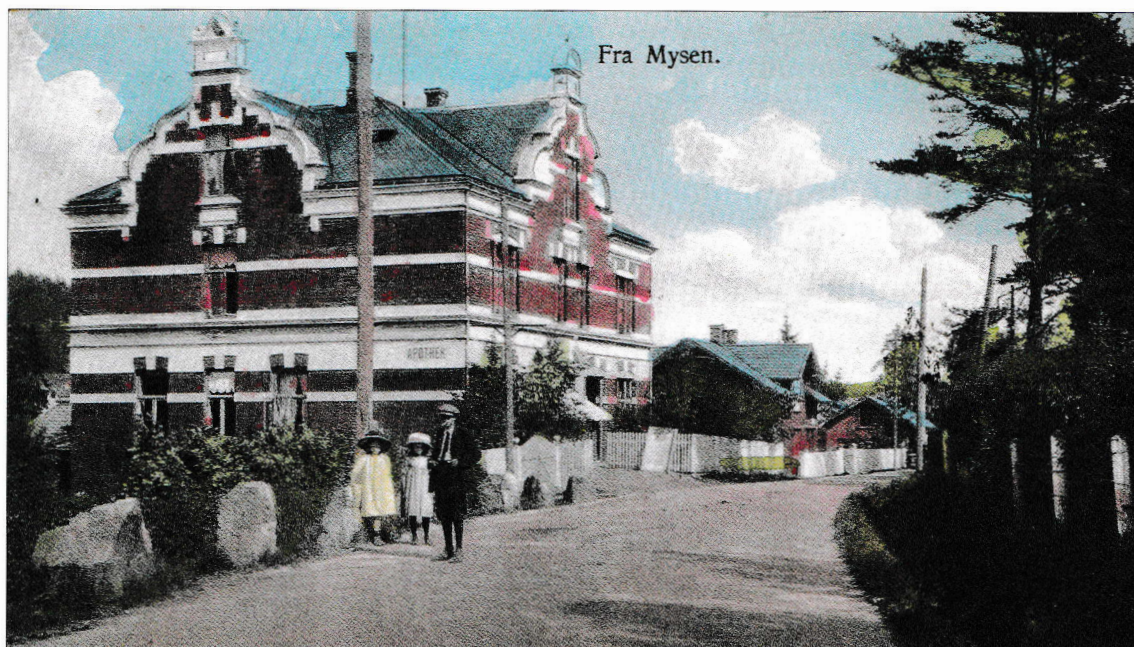
Tredjemann som var på plass var «brennoppen» som kom med kappsaga

si og ordnet med ved for folk til neste vinter. Han hadde to staver med ledning på som han heftet på strømledningene i gata. Da fikk han strøm til saga og jobben gikk unna.

Avslutning

Dette ble litt av hvert om litt av hvert, men jeg håper etter hvert å få ferdig en bok med bredere omtale om Mysen og Smedgata, fra første opprinnelse og frem til i dag. Jeg synes Mysen fortjener at også denne siden av livet i stasjonsbyen, festningsbyen og regionsenteret vårt blir dokumentert.

Jeg har vært heldig nok til å ha en posisjon i kommunen der jeg har kunnet følge utviklingen de siste 40 år tett på, og ser en slik dokumentasjon som en spennende oppgave.

Apotekergården. Foto: Einar Hansen. Brukt 1913. Postkort utlånt av Jul Aage Krosby.

To økser – lang historie

Av Øyvind Gryteland

To merkeøkser fra tømmerforretningen til Anker og Rosenkrantz og Collett og Søn, funnet i smia på Pyth, er utgangspunktet for mine strøtanker om tømmerfløting og tømmerpriser.

Skogen har til alle tider hatt varierende betydning for bønder og skogeiere i Indre Østfold. Tømmerfløting ble drevet i Glomma i en periode på over tusen år, fra vikingtid til 1985, da det var ugjenkallelig slutt.

Salt – begynnelsen på det hele

Man antar at det var saltutvinningen som var starten på tømmerfløtingen. Norge var selvforsynt med salt i sagatiden og forbruket av brennevirke stort. Energiforbruket ved saltkokeriene var betydelig og etter hvert som de nærliggende skogene ble hugget ut, måtte tømmer hentes langveis fra.

Utenlandske oppkjøpere

I landnåmstiden (870–930) hentet folk fra Island materialer til husbygging, og allerede på 1200-tallet ble det eksportert trelast til Southampton, London og tømmer til Flandern. Da oppgangssaga kom i bruk på slutten av 1400-tallet ble det virkelig fart i trelasteksporten og avirkningen var i perioder så stor at man fryktet for avskoging. Samtidig ble det ved kongelige forordninger fastsatt byprivilegier som etter hvert fastsatte at all trelasthandel kom over på byer og

Disse to merkeøkseene fra Smia på Pyth var opphavet til forfatterens strøtanker i denne artikkelen. Foto utlånt av Øyvind Gryteland

Avtrykket av de to merkeøkseene. Foto utlånt av Øyvind Gryteland

ladesteder ved fløtingsvassdragenes utskipingshavner.

Frykt for avskoging

Endelig kontroll over trelasthandelen fikk byborgerne og adelen da sagbruksprivilegiene ble innført i 1688. Dette var i og for seg fornuftig etter tiden, da tømmerfløtingen kunne ta flere år og dermed bandt mye kapital. I denne perioden kjøpte byborgerne også skogeiendommer og gårder, samtidig som det ble skrevet kontrakter som ytterligere begunstiget handelsborgerskapet i byene på bekostning av bøndene, som ble stadig mer økonomisk avhengig av trelasthandlerne.

Privilegiene avvikles

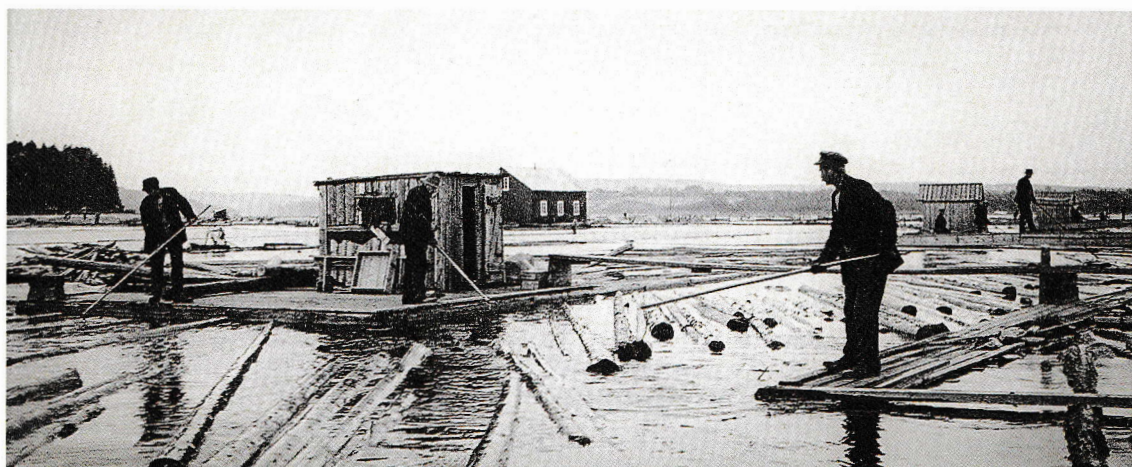
Denne ubalansen varte helt til 1840-årene da frihandel og tollfrihet skapte gode tider for trelastnæringen. Loven om fløting av 1854 førte til at sagbruksprivilegiene ble opphevet i 1860. Det er fra denne tiden tømmeromsetningen igjen blir av stor økonomisk betydning for bønder og skogeiere i indre Østfold.

Tømmermerkene

Loven om fløting av 1854 stadfestet det som under privilegietiden hadde blitt vanlig, nemlig fellesfløtingsforeninger som organiserte fløtingen for de mange tømmerkjøperne. Tømmeret ble barket. Kjøper målte tømmeret på elveisen, eller i nær tilknytning til elva og kjøpers bumerke ble hugget inn i hver enkelt stokk, så lensearbeiderne kunne klare å sortere tømmeret i lensene.

Ferdselsåre og arbeidsplass

Glomma har opp gjennom tidene hatt enorm betydning for liv og utvikling i Indre Østfold, både som ferdselsåre og som kommersiell vannvei med tømmerfløting og fergetrafikk. Vårt behov for forbindelsesårer i landskapet er alltid en funksjon av den til enhver tid rådende bruk og økonomiske utnyttelse av naturressursene. Økonomisk er elva i dag, utover å gi strøm fra elvekraftverkene Solbergfoss, Kykkelsrud og Vamma nærmest uten økonomisk betydning for Indre Østfold.

Tømmersortering ved Nes lense. Foto utlånt av Øivind Gryteland

Skogsdrift på Krosby i Eidsberg i 1916. Bildet utlånt av Oivind Gryteland

Toppåret 1921

Båtliv, fiske og friluftsliv dominerer der tømmerlensene i toppåret 1921 sysselsatte rundt tusen ansatte i hele Glommavassdraget. Dette året ble det fløtet 2 700 000 *kubikkmeter* tømmer på Glomma. Hele 486 ansatte bodde og arbeidet i Smaalenene som «lensekrabbær» og tømmerfløtere tilknyttet Glomma og da særlig Nes, Glennetangen og Furuholmen lenser. Tømmerfløtingen på Glomma opphørte i 1985, da overtok tog og lastebiler fullstendig. Slutt hadde det vært i bielver og sidevassdrag lenge før, noen steder allerede fra rundt 1930 da lastebiler begynte å komme i bruk også i tømmer-handtering. Kvantumet ble årlig redusert fra toppåret 1921 til bare 320 000 kbm. i 1975. Samtidig forsvant de mange tømmerlepene, stiene og veiene som førte ned til elva.

Høye tømmerpriser

Man skulle tro at bedre logistikk og billigere transport ville gitt en relativt høyere marginalverdi for skogeier, men tømmerprisen var relativt sett rundt seks ganger høyere i 1916 enn i dag. Når mange nå snakker om høye

tømmerpriser, kan det være greit å peke på at dårligere enn i dag har tømmerprisen aldri vært, når man ser bort fra perioder med krig og lavkonjunktur.

Arbeidsplasser og eksta-inntekt

Fløtingen skapte arbeidsplasser lokalt og ikke ubetydelige ekstrainntekter i sesongen.

Gjennomsnittlig timelønn for lensearbeidere var kroner 3,07 i 1948, noe som i dagens pengeverdi utgjør kroner 64,39 pr. time. I 1975 var lønna kroner 23,07 pr. time som i dagens pengeverdi er kroner 127,13.

I samme periode ble tømmerfløtingen effektivisert. Mens en lensearbeider i 1948 klarte en kubikkmeter pr. time, var han oppe i nesten tre kubikkmeter pr. time i 1975. Likevel tapte fløtingen mot bil og tog.

Tømmerfløter var ikke et høyt lønnet yrke, men heller ikke dårlig som bierverv i sesongen. Typisk for lensearbeiderne var at de ofte var bønder eller småbrukere. I tillegg til lønna vanket også noen ekstrarfordeler, som for eksempel retten til «sekketømmer» eller «sekking»,

gjerne tungt furutømmer som sank og som måtte renskes opp når fløtings-sesongen var over. Dette tømmeret var særlig ettertraktet, da kvaliteten var meget god. Flere låver i Eidsberg er oppført av synketømmer.

Kapitalkrevende og markedsorientert

Norsk trelastnæring og skogindustri har alltid vært en internasjonal virksomhet og avhengig av markedsbestemte tømmerpriser. Mens adelen og byborgerskapet under hele dansketiden kontrollerte tømmeromsetningen, avbrutt av en periode med spredt eierskap fra sagbruks-privilegiene ble opphevet i 1866 til fløtingen tok slutt i 1985, ser vi i dag igjen tendenser til maktkonsentrasjon med færre aktører og dårligere råvarepriser for skogeierne. Vi kan spørre om situasjonen i norsk skogbruk begynner å ligne på storhetstiden til Anker og Rosenkrantz?

Kilder:

- W. Blakstad: *Tømmerfløtningen i nedre Glomma gjennom de siste hundre år.*
- Statistisk sentralbyrå (SSB).
- Priskalkulator Norges Bank.
- Norsk biografisk leksikon.

Collett & søn

- John Collett (1758–1810) trelasthandler og en av landets betydeligste godseiere i årene rundt 1800. Gift med sin kusine Martine Elieson. Bryllupet ble holdt hos brudens nære slektninger, Mathia og *Bernt Anker*.

Anker og Rosenkrantz

- Trelasthandel drevet av kammerherre Bernt Anker og president Marcus Gjõe Rosenkrantz.
- Marcus Gjõe Rosenkrantz (1762–1838) ble gift med Maren Juel (1749–1815) i 1796 og kom slik til å bli storgodseier, og eier av blant annet Ljan, Soli, Brekke og Snekkenes bruk, samt Borregaard og Hafslund, og dermed en av landets største trelasteksportører.

Nes lense i Eidsberg. Foto utlånt av Oivind Gryteland/Østfold fylkes bildearkiv.

Viden bereist «trømborging» med strileblod Kari Opsahl – 100-åring med tæl

Et intervju med Eva Tveter

I gamle dager var betegnelsen «stril» et negativt kallenavn på bønder og fiskere fra bygdene og øyene rundt Bergen. I dag kan man kalle seg «stril» med stolthet. Da er man av folk som kan stå for en støyt, og som tåler både medgang og motgang. Slik er det med Kari Opsahl som fylte hundre år 2. juli i år. Hun er også kry av at hun har samme fødselsdato som kong Olav V!

Travel oppvekst på Litlesotra

Kari Opsahl (Nordland var pikenavnet) ble født i 1918 på Brattholmen, et

sted på Litlesotra i Fjell kommune i Hordaland. Hit kom foreldrene fra fjorden, og Kari var nummer fire av seks søsken. I tillegg til gårdsbruddet familien også butikk, postkontor og skipskai. Det var travle tider i en fatig kommune, og Kari forteller at hun allerede fra barnsben av ble oppdratt til hard arbeid og selvstendighet.

Skolegang på Brattholmen

Skolen på Litlesotra var to-delt med rundt 40 elever, og Kari husker med glede sin unge lærer som var så flink i

Kari har et langt liv bak seg med minner fra sin oppvekst som vestlending, fra arbeidsår i USA og Canada og familieliv som gardkjerring i Trømborg. Flere albumer er fulle av bilder. Foto: Eva Tveter.

Brattholmen landhandleri på Lillesotra hadde &åde &utikk og post&apneri Her hjalp Kari til fra I 10-12-års-alderen God oppl&ering i orden og punktlighet. Bildet utl&nt av Kari Opsahl

å spille fiolin. Dessverre måtte læreren sette **bort** instrumentet sitt fordi fiolins**p**ill kunne støte menigheten **p**å stedet. På skolen var det også bedehus, **og Kari** minnes et strengt kristelig miljø der det var trange grenser for hva man kunne tillate seg uten at det ble betraktet .. som «synd». Lillesotra hørte til Bibelbeltet.

Det var trange økonomiske tider og elevene måtte selv holde seg med blyanter, **p**enner og blekk. Skolebøkene var gamle og til låns. Kari var skoleflink, fikk gode karakterer og lærte tidlig å lese. Bokstavenene burde man kunne før man begynte **p**å skolen, og Kari minnes at moren lærte barna sine alfabetet mens hun satt ned med håndarbeid. Etter skoletid måtte Kari og hennes søsken **h**jelpe til både **p**å gården og i butikken. Hun betjente ofte «**p**ostavdelingen»

med sortering av post, salg av frimerker og regnskapsføring. Dette var god oppl&ering i orden og punktlighet for ei ung jente

Utdannelse i kokkefag

Som vanlig for mange unge jenter den gang, lærte Kari tidlig å lage mat. Som 17-åring gikk hun på husstellskole på Voss, og senere tok hun eksamen på Kringsj& husholdningsskole Som godt voksen (i 1947) tok hun videreutdanning ved Songe-M&llers hotell-fagskole i Åsg&rdstrand. Ved å arbeide i storhusholdninger på pensjonater og kaf&er fikk hun god arbeidserfaring som kom svært godt til nytte siden i livet. Hun fikk lønn og kunne klare seg selv.

Kari var i Bergen under krigsutbruddet i 1940 og husker det som en

skremmende opplevelse å se de tyske bombeflyene komme lavt innover byen.

I 1943 dro hun hjem til Brattholmen for å hjelpe til. Faren døde i 1945, og i 1946 overdro moren gården til Karis eldste bror. Da dro Kari østover igjen og arbeidet i flere storhusholdninger med stort ansvar og nyttig videreutdannelse i matlaging og økonomi. Som 28-åring gikk hun på handelsskole i Bergen. Blant mange arbeidssteder var Høsbjør hotell i Brumunddal, Sognefjellshytta og to år på Elverum folkehøgskole.

Ut i verden, Amerika kaller

Kari var nysgjerrig på det store landet vest for Atlanterhavet, og i 1951 dro hun med «Den norske Amerikalinj» til New York, og videre med togbillett til to tanter som bodde i Montana, en delstat i USA. Her ble hun i to måneder, før ferden videre gikk til Seattle i staten Washington. Der fikk hun først en huspost, før hun fortsatte i hotellbransjen som hun jo hadde god erfaring med fra hjemlandet.

Det var ikke vanskelig å få jobb, forteller Kari, og hun gikk på språkskole om kvelden. Det var mange skandinaver i Seattle, hun fikk mange venner og trivdes godt.

Året etter, i 1952, ble hun kjent med en nyinnflyttet nordmann fra Østfold, nemlig bondegutten Karl Petter Opsahl fra Trømborg. Hun visste det ikke da, men det skulle bli et møte som kom til å bety mye for livet videre.

For Petter fra Trømborg var Seattle bare en mellomstasjon på vei til Alaska, der han ville søke arbeid i byggebransjen. Før han dro nordover til Alaska, hadde han nok fattet ekstra

Ikke visste Kari da hun dro til USA, at hun skulle bli gift med en kjekk bondesønn fra Østfold. Dette bildet er fra dagen etter bryllupet i den lutherske kirken i Anchorage. Foto utlånt av Kari Opsahl.

interesse for jenta fra Sotra, for de avtalte å brevveksle.

I 1953 satte også Kari kursen mot Alaska og en ventende Petter som arbeidet i et byggefirma. Hun fikk arbeid på kjøkkenet på et katolsk sykehus med lange og harde arbeidsdager. Men kjærligheten blomstret, og i 1954 giftet de seg i den lutherske kirken i Anchorage. Presten var fra Rakkestad og het A.H. Mjørud.

Tilbake til Norge og familieliv

Snart ventet ekteparet Opsahl sitt første barn, og da bestemte de seg for å dra hjem til Norge. Kari fødte sønnen Jon Erik i Bergen, før hun satte kursen mot gården Böhler i Trømborg

og litt trange boforhold i etasjen over svigerforeldrene i første.

Travle dager ble det med to barn i løpet av to år, og da andremann var tre uker gammel, reiste Petter på nytt i vesterled for å tjene penger til en voksende familie. Denne gang dro han til øygruppa Aleutene, en samling av små øyer mellom Alaska og Russland. Der arbeidet han hardt, forteller Kari, med 12–13 timers arbeidsøkter. Kari strevde hjemme med hus og unger, men dro også på hjemvisitt til Brattholmen for å besøke vestlandsfamilien. Selvfølgelig savnet hun Petter i Alaska, men som gammel stril tåler man motgang, og det var stor stas da han endelig kom hjem mellom jul og nyttår!

Kari var vel vant med bondeliv fra Sotra, og på Bøhler hadde de hest, kyr, gris, høns, ender og mink, dyrket korn og solgte sand. Hun hadde stor glede av å dyrke grønnsaker og blomster, og med en stadig voksende familie var hun aldri arbeidsløs. I 1960 overtok de gården etter Petters foreldre, Karoline og Johs Opsahl.

Strilen som ble «trømbæring»

Kari har aldri vært en «einstøing». Hun ble raskt kjent med bygdefolket og akseptert som ei likandes «gårdkjerring» som også hadde mange kulturelle interesser. I tillegg til travle dager med gård og etter hvert fem barn, fikk hun tid til å gjøre en stor innsats i Trømborg bondekvinnelag, der hun var kasserer og studieveileder i flere år. Ellers har hun deltatt i foreldrearbeid i forbindelse med ungenes skolegang, og ikke minst i foreldregruppa for Trømborg skolekorps.

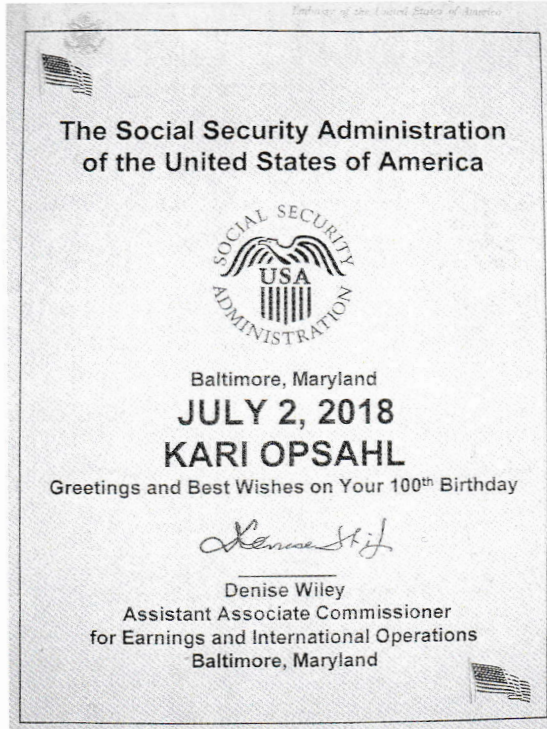

Kari er en lesehest! På Eidsberg bibliotek låner hun bøker og leser dagens aviser. Ingen tilfeldighet at hun ble valgt til studieveileder i Trømborg bygdekvinnelag Foto: Eva Tveter

Hennes sambygdinger karakteriserer henne som dyktig, samvittighetsfull, klartenkt og full av humor. Til tross for sine 100 år, vinkel i ryggen og behov for rullator, fremstår Kari som en høyst oppegående dame med sine meningers mot og evne til å uttrykke seg både skriftlig og muntlig. Ikke vanskelig for Kari å skrive innlegg i lokalavisen om emner hun brenner for – f.eks. eldreomsorg.

Stor interesse for litteratur

Leselysten har alltid vært stor, og flere ganger i uka besøker hun biblioteket på Mysen, låner bøker og pløyer igjennom dagens aviser. Interessen for det skrevne ord hadde hun til felles med Petter, som helt fra ungdommen

I tillegg til hilsen fra kong Harald på sin 100-årsdag, fikk Kari også gratulasjon fra «The Social Security Administration of the United States of America». Utlånt av Kari Opsahl.

av skrev ned sine tanker og drømmer i vers på rim. Det ble mange til slutt, om barndomsminner, jakt og dyr, om Trømborgfjella, kirkelige høytider, om det å eldes og om Kari og Petters liv sammen. Før Petter døde, samlet de på Karis initiativ hans dikt i ei bok som fikk tittelen: *Og så får det gå som det kan...* Disse diktene leste han ofte opp på møter i Eidsberg historielag.

Reiselysten har vært stor

Siden de møttes som unge i Seattle, har Kari og Petter aldri tapt interessen for fremmede land og kulturer. Hun har vært tilbake i Alaska to ganger med Petter og én gang alene, og har også besøkt andre stater i USA. De har begge vært i St. Petersburg, i Tanzania og på

tur med Hurtigruta rundt norskekysten. Som 91-åring badet Kari i «Den blå lagune» i Reykjavik. Slå den! Det er det ikke mange gamle «trømborginger» som kan skryte av!

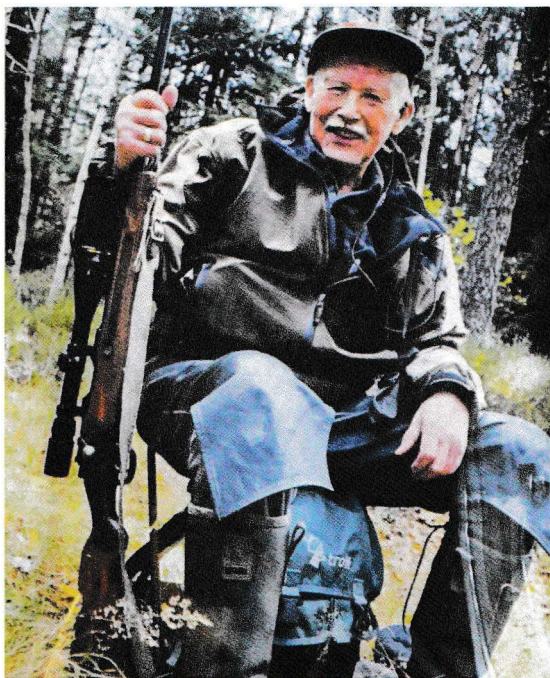
Fra Trømborg til Mysen

I 2015 ble livet på Bøhler byttet ut med å bo i leilighet på Mysen. Petter var ikke lenger så sprek, sykdom og alder gjorde livet vanskeligere. Han hadde for lengst måttet oppgi sitt jaktliv, og begge fant ut at det var tid for en ny fase i livet etter over 90 aktive år i inn- og utland. Kari måtte si farvel til sin livsledsager i 2017, men hun er fremdeles å se i gatene nesten hver dag. Hun liker godt å treffe folk, utveksle meninger og sitte i parken og betrakte gatelivet som hun egentlig synes er litt for tamt! Hvor er alle menneskene hen, sier Kari. Men hun går gjerne på kafé for både å spise og slå av en prat.

Hundreårsdagen

ble feiret på *Einarbu*, orienteringslaget Flaggtreffs hytte ved porten av Trømborgfjella. Der var det stor familiefest og feiring av en høyst oppegående hundreåring. Selvfølgelig var det mange gratulasjoner: Fra kong Harald, naturligvis, fra Eidsbergs ordfører Erik Unaas og til og med fra «The Social Security Administration of the United States of America»!

Kari har en fabelaktig hukommelse og beretter levende fra sin lange livsreise: Fra Sotra, Bergen, Washington, Alaska, Trømborg og fra sine mange reiser verden rundt. Lokalpolitikk er hun også interessert i. Når vi spør henne om planen om å slå sammen Eidsberg med fire nabokommuner, fnyser hun litt: «Bort i natta – basta!»

Karl Petter Opsahl likte seg bedre i jaktklær enn i dress. Både i Trømborgfjella og i skogene i Alaska var han i sitt rette element. Utlånt av Kari Opsahl.

Karl Petter Opsahl, mangeårig medlem av Eidsberg historielag, skrev dikt på vers gjennom mange 10-år. Diktene som omhandler minner fra et langt og innholdsrikt liv har familien samlet i ei bok med tittelen: *Og så får det gå som det kan...*

Dette diktet skrev Petter Opsahl til sin Kari i august 2007, noe motstrebende til å begynne med, men likevel som en honnør til ei dugelig kjerring!

Ny dress

Vi reiste til Mysen, jeg i god tro,
med Kari til Mega, for å handle no'.
Men før vi kom dit, sa ho:
«Nå trenger du ny dress og sko!»

Det syntes jo ikke jeg.
Jeg syntes at jeg klarte meg
med den jeg hadde fra før.
Å kjøpe seg dress i min alder
er det ikke så ofte en gjør.
Hun sa den gamle var tyve år,
men jeg husker jo ikke når.
Nei, dressen var like god,
og jeg trengte ikke sko.

Men jeg ble jo med for å se,
og da endte det med
at vi tok den første dressen jeg så,
og tenk at den passer meg å!
Kjøpmannen sa: «Den sitter som stopt»,
og da var jeg kjøpt.
Ikke noe å gjøre med,
bare å pakke den ned.
Og Kari ble like glad som meg,
og sa: «Jeg betaler for deg».

Ja, takk skal du ha.
For detta gikk bra!
Det er jammen kjekt med ei slik kjerring, ja!

1. august 2007

Mottak og videreforsendelse av egg var viktig for mange handelsbedrifter.
Her er en annonse fra MYSEN LONDONERBASAR, Indre, 1915:

ÆGKASSER

*bor enhver husholder anskaffe sig til forsendelse av æg paa en rekvirerende maate.
Kassen er forsynet med celler, hvori hvert æg lægges for sig.
Udstyrets kostende optjenes paa ganske kort tid ved at leilighing og brøbage absolut undgaaes.*

50 år siden Leif Løkka fikk gullmedalje i Brüssel

Av Trond Degnes

Jobbet hele tiden i motvind
Hærlendingen Leif Løkka hadde gull i lomma og grønne skoger rundt seg, men de færreste estimerte ham. Den geniale oppfinneren ble sett på som en raring. «Hans væremåte ødela for ham», sier Bjørn Myhre og Berit Mårud om sin onkel. De husker godt mars-dagene for 50 år siden da han ble belønnet med gullmedalje og ærespris i Brüssel by.

Søskenparet bretter ut gamle aviser og ukeblader. I esker ligger det bilder av Leif Løkka – onkelen som de minnes med glede. Samtidig fylles de med vemod over at han ikke ble tatt på alvor av norske myndigheter for sine oppfinnelser. Dag og natt slet Leif Løkka på verkstedet sitt ved den gamle E18 i Hærland. Han hadde klokkertro på at oppfinnelsene skulle slå igjennom og gi «klingende mynt» i kassa.

Ikke tatt alvorlig

Selv om Leif Løkka kunne presentere oppsiktsvekkende testresultater for vakuumbryteren, hjalp det lite her i Norge at enkelte stortingsrepresentanter talte hans sak. Men i utlandet sperret bilprodusenter opp øynene for denne originale oppfinneren fra Hærland.

Ett av de største høydepunktene var verdensutstillingen i Brüssel i dagene 8.–17. mars i 1968: «Salon International

Leif Løkka i kjent positur – alltid med pipa på plass. Bildet utlånt av Berit Mårud.

da var 17 år gammel. «Det var en ære å få være med tante og onkel. Det var ikke snakk om å ta fly. Onkel Leif var klar på at vi skulle kjøre i hans store Mercedes. Tante Camilla tok også plass i bilen, og så la vi ut på denne festreisen. Vakuumbryteren var selvsagt montert i Løkka sin bil. Det var planen at det skulle tas nøyaktige prøver på bilturen mellom Hærland og Brüssel.»

Mange henvendelser

Etter utstillingen fikk Løkka forespørsel fra 20 forskjellige nasjoner om produksjonsrett for vakuumbryteren. Det manglet ikke på interesse. Fra

Camilla Løkka tanker finsk trailer på 1970-tallet. Bildet utlånt av Berit Mårud.

Tyskland fikk Løkka tilbud om å selge patentet på vakuumbryteren til to store konsern i fellesskap for en sum én gang for alle.

Samtidig kom det spørsmål fra store selskaper om lisensproduksjon. Det gjaldt spesielt konsernet Jaques Bertrand i Antwerpen. De ønsket å produsere for Be-Ne-Lux-landene. Firmaet snakket også om produksjon for Frankrike.

I tiden som fulgte etterpå rullet utviklingen frem og tilbake. Hva som kom konkret ut av disse drøftingene, er vanskelig å få dokumentert. Det

som imidlertid er sikkert, er at Løkka sikret seg et titalls patenter for sine oppfinnelser i mange land. Patenter ble også solgt – blant annet til Finland.

«Det er ingen tvil om at onkel var egen. Han sto på sitt. Det var ikke alltid det gav de beste resultatene», sier Bjørn Myhre ettertenksomt.

Løkka-verkstedet et begrep

Løkka-verkstedet var og er et begrep for mange i Hærland. Folk gikk ut og inn av Løkkas lokaler. Bønder kom for å få redskapen reparert. Betalingen kunne det være så som så med. Men samtalen

Dette er medaljen som Leif Løkka fikk på verdensutstillingen i Brussel i mars 1968. Foto: Trond Degnes.

gikk livlig. Oppfinneren demonstrerte sine nyvinninger villig vekk. Lokale personligheter som arkitekt *Mons Løvfald* og gårdbruker *Jørgen Dahl* var Løkkas venner.

Noen få eksperter så hvor genial hans oppfinnelse var. En av dem var professor *Osmond Jensen* ved daværende NTH i Trondheim. Professoren tok også myndighetene fatt, og i brev til Samferdselsdepartementet 15. november i 1974 skriver han med bakgrunn i positive resultater: «Samferdselsdepartementet bør derfor snarest godkjenne vakuumbryteren som tilleggsutstyr for biler».

Men den ene undersøkelsen avløste den andre. Løkka reiste til Oslo og gikk i korridorene til sentrale myndigheter. Han kjempet sin kamp. I verkstedet monterte han villig vekk sin oppfinnelse. Bileierne skrøt av mindre bensinforbruk, men det store gjennombruddet kom ikke. Selv om

gode resultater kunne legges på bordet, satt det langt inne å gi Løkka den endelige anerkjennelsen. VGs omtale (27. februar 1970) av vakuumbryteren etter en test hos Statens Teknologiske Institutt, sier mye: «Vår konklusjon er at vakuumbryteren totalt sett ikke har noen virkning, og at hvis den først har en virkning, så er den negativ».

Unikt miljø

Mens Leif kjempet for sine oppfinnelser, var kona Camilla krumtappen i driften av bensinstasjonen og kiosken. De faste inntektene sto nok hun for. Hvem husker ikke den spesielle kiosken som hadde så gode pølser og ditto potetstappe?

Kiosken hadde Camilla og Leif bygd opp av to Pobeda-kasser. Dette var «emballasjen» rundt de russiskproduserte bilene som ble imponert til Norge på 1950-tallet.

NORSK OPPFINNELSE

VAKUUMBRYTER

Vi De ha en:

- MILJØVENNLIG BILMOTOR!
- GIFTFRI BILMOTOR!
- SOTFRI BILMOTOR!
- RENERE BILMOTOR!
- LETTERE START BILMOTOR!
- KRAFTIGERE BILMOTOR!
- MINSKET BENSINFORBRUK!

Gullmedaljer
Brussel 1967—1968

Brusselbyens
plakett 1968

Gullmedaljer
USA 1967—1968

Vil De være med på å senke FORURENSNINGENE FRA BILMOTORENE!

Hvis De ikke er interessert, behøver De ikke å lese det som står nedenfor.

Interesserer dette Dem, kan vi nemlig tilby å montere **LOKKAS VAKUUMBRYTER** på Deres bilmotor. De vil da oppnå fullstendig forbrenning, som måleresultatene fra to av USA's godkjente målesentre viser. På gamle biler viser California-testene senkning av CO, HC og NO fra 90—97 %, på nye biler 97—99 %.

De er velkommen til følgende verksteder:

RAGNAR BJØLSAND, Ingeborggt. 2, Oslo 6. Tlf. 67 20 81

BAKKEN AUTO, Fåvang, tlf. 2658

INGAR RUSTAD, bilverksted, Elverum, tlf. 10434

SANDEFJORD BENSIN OG SERVICE, Kåre Pedersen, 66200

FINA BENSINSTASJON, tlf. Porsgrunn 52 180

TORBjørn HANSEN, ARNE HOVIK, Kvernabekkevegen, Stend, 5047, Bergen

TH. NILSEN & CO., Carl Konowsgt. 3, Laksevåg, t. 60200

Avertørert av Leif Løkka, 1878 Høiland — tlf. 89 55 78

Annonse for vakuumbryter
— *Aftenposten* 10.8.1971.

Salget gikk strykende, trailerne rullet inn og fylte tankene. Kioskwarene gikk unna. Og for den bilinteresserte ungdommen i Hærland var livet rundt Løkka-verkstedet et Mekka. Der fikk de skru så lenge de orket.

En av dem var Jonny Løkka. Han arbeidet hos sin onkel i mange år. Han var like mye tusenkunstner som sin onkel. Jonny begynte i verkstedet rett etter folkeskolen og jobbet der til 1966, forteller enken, Synnøve Løkka. Jonny ble bare 65 år.

«Leif var ikke lei å be. Selv når en bil røk om natta, var det bare å ringe Leif», forteller Berit Mårud og minnes utallige opplevelser fra ungdomstiden. «Sto jeg fast i regneoppgaver fra skolen, var det bare å ringe onkel Leif. Kjapt kom løsningen pr. telefon», smiler hun.

«De forstår ikke saken»

Avdøde lærer Arne Sandem var også en stor beundrer av Leif Løkka. Sandem

skriver i sine notater: «De forstår ikke hva saken gjelder fordi de mangler sansen for det beskjedne selvlærte bygdemennesket. Det går ikke an å være spesialist uten høy utdanning.»

Døde i 1980

En tidlig morgen gikk han ut for å luften hunden. Det var søndag den 9. mars 1980. Kanskje han hadde tatt seg fri noen timer for å slappe av litt. Da han var inne igjen, falt han om og døde av hjerneblødning i sitt kjære Granum, 65 år.

Leif Løkka, det selvlærte geniet, døde nær sagt på post.

Denne reportasjen sto første gang i Smaalenenes Avis lørdag 24. mars 2018.

Kilder:

- Indre Smaalenenes Avis.
- Billedbladet NÅ.
- Arne Sandems notater.

Løkka-verkstedet slik det fremsto i sine velmaktsdager. Verkstedet til Leif i bakgrunnen. Caltex-pumpa og kiosken som Camilla styrte. Bildet utlånt av Berit Mårud.

Brev fra Enerhauen

Av Helge Bergland

Da Indre Smaalenenes Avis gikk inn og ble Smaalenenes Avis, fikk historielaget i gave en serie avisutklipp: *Brev fra Enerhaugen*. Den gaven er verdifull og enestående både som bygdehistoriske tidsbilder og som litteratur, i Berglands naturlige, varme, alvorlige, men også herlig humoristiske språk.

Brev fra Enerhaugen finnes ikke i bokform. Helge Bergland, født 1918, gav ut én bok i sitt liv: *I en skumringsstund*, på Idunn forlag i 1994, ti år før han døde. Der kan man gjenkjenne innholdet i noen av Enerhaugbrevene i hans skildringer av barndomsåra. Det meste av boka handler om hans arbeids- og ungdomstid under krigen.

Så vidt vites har fire fortellinger av *Brev fra Enerhaugen* blitt trykt i Haakon tidligere. Årets brev er sårt, rørende og dypt menneskelig, synes vi i redaksjonen.

Lausongen

De første barneåra glei bekymringsfritt gjennom Sameias skoger. Bare lodne, godmodige sommerskyer forstyrret min lille himmel, fylt av engler og stjerner med eiendomsrett til barneverdenen. Skogstiene til lekeparadiset var kranset av blomster, Litagos melk og bestemors brød stilte min sult, og halmmadrassnettene var fylt av gode drømmer. «Grønn var min barndoms dal.»

Men så en dag kom et lite ord inn i leken, og barneverdenen, om den

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler.)*

ikke falt i grus, så brakte den voksne bekymringstanker inn i sorgløsheten. «Lausongen», sa en eller annen og du fikk noe å tenke på. Så fikk du en videreforklaring av fenomenet. Mora mi bodde på Mysen, og en av onklene mine, han som spilte trekkspell og var på anlegg, han var far'n min. Så enkelt var det.

Sånne vanvittige påstander er mer enn en guttetass kan tåle, så jeg la bekymringene fram for bestemor, som stagget mine barnehikst med beroligende trøst. Jeg måtte da skjønne at der hvor jeg bodde, åt og sov, der var hjemmet. Og dem jeg delte bord og seng med, det var mor og far. Basta.

Denne øyeblikkelige trøst gjorde at jeg ikke endret noe på titlene, det blei mor og far fremdeles, selv om jeg kanskje syntes mor og far var noe gamle, sammenlignet med andre.

en lausongenavnet var ikke borte med vinden, nei. Det glei ofte forstyrrende inn i dagliglivets gleder, og det hendte jeg mista fatningen og slo løs på omgivelsene, til inga nytte, narere tvert imot, selvsagt.

Og omsider steig det fram et bilde av en annen mor, en uheldig seiler på livets hav, som sto i en kald kjeller og lempa mjølkespann om hverdagen, og solgte iskrem på fotballkamper på søndagene. Bestemor og jeg besøkte denne fremmede mor noen ganger. Barnesinnet erindrer en del bratte trapper, og et stort, skremmende bilde på veggen, «Brand på Havet» heter det. Og da jeg verken har sett båt, hav eller brann har det en merkelig draging, og jeg er ikke så interessert i hva de to kvinner utveksler av gleder og bekymringer. Min fremmede mor har både fantasi og tankeflukt, og snart vil verden igjen vise solsia, ja. Nå har ho en kjærrest som ho venter seg mye av, dessuten en bedre post i sikte, uten de tunge løft og kalde gulv. Så hoster ho en uvant, rar hoste, og lover meg den kniven jeg har hørt om før. Neste gang ska' det bli kniv, ja. Da har ho sikkert en bedre leilighet, med noen nye møbler, og kaker, synd vi kom så ubeleilig denne gangen. Men neste gang.

Så er det adjø, jeg må være flink og vinke, og etter å ha kikka i noen spennende butikkvinduer, blir det for fem øre sukkertøy hos Jens Gundersen, nok til hele den lange veien fra den farlige by til Sameias sommerlige fred.

Så begynner jeg på skolen, og jeg glemmer bekymringene med mitt dobbelte sett med «morer». Dessuten vanker det en forfremmelse i dagliglivet, eller rettere sagt mitt natteliv. Jeg flytter

fra underkøya og mor og opp til far i overkøya. For anledningen er det skifta halm i sengene, og natta er uten lopper. Om morran kan en ligge og dra seg og ser verden ovenfra, og klatringa opp og ned er en ny, spennende lek.

Mysenmora mi stopper meg opp et par-tre ganger på skolevei. Ho bor i et bryggerhus på Søndre Mysen nå, men «Brand på Havet» henger ikke lenger på veggen til min store skuffelse. Ho vil gjerne se på bøkene mine, og jeg får ros for bokstaver og tall. Så vil ho gjerne klemme meg, men jeg er ikke vant til sånt, men Mysenmor gir seg ikke før jeg sitter på fanget. Men jeg er for stor tell sånt tøys, men heldigvis, ingen ser oss. Men kniven har vi glømt, begge to.

På fotballkampene er det finest å preke med Mysenmor. Da får jeg iskrem med stor topp på, og vi får ikke tid til klemmer og tøys. Det er mange som skal kjøpe iskrem, både fem og 10 øres. Og noen pengesterke rikinger kjøper 25 øres.

Den 13. mai 1927 har tæringsdøden seiret. Jeg går sammen med mor og far til Trømborg kirke, i begravelse. Så blir det ikke flere gratis-is, og jeg skal ikke mer sammen med mor gå og besøke en fremmed mor. Jeg gråter ikke som flere andre, men har en klump i halsen.

Og så går vi hjem etter en rar og litt trist dag. Jeg holder mor trygt i handa, og mor sier til far at Anna var så snill og god, men ho trudde så altfor godt om folk.

Dronning Margrethe og bønneboken

Av Torbjørn Greipsland

Kong Haakon Haakonsson

er et velkjent navn i Eidsberg siden han er født på Folkenborg. Men hans *dronning Margrethe* er mindre kjent.

Hun var ung da hun i 1218 eller 1219 ble spurt om å bli Haakons kone. Det mente noen ville minske spenningen til hennes far, hertug Skule Baardsson, som lå i konstant strid med den unge kongen. Men ekteskapet førte ikke til fred med hertugen.

I 1237 lot Skule seg hylle som konge på Øretinget. Det gjorde situasjonen mer enn vanskelig for dronningen.

Gråt

Slik skildrer sagaskriveren *Sturla Tordsson* dronningens reaksjon.

Haakon: «Det er nå to konger i Norge på én gang». Margrethe: «Bare én er rett konge, og det er De. Måtte Gud og den hellige kong Olav la det være slik!»

Da fortalte kongen at hennes far hadde latt seg gi kongsnavn på Øreting. «Det kan vel være bedre enn vi tror», sier hun, «for Guds skyld, fest ikke lit til dette så lenge De kan slippe».

Så vellet gråten opp i henne, og hun fikk ikke sagt mer. Kongen ba henne være rolig og sa at hun skulle ikke lide for det hennes far foretok seg.

Så langt Haakon Haakonssons saga.

Krig

Det ble krig mellom Haakon og hertug Skule. Selv om Skule til sist søkte tilflukt i Elgesæter kloster, sto ikke livet hans til å redde. Haakons menn drepte ham utenfor klosterporten. Det var i

året 1240, som regnes som året da den 110 år gamle borgerkrigen i Norge tok slutt.

Sagaen forteller ikke så mye om dronning Margrethe, slik situasjonen ofte er for kvinnene. Men det er liten tvil om at hun stod trofast ved ektemannens side gjennom alt som hendte. Så lot da kong Haakon henne få arven etter sin far, hertug Skule, selv om den etter loven skulle tilfalle tronen.

Flyttet til Rein nonnekloster

Etter kong Haakons død i 1263 flyttet dronning Margrethe til nonneklosteret Rein i Rissa. Det var grunnlagt av hennes far ca. 1230. Der ble det bygd en stor kirke, og ruinene finnes fortsatt. Dronningen ble boende i klosteret til hun døde i 1270. En gullkalk som hun ga klosteret skal ha vært der så sent som i 1531. Da tok erkebiskop Olav Engelbrektsson den med seg.

Kunstferdig og fargelagt bønnebok

Det finnes en bønnebok som er laget på 1200-tallet. Boken var i den norske kongefamiliens eie på 1300-tallet. Senere tok *Eufemia*, datterdatter av kong *Haakon Magnusson*, den med til Tyskland.

Foran i boken var det skrevet navn på norske konger og erkebiskoper, og dato for deres død. Dessuten sto det hertug Skule og datoen 24. mai 1240, dagen da han ble drept. Etter år 1250 er det ikke skrevet noe i den.

Boken har fargelagte illustrasjoner. En av dem viser en kongefamilie som ligger på kne og ber. På den fotograferte

s
siden som vi ser her, står det på latin
fra salme 102,2: «Herre, hør min
bønn og la mitt rop komme til deg».
Mange mener det var dronning

Margrethe som eide denne
bønneboken. I så tilfelle er dette det
eldste boklige vitnesbyrd vi har fra en
norsk kongefamilie!

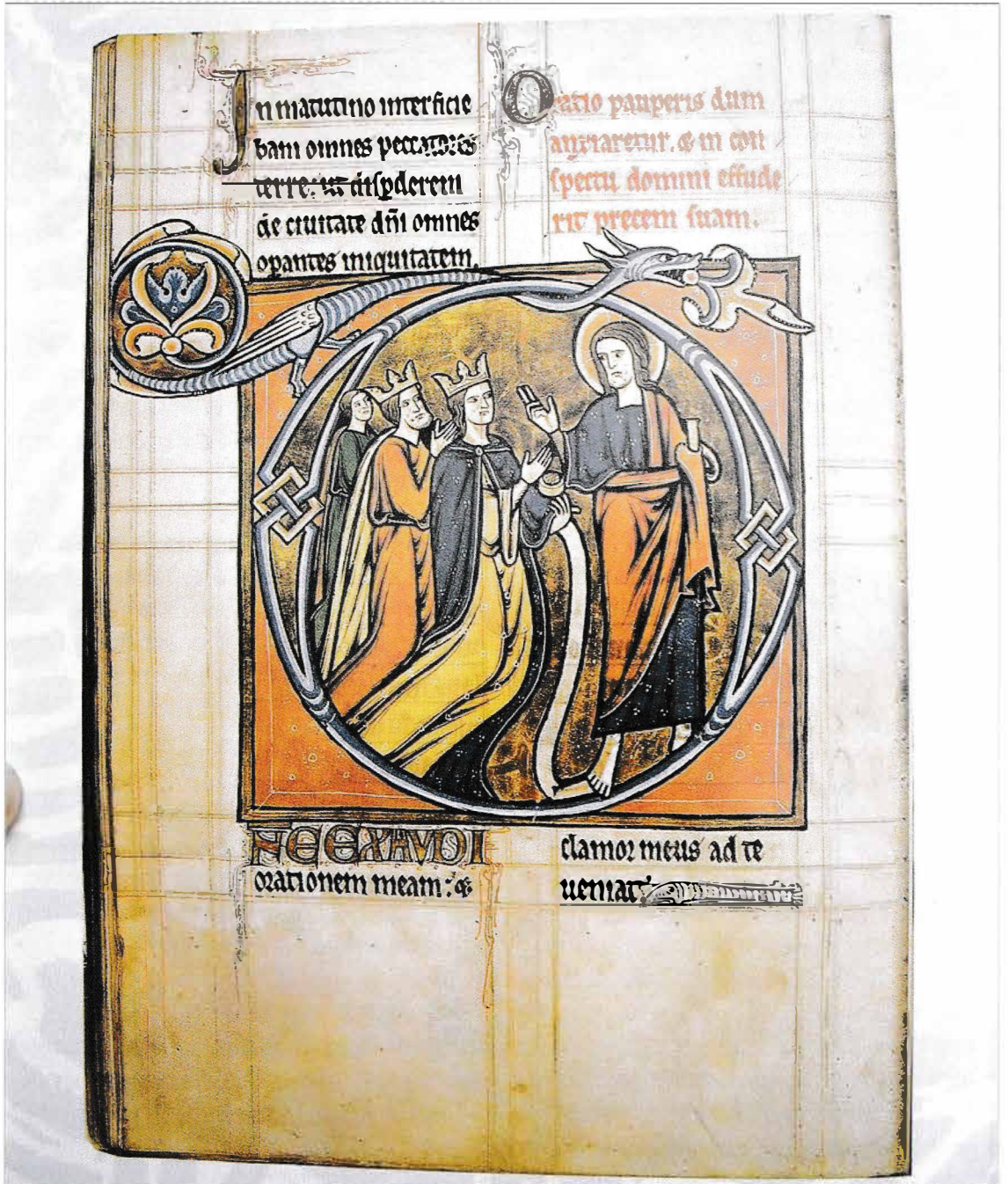

Foto fra Staatliche Museen zu Berlin: «En bedende kongefamilie». Fotoet er med i boken «Med konger og dronninger til kirke gjennom 1000 år», Luther Forlag, redaktør Torbjørn Greipsland. Boken er utsolgt.

Zulukongen – hvem var han?

Av Øivind Larsen

Den som har vokst opp på Slitu, har vel neppe unngått å høre ordene Zulukongen og zulunegre (brukt om innbyggerne på Slitu). Visst finnes zulukongen og hans undersotter, men det er i det sørlige Afrika. Hvordan er da disse ordene kommet i bruk om folk på Slitu? Det kan i hvert fall dokumenteres at Zulukongen ikke er et nymotens påfunn. Den første som er omtalt i de kildene jeg har funnet, må vel kunne kalles Christian I. Hva vet vi om ham?

De første leveårene

Christian Christensen het en gutt som ble født på Skavogg i Askim 17.4.1846 og var sønn av skredderen *Christen Christensen* og *Kari Pedersdatter*. Foreldrene hadde giftet seg i Askim kort tid i forveien. Faren var fra Røselien i Rakkestad. Ikke lenge etter Christians fødsel flyttet familien til Sæves i Rakkestad.

2. juledag 1846 ble Christen funnet ihjelfrosset i snøen ikke langt fra sitt hjem, 32 år gammel. Han kalles nå avgiftsbruker. Han skulle antakelig bruke en del av gården mot å betale ei avgift.

Det ble holdt skifte etter ham tidlig på nyåret, og siden det var en god del gjeld, satt enka igjen med en kaffekjele, en benk, ei dragkiste, en sofabenk, ei dyne og pute og et par lerretslaken. I tillegg var det vanlig at en beholdt klærne sine. Resten av eiendelene skulle selges på auksjon. I tillegg til de

materielle tingene, fikk hun også vel 96 Speciedaler i kontanter. Det samme fikk sønnene til sammen (siden hun allerede var gravid med nestemann).

Mora flyttet så til Sekkelsten i Askim med sin førstefødte sønn. Her fikk hun sønnen *Carl Anton* 21.8.1847. Faren var den nå avdøde skredderen. Mora velger å gjøre noe som er uvanlig på den tiden: hun gifter seg ikke igjen og prøver å forsørge sine to barn alene.

Året etter flytter hun til *Mellegård* i Trøgstad sammen med de to sønnene og sin mor. Da han var 3½ år gammel, kom Christian til fremmede folk, hvor mora betalte oppholdet for ham. Hun har vel ikke klart å ta vare på ham, i tillegg til å arbeide for andre for å livnære seg og barna. Her var han til han var 10 år. Det er ikke kjent hvem som var hans fosterforeldre i denne perioden. Han arbeidet så ett år i Ski.

Deretter var han hjemme hos mora på *Langsrud* i Trøgstad til han konfirmeres i 1860. Det er rimelig å tro at han også måtte bidra til livets opphold mens han bodde her. Broren *Carl* konfirmeres fra samme sted to år senere.

Etter konfirmasjonen tjente han to år hos *dr. Finne* i Trøgstad. Han tjente deretter ett år på et sted som muligens er *Vassvik* i Trøgstad (navnet er vanskelig å lese).

Skreppekremmer

Nå går det noen år før vi finner igjen Christian. Verken han eller

broren har jeg klart å lokalisere ved folketellingen i 1865, men han må være skrepperekremmer på den tiden, så han har kanskje ikke blitt registrert noe sted. Mora var kokke og bakerkone, og bodde på Langsrud som leieboer i 1865. Jobben som skrepperekremmer (handelsmann som gikk fra gård til gård med varene i ei skrepe) må Christian ha startet med en stund etter konfirmasjonen. Dette holdt han på med i syv år (ca. 1864–1871).

Starten som landhandler

Etter denne perioden ble han landhandler på en plass under *Kolshus* i Trømborg i tre år. Kommunikantprotokollen viser at han bodde her i perioden 1871–1874. Mens han var på *Kolshus*, giftet Christian seg med *Thorine Christensdatter Øierud* fra Slitu. Det skjedde i 1872. Det ser ut til at broren Karl flytter til *Kolshus* etter Christian i 1874, da Christian driver som landhandler i ett år i Rakkestad.

Sammen med Karl bor mora Kari. Karl og mora melder innflytting til *Kolshus* 2.12.1874. De er på *Kolshus* i hvert fall til 1886. I 1875 kalles Carl jordarbeider og dagarbeider. Han forsørger sin mor. Kari bodde sammen med sin sønn og ble forsørget av ham helt frem til sin død i 1899 på Raanaas mellom.

Årene på Øierud under Brødremoen

Thorine og Christian kom fra Rakkestad til Øierud i 1875. Øierud var en plass under vestre Brødremoen, ikke langt fra Edwin Ruuds omsorgssenter. Der bodde Thorines far. Christian omtales i folketellinga for 1875 som *husmann og landhandler på Øierud*.

De får barna: Carl Julius (Jul), f. 1873 på *Kolshus*, Karoline Mathea, f. 1876 på Øierud, Peter Ingvald (ofte kalt Petter), f. 1879 på Øierud, Thora Kristine, f. 1890 på Løkka.

Gode handelsår

Christian fortsetter sin handelsvirksomhet fra Øierud. En må regne med at da byggingen av jernbanelinja startet i 1879, ble det gode muligheter for å drive handel. Etter sigende skal det ha arbeidet 4000 mann på anlegget, men det gjelder for hele strekningen Ski-Sarpsborg. Selv om det bare var en liten del av arbeidsstyrken som arbeidet i nærheten av Øierud, må likevel omsetningen ha økt mye i anleggstiden.

Thorine fortalte i et intervju med *Indre Smaalenenes Avis* på 1930-tallet at da jernbanen ble bygget, var det flere hundre som handlet i den vesle krambua på Øierud. Hun fikk brød fra fire bakere, og enda bakte hun selv 200 brød i uka for å dekke etterspørselen!

Flytting til av butikken til Øierudkrysset

Da jernbanen var ferdig utbygd, så nok Christian at beliggenheten til forretningen ikke var den beste. Til Slitu stasjon var det stor trafikk via det krysset som i dag kalles Øyerudkrysset. Fra Trøgstad ble det kjørt mye melk for leveranse til Oslo. Det var sikkert også mange fra Slitu som også leverte melka der. Det kunne gå 3–4 fullastede melkevogner til Oslo hver dag. Dette bidro til økning i pengeøkonomien, og handelsmennene fikk nok glede av at det ble mer penger blant folk.

Christian fikk nå leie et stykke av østre Næringsrud beliggende i krysset

Huset som ble flyttet fra nordre Moen. Utsnitt av maleri. Utlånt av Edvard Moen.

mellom fylkesvei 128 og Ultvedtveien, og denne tomte ble kalt Øierud. Han tok med seg navnet da han startet opp den nye forretningen. Dermed har vi også fått en forklaring på navnet på krysset. Det er først nå *dette krysset fikk sitt nåværende navn takket være Christian.*

Christian satte opp hus på nye Øierud. I den forbindelse måtte han låne 2000 kr av svigerfaren *Kristen Hansen* i 1882. Det var det året jernbanen var ferdig. For lånet fikk Kristen Hansen pant i forpaktningen av (nye) Øierud, husene med «mur og naglfaste Anretninger». Det er nevnt komfyr, kakkellovner, seng, kramboddisker og assurancesummen for bygningene (var vel i tilfelle bygningene skulle brenne).

Christian kjøpte våningshuset på nordre Moens nordre del 14.1.1882 for 475 kr pluss 10 pund kaffe. Til sammen utgjorde dette en kjøpesum på 484 kr. Dette huset tok han ned og flyttet det til Øierudkrysset. Her ble det til boligdelen av bygningsmassen som ble reist her.

Kristen Hansen døde i 1883. Torine var så vidt jeg vet enebarn. Dermed slapp de å innfri lånet de hadde tatt opp hos ham.

Vanskeligheter

I den nye butikken ved Øyerudkrysset drev de så sin forretningsvirksomhet i 4½ år. Forretningen gikk nok ikke så godt. Utgiftene ble større enn inntektene.

Et varsel om problemene finner vi når det kommer til forlik 3.11.1886 i Forligelsescommisionen mellom *Ole Pedersen Kviserud* og *Christian Christensen Øierud*. Gjelden var på 73 kr samt omkostninger, slik at det totalt ble kr 85,94.

10.1.1887 blir det foretatt utpantning på Øierud for å dekke dette beløpet. Det tas pant i 1 komfyr, 1 kakkellovn i kammerset, 1 kakkellovn i butikken, 1 kakkellovn på kvistværelset, 1 skattoll, 1 hjørneskap, 1 kommode, 1 fjærvogn, 1 ferdingssslede, 1 karjol, 1 hest, 1 hengelage, 1 ur og 1 speil, 1 seng med sengeklær i kammerset og 2 senger med sengeklær på kvistværelset, til sammen verdier for 225 kr. Beløpet er mye større enn det Christensen skylder. Det er vel gjort for å være sikre på at det som var tatt i pant, skulle dekke gjelda.

Konkurs

Da han innså at han ikke kunne klare driften lenger, henvendte han seg til E. *Thi. Wang* i Christiania med anmodning om å gjennomgå regnskapsbøkene for å få en oversikt over sin økonomiske stilling. Wang brukte flere dager på å gjennomgå Christensens bøker og varebeholdning,

samt forfatte et akkordforslag som ble lagt frem i retten.

9.2.1887 meldte Christiansen seg konkurs. Brevet med konkursbegjæringen ble mottatt hos sorenskriveren neste dag kl. 15, og boet ble tatt under skifterettens behandling. Boet ble forseglet samme kveld.

8.3.1887 ble det holdt et rettsmøte på distriktsfengslet i Eidsberg hvor det var innkalt mange vitner for å få klarlagt alle sider ved konkursen. Her får en mange opplysninger.

Det første vitnet, 26 år gamle *Anne Oline Olsen Bekkevar*, forklarte at hun hadde jobbet i *bakeriet* til Christensen i tre måneder før konkursen ble begjært. Bakeriet lå i bygningen som ligger rett nord for Øierud og ble kalt *Smebygården* eller *Bamsrud-gården*. Her var det bakerovn i kjelleren. Deler av den fins fortsatt. Grunnmuren i dette huset består av ualminnelig store steiner. Huset inneholdt også rom til bolig for de ansatte ved landhandleriet.

Anne Oline kan fortelle at *Kristian Jokumsen Frantseruds* kone hadde fått «4 sekker mel, 1 pakke garn, 1 sort kjoletøy, 1 klæde til verdi av kr 20, 1 Uhr og lidt til» - uten nærmere spesifisering, hvilket alt skulle være betaling for ei ku for 120 kr og en del kjøtt som Christian Christensen skulle ha mottatt like før jul i 1886. Av kjøpesummen på 120 kr var 20 kr betalt kontant. Resten skulle betales etter ett år. Christensen skal ha følt det ille at en fattig husmann pga. av hans konkurs skulle lide et større tap. Han hadde tatt husmannen i hånda på at han ikke skulle tape penger på ham, og han så på det som en æressak å gjøre opp for seg med husmannen. Derfor hadde han levert

husmannen og kona det overstående som betaling. Andre skulle også ha fått utlevert varer. Det som skulle skape store problemer for handelsmannen, var at dette ble gjort i den korte tiden mellom innmeldingen av konkursen og forseglingen av butikken. Da var det ulovlig å røre boet, og det ble sett på som alvorlig å gjøre det.

Anne Oline Olsen kunne også fortelle at Christensen i hennes og andre vitners nærvær hadde fortalt at han hadde lagt til side et par tusen daler som han skulle ha å leve av etter at han hadde gått konkurs.

Petrine Pettersdatter som var gift med Kristian Jokumsen Frantzerud, kunne spesifisere mer: «Varene bestod af 4 Sække Mel, hvoraf 2 á Kr 20 og 2 á Kr 16 pr. Stk, 1 Pakke Garn til Kr 10, 12 Alen Kantebaand af 3 Øre pr. Alen og 2 Stk. Grønsæbe 20 Øre pr. Stk, – Altsaa til samlet Beløb Kr 82,76». Hennes mann hadde fått låne hest og langsele på Øierud til å kjøre hjem varene på kvelden. Hesten var blitt stående på Fransrud natta over og kjørt tilbake til Øierud neste morgen. Denne hesten finner vi ikke igjen i lista over verdier i boet.

Rettsmøter

Det ble flere dager med rettsmøter, og det ble ført 27 vitner. Etter hvert kom det frem at det var levert mer varer til Fransrud. Christensen hadde også sagt at hvis husmannen ikke trengte alt melet, kunde han selge det.

Flere andre som hadde penger til gode hos Christensen ble i dagene før konkursen bedt om å ta varer for gjeld han hadde til dem. Han hadde ikke kontanter.

Det ble også opplyst at Christensen som vanlig var fikk beholde de nødvendige gang- og sengeklær, ei seng, ei vogge og noen matvarer, antakelig av en verdi av ca. 100 kr.

Broren Karl Anton Kristensen Kolshus kunne fortelle at han ofte hadde utført byreiser for sin bror. Siste gang var 22.1.1887. Han skulle da selge en del honning og smør for broren. På denne reisen solgte han for 30 kr. Noe av varene ble stående igjen hos agent Stensrud, som en av de første dagene i februar solgte for kr 23,93. Litt senere i måneden solgte han for kr 2, og i mars for 90 øre, til sammen kr 26,83. Pengene hadde Karl hos seg. Disse varene ble ikke oppgitt under boregistreringen.

Kristen Hansen Brødremoen fortalte at Christensen hadde prøvd å få til «underhåndsakkord» med kreditorene. For å sikre inntektene av butikksalget var han som av en av kreditorene bedt om å ta i mot inntektene fra butikken. Han hadde 7. eller 8. februar mottatt kr 25. Dette skulle være inntektene som minus frakt og utgiftene til melkeleverandørene skulle representere inntektene for de to foregående dagene. Etter at Christensen overleverte sitt bo til konkursbehandling 9. februar hadde Brødremoen ikke mottatt flere penger.

Han kunne også fortelle at Christensen skyldte ham penger fra den tiden han leide hus hos ham (må være fra den tiden Christensen var på Øierud under Brødremoen). Dette gjaldt fra slutten av 1870-årene og til 1882 eller 1883, og dreide seg om ca. 120 kr. I begynnelsen av januar 1887 hadde han fått bud om å komme til

Christensen, og han fikk da beskjed om at Christensen ikke hadde mer høy igjen, så han «kunne ta kua som avdrag på gammel gjeld». Selv om han mente at kua ikke var verdt mer enn 80 kr, synes han at det var bedre å få noe i stedet for intet. Senere hadde han etter spørsmål fått varer for ca. 16 kr som ikke ble bokført, og som han fikk utlevert før konkursen inntraff. I tillegg hadde han en pantobligasjon på 2000 kr. Den siste gangen rentene på denne var betalt, var i november 1886. Det ble da betalt 30 kr i penger og en del varer.

Boet

Ved boregistreringen ble det talt opp 753 ulike poster. En post kunne bestå av flere ting av samme slag. Av bygningsmasse er det nevnt en hovedbygning, et bryggerhus, et stabbur, en ladebygning, et fjøs, et vedskur med pakkhus. Bak husene lå det en dam, kalt Øieruddammen. Her ble det om vinteren skjært is som ble brukt til å kjøle melk.

I butikken var det mange gjenstander, men det vil føre for langt å ta dem med her, men det virker som om det var en landhandel med et godt utvalg av varer sett i forhold til den tidens forbruk.

Bobestyrer Bjerke ville ha avhørt en del debitorer til boet for å få en oversikt over inn- og utbetalinger den siste tiden før konkursen. Neste rettsmøte ble derfor utsatt til 2. april 1887.

Bjerke hadde prøvd å finne ut av regnskapet for de siste månedene før konkursen.

For en sum på 600–700 kr fantes det ikke regnskap for. Regnskapsbøkene var ikke nøye nok.

Christian skildret sine omstendigheter

Christensen oppga som årsaker til sin vanskelige økonomiske stilling, at han hadde sittet inne med for stor varebeholdning, vært uheldig med innkjøp, at han hadde vært noe drikkfeldig og at han i 1885 fikk en konkurrent i nabolaget. Han mente noen hadde utnyttet ham når han ikke var helt edru. Han skal i perioder ha drukket for mye, noe som gikk ut over forretningsdriften.

Christensen kunne videre fortelle at han ikke var tiltalt eller straffet når en ser bort fra ei mulkt på 20 kr som han hadde fått etter ulovlig utdeling av brennevin ved en auksjon. Han hadde også fått ei mulkt i 1885 på 30 kr for fornærmelse av en sambygding. Han kunne også opplyse at han ikke hadde noen utdanning, men han kunne så vidt skrive og regne. Han hadde drevet handelen på den måten at han hadde solgt dels kontant og dels mot kreditt, og han hadde sendt vareleverandørene penger etter hvert som han fikk penger fra omsetningen i butikken. At det var straffbart ikke å føre kassabok var han ikke kjent med.

De to tusen kr som han skulle ha lagt til side som et av vitnene hadde forklart, kjente han ikke til og måtte være sagt når han ikke var helt edru.

Han sa også at han ikke hadde til hensikt å unndra noe eller begunstige noen av kreditorene.

Neste rettsmøte

Ved neste rettsmøte 18.4.1887 nektet Christensen å møte. For dette fikk han ei bot på 20 kr. Neste møte ble da satt til neste dag. Til dette møtet hadde lensmannen hentet ham.

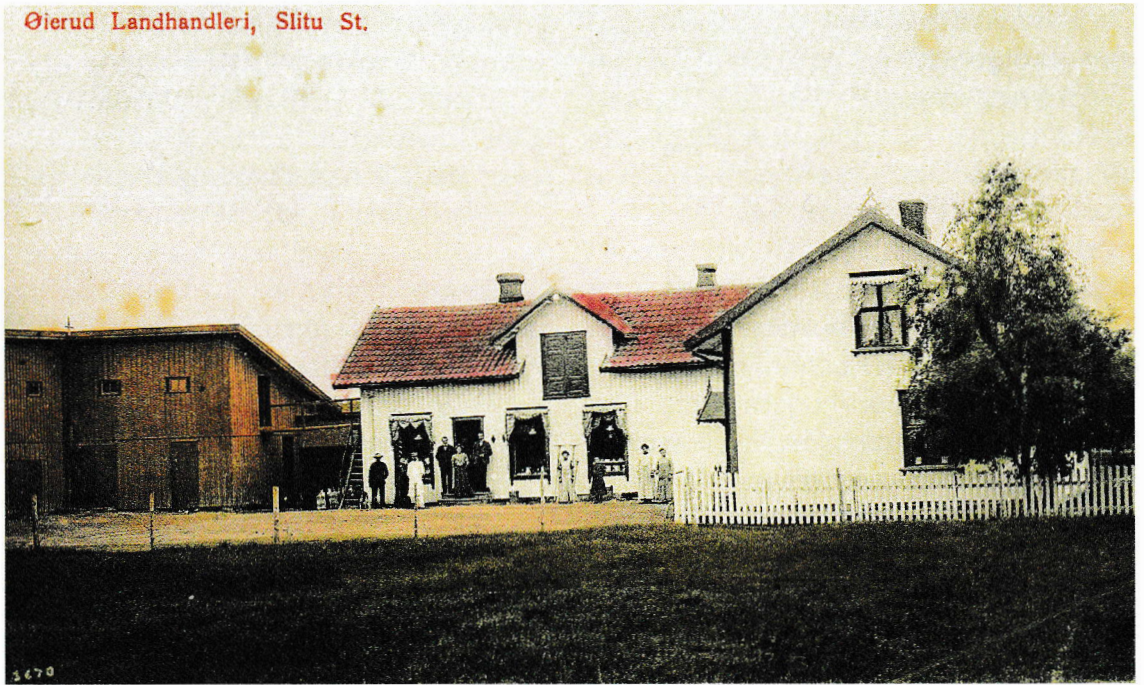
Nå ba Christensen om å få en forsvarer som kunne bistå ham, og ved neste møte 23.5.1887 var *overrettssakfører Olsen* til stede som hans forsvarer. Nå reises det sak mot Christensen.

Aktor i saken la ned påstand om åtte måneders straffarbeid for de bruddene Christensen hadde gjort på straffeloven i forbindelse med konkursen. Tiltalen gikk bl.a. ut at han hadde levert ut varer til broren for videresalg, at han ikke hadde ført regnskapsbøker som var lovpålagt, og opptrådt svikaktig ved at han hadde levert ut varer for gjeld han hadde til enkelte personer. Forsvareren hevdet at reglene for regnskapsføring var kommet etter at tiltalte hadde drevet handel i mange år, og at det måtte være formildende at han ikke var kyndig i det. Når det gjaldt svik, påpekte han at tiltalte hadde utlevert varer i god tro, mens han ennå håpet på akkordforhandlinger, og ellers til noen med dårlig økonomi for at de ikke skulle tape på hans konkurs. Ikke noe av dette var gjort i svikaktig hensikt.

Dom

Dommen ble avsagt 23.5.1887. Der står det at underbalansen var på kr 11 903,82. Han hadde bydd 38 % til dekking av uprioritert gjeld, men kreditorene ville ikke akseptere tilbudet.

Christensen ble frifunnet på punktet om at han ikke hadde oppgitt alle varene som broren hadde latt bli stående igjen i Christiania under registreringen av boet. At han hadde levert varer av en ubetydelig verdi til Kristian Jokumsen Fransrud, kunne medføre fengsel. For manglende bokføring var det også fengselsstraff.

Øierud landhandel, foto Georg Kjellerød ca. 1906–1908. Postkort utlånt av Jul Aage Krosby.

Straffen ble satt til fengsel på vann og brød i 20 dager. Han måtte også betale 40 kr i saksomkostninger, samt utgiftene til aktor og forsvarer.

Fengsel

Han ble satt inn i Eidsberg kretsfengsel ved 10-tiden om kvelden søndag 5.6.1887. Han opplyser da at han har brakt saken inn for Oberretten (som var neste rettsnivå).

Ved innsettelsen i fengslet, forklarer han «at han i den senere Tid har været hjemsoegt af mange Ulykker at han saaledes er økonomisk ruineret og at han ikke er saa arbeidsfør, at han ser nogen Udsigt til at kunne ernære sin Familie: Hustru og fire ukonfirmerede Børn. Han var tidligere Eier af Handelsstedet Øierud, som af hans Konkursbo for en Tid siden blev solgt til hans Broder Karl Kristensen, hos hvem Angj. med Familie har levet og

fremdeles har Tilhold.» Karl fortalte at broren hadde jamret seg over en avtale han hadde gjort med Anton Hamil Mysen om å selge Øierud til ham. Christian antok at broren ved handelen ville få et større tap.

Dette sammen med en nedtrykt sinnsstemning pga. konkursen gjorde at Christian Christensen ville brenne ned butikken. Den var forsikret, og broren hadde solgt en hel del varer etter at forsikringen var tegnet. Han tenkte at dette ville være lønnsomt for broren.

Ildspåsettelse

En dag da resten av familien og broren ikke var på Øierud, fikk han den innskytelsen at han skulle gjøre ende på seg. Han tente på noen tøyler i butikkens første etasje og halmen i ei seng i andre etasje. Han stengte så alle utganger og la seg på golvet i nærheten av de påtente tøyene for så raskt som

mulig å bli kvalt av røyken. Han hadde forsikret seg om at det ikke var noen andre i bygningen, og hunden hadde han sluppet ut.

Noen ungdommer som satt i veikanten like ved butikken så at det brant i butikken og fikk berget ham ut. Brannen ble ganske raskt slukket. Johan Hansen Brennemoen anslo som et av vitnene, skadene ved brannen til å være litt over 400 kr.

Det virker som han ble satt i fengsel ei uke etter denne hendelsen. Han sa ved innsettelsen at han var glad for at han ble berget, noe han ikke var i det han ble berget ut. Saken fortsatte 27.6.1887.

Rettsmøter om ildpåsettelsen

To dager etter at han var satt inn, 7.6.1887, ble det holdt rettsmøte ang. ildpåsettelsen. Retten bemerket at han hadde vist en stor grad av anger i den forbindelse, og at han flere ganger tok til tårene og beklaget det som hadde skjedd.

Kona forklarte under rettsmøtet neste dag at Christensen hadde vært svært nedtrykt over flere ulykker som han hadde vært ute for. Særlig hadde den økonomiske ruin gått hardt inn på ham. Han følte seg uskikket til legemlig arbeid for å brødfø familien og hadde håpet å kunne bli på Øierud og hjelpe broren med forretningen, men så hadde broren solgt butikken til A. H. Mysen.

Broren Karl kunne fortelle at han 30.4.1887, som må være like etter at han overtok handelsstedet og varebeholdningen, hadde forsikret stedet for 6000 kr. Etter at han hadde solgt butikken til Anton Hamil Mysen, hadde han solgt ut en god del varer

uten å ta inn nye. Stedets verdi anslo han nå å være ca. 4000 kr. Han skulle fraflytte stedet 23.7.1887 og ville da avvikle handelen. Christian Christensen hadde vært meget bedrøvet over at broren hadde solgt Øierud.

Retten ble satt igjen 27.6.1887. Nå var det kommet krav mot siktede fra for-sikringsselskapet Norden på kr 451,70 for de skadene som var påført bygningen.

Neste rettsmøte var 4.7.1887. Da fortalte Karl Kristensen at han hadde solgt husene for 2000 kr over assurancesummen til A. H. Mysen, som drev butikken frem til 1890.

Dom, anke og benådning

Aktor innstilte på at den saksøkte skulle dømmes til tre år og seks måneders straff for ildpåsettelse, samt betale forsikringsselskapet kr 451,70. *Dommen i Oberhofretten* lød på tre år og en måneds straffarbeid. Han måtte også betale det beløpet forsikringsselskapet krevde. Denne dommen var altså mye strengere enn dommen etter konkursen.

Lensmannen forkyndte denne dommen 27.6.1887 for Christensen, mens han satt i Eidsberg hjelpefengsel. Han *anket* dommen der og da *til Høyesterett*. Der ble saken behandlet 5.9.1887. Dommen fra Oberhofretten ble opprettholdt. Samtidig hadde Høyesterett innstilt ham til *benådning*. Ved Kgl. res. av 22.10.1887 ble straffen satt ned til *ett års straffarbeid*. I protokollen står det at han skulle *sitte inne i 10 måneder*.

Han ble transportert til *Botsfengslet* i Christiania kl. 4.45 om morgenen 31.10.1887 for soning av straffen.

I fengslet plukket han bl.a. dun og ull.

Landhandleri,

udmærket beliggende i Krydset af tvende Chauser og 10 Minutters Gang fra Slitu Jernbanestation samt ca. 6 Kilometer fra nærmeste Konkurrent er billig tilsalgs. Varebeholdning til Registreringspriser kan erholdes. Nærmere ved O. Bjerke, Torvgaden No. 11.

Landhandleri til salgs. Utklipp fra Dagbladet 6.4.1887.

lenger var fornærmet. Vel en måned senere møttes de nok en gang. Da hadde Christensen med seg kreaturer som skulle selges.

Da broren hadde solgt butikken, flyttet han med restene av varelageret til Guthu i Eidsberg etter St. Hans. Kona til Christian bodde med barna på *Langebrekke* og ble *understøttet* av Christians bror, Karl, mens Christian Christensen sonet i fengselet.

Christian Christensen hadde bare en leieavtale på grunnen der butikken på Øierud lå. Etter at A. H. Mysen hadde kjøpt butikken av Karl Christiansen, fikk han skilt ut tomta og betalte 1000 kr for den. Skjøte ble utstedt 16.9.1887.

Flytting til Løkka

100 meter vest for Øyerudkrysset langs gamle E18 ligger Løkka (ofte tidligere skrevet Løkken). Denne parsellen ble skilt ut fra Østre Næringsrud i 1881. Parsellen strakte seg helt bort til veien mellom Slitu og Trøgstad, og grenset også til veien mot Christiania. Kjøper

Næringsrud og 12/3 av Vegarud. Begge parsellene kalles Løkken.

Etter at Christian Christensen slapp ut av fengslet, må han ganske snart ha flyttet til Løkka. Eier av stedet var som nevnt baker Gulliksen som hadde bakt for butikken på Øierud.

Sønnen kjøpte Løkka

Gulliksen gikk også konkurs, og Løkka ble solgt på tvangsauksjon 13.12.1888 til *Theodor Løken* for 1510 kr. Han inngikk kjøpekontrakt 24.2.1889 med Karl Julius Kristiansen Øierud. Salgsprisen ble satt til 1800 kr. Ved kontraktsinngåelsen betalte Karl 600 kr, mens resten skulle forrentes med 5 % rente. Kjøperen må være den eldste sønnen til Christian Christensen. Det som er spesielt, er at han på dette tidspunkt bare var 16 år gammel. I 1911 må hele kjøpesummen være betalt, for da erklærer Løken at det ikke er noe til hinder for at Jul (Karl Julius Øierud) får utstedt skjøte på eiendommen.

Brennevin

Etter at Christensen hadde flyttet til Løkka, startet han opp igjen forretningsdrift, og det ble i tillegg til vanlige varer, også solgt noe som ikke var lovlig for en landhandel. På et lite sted som Slitu var det ikke så lett å holde ting skjult overfor øvrigheten. På slutten av 1889 kom han på ny opp i en sak. Denne gang for salg av brennevin, noe han fikk en mulkt for. Verre var det at han hadde fortsatt å selge brennevin etter at han var ilagt mulkten. Han nektet å vedta mulkten, men han innrømmet at han hadde solgt brennevin til ulike tider i den perioden forelegget angikk og også senere.

Tjenestedrengen *Carl Hansen Toppen* kunne fortelle at tiltalte både før og etter 8.10.1889 fra sitt hjem på Løkken hadde solgt brennevin på flasker.

Siden Christensen hadde tilstått og et vitne kunne bekrefte opplysningene, fant aktor ut at det ikke trengtes ytterligere vitneførsel. Aktor innstilte på å ilegge ham en bot på 100 kr, samt at ca. 40 liter konjakk som var beslaglagt, skulle inndras. Boten skulle deles mellom fattigkassa og lensmannen.

Lensmannen hadde også anmeldt ham for oppsetsighet. I tillegg ble det lagt frem en skrivelse fra Christensen, stilet til riksadvokaten, hvor han klaget over lensmannen. Han hadde fått hjelp av en viss *Flateby* i *Christiania* til å forfatte dette skrivet til riksadvokaten. Forhør i denne saken ble foretatt på distriktsfengslet i Eidsberg 5.11.1890. Her kom det frem at han for tiden ikke hadde noe fast arbeid.

Feil i skatteligningen og salg av brennevin

Klagen på lensmannen gjaldt at lensmann Hjorth ved innkreving av kommuneskatten hadde beregnet for mye skatt. To ganger hadde han betalt for mye, men han hadde fått tilbakebetalt det som var betalt for mye. En gang hadde han vært nede på lensmannskontoret og fått tilbake to–tre kr av *lensmannsfullmektig Berg*. Han trodde feilen i ligninga måtte skyldes en feiltagelse ved kontoret. Første gang han mente det måtte være krevd feil beløp, var da hans kone hadde betalt det beløpet hun hadde fått beskjed om, men da hun foreviste kvitteringen for sin mann, forsto han at hun måtte ha betalt for mye. Neste gang var da han hadde sendt penger med *Carl Skakstad*, som mente å huske at han hadde levert pengene til Berg. Ved å undersøke hos kommunekassereren fikk han vite at han hadde betalt 10 kr for mye. Disse pengene fikk han senere tilbake.

Christensen mente han ikke kunne vite om disse mislighetene skyldtes lensmann Hjorth eller hans fullmektig, eller om de var sammen om det.

Det andre punktet i Christensens klage gjaldt «røveri» av et kobberspann m.m. Han forklarte at lensmann P. C. Hjorth for omtrent ett år siden tok fra ham et kobberspann som det var en del brennevin i, samt en lås til spannet, i tillegg ei flaske med noe brennevin. Han mente at dette måtte regnes som røveri, siden spannet ikke ble forseglet.

«Zulukongen»

Ved denne anledningen kalte underlensmannen L. Hjorth, sønn av lensmann P. C. Hjorth, Christensen for

Zulukongen. Christensen hadde ikke hørt det selv, men han hadde flere vitner på at underlensmannen hadde brukt dette økenavnet på ham. Christensen krevde erstatning for det beslaglagte brennevinet, siden man ikke tok til følge hans søknad om benådning for straffen for det ulovlige brennevins-salget. Han ville også ha erstatning for kobberspannet m.m. Spannet med låsen tilhørte egentlig broren Karl Christensen, og det ble senere overlevert ham. Lensmannen mente det var viktig å få stoppet Christensens brennevinsalg, for det var så mye fyll og spetakkel der at folk nesten ikke turde å passere på veien utenfor. På denne tiden var det mange på veiarbeid i området.

Underslag

Når det gjaldt saken om kommuneskatten, var lensmannen i et møte i forlikelses-kommisjonen i desember 1883 blitt gjort oppmerksom på at det var noe galt med hans betjent Berg som skulle ha tatt for mye i kommuneskatt. Lensmannen reiste da direkte hjem og tok saken opp med Berg, som først dagen etter tilstod overfor Hjorths sønn hvordan han hadde lurt til seg penger. På kontoret fantes det ei restanseliste over skyldige skatter. Når noen betalte inn skyldig skatt, førte Berg det på ei egen liste. Hvis noen skyldte f.eks. to kr i skatt, sa Berg at de skyldte tre kr. Han ga kvittering på mottakelsen av tre kr, men noterte bare to kr på sin egen liste og leverte videre bare to kr, resten beholdt han selv. Lensmannen visste ikke annet enn at riktig skattebeløp var betalt og kvitterte for mottakelsen. Dette holdt Berg på med i to-tre år før det ble oppdaget.

Det var takket være at Christensen skjønnte at noe var galt og klaget til riksadvokaten, at underslagene ble oppdaget. De som var blitt svindlet, fikk tilbakebetalt det de hadde betalt for mye av lensmannen selv.

Notis i rettsprotokollen

Videre er det notert i rettsprotokollen: «Med Hensyn til Øgenavnet, *Zulukongen*, forklarer Vidnet (lensmannen), at han ikke har kaldt Chr. Øierud saaledes, men det er *et almindeligt gjængs Navn i Bygden, og hvorunder han bedst er kjendt*. En Gang for længere Tid siden, da han blev arresteret for Ildspaaesættelse, skal Chr. Christensen selv have udtalt for Vidnets Søn, P. Hjorth og saavidt erindres for Stevnevidnet Ole Halvorsen: at *nu kan I sige; at I har kjørt Zulukongen.*» Anton Martiniussen Næringsrud var også vitne under rettssaken og bekreftet at Christensen til vanlig gikk under navnet *Zulukongen*. Et annet vitne sa også at *Zulukongen* var et alminnelig kjent navn i bygda.

Dommen for brennevinsalget ble ei bot på 100 kr. De ca. 40 literne med brennevin som ble beslaglagt, skulle fordeles mellom Eidsberg fattigstyre og lensmannen. Ordføreren fikk fullmakt av Eidsberg fattigstyre til å prøve å få solgt deres del av det beslaglagte brennevinet. Hvordan dette gikk, er ukjent.

Rettsak om en ovn

Her skal kort omtales en privatrettslig sak fra 1893 som også gir oss litt mer informasjon hvem *Zulukongen* var som person. *Oluf Moen* stevnet landhandler Christensen med krav om betaling av kr 43,50 for en ovn som han hadde

levert. Striden stod om den var solgt til Christensen eller om den var levert som utstillingsvare i butikken for å se om det var marked for salg av slike ovner i distriktet. Christensen førte selv sitt forsvar. Saken endte med at Christensen ble trodd på at han hadde fått ovnen som utstillingsvare, og han ble frikjent i saken. I denne saken sies det at Christensen hadde to handelsbetjenter, så han må ha drevet handel av en viss størrelse også på Løkka.

Saken hvor skatten ble et tema og denne saken viser at Christensen, selv om han ble dømt i en del straffesaker, må ha hatt visse kunnskaper både om økonomi og forretningsdrift.

Ved folketellingen i 1891 bodde han på Løkka på Slitu og var «*Bager, eget Erhverv og Gaardbruger, Selveier*». I 1900 kalles han forhv. landhandler, mens hans sønn Jul er handelsbetjent. Hvem som offisielt drev landhandleriet da, er ukjent.

Døde i 1904

Christian Christensen døde på Løkka i 1904. I den forbindelse sier dødsfallsprotokollen at han ikke etterlot noen verdier. Som for så mange andre kan det sies: Fattig kom han til verden, og fattig forlot han den.

Hvordan oppsto navnet «Zulukongen»?

Det er vel ingen i dag som kjenner sikkert til hvordan navnet Zulukongen oppstod. Ei historie som er kjent på Slitu og som forekommer i litt ulike versjoner, kan muligens være løsningen.

En gang ble det telegrafert til Slitu stasjon at Kongen skulle komme. Da

toget ankom stasjonen, kom det ingen konge, men en person som tydelig ikke var edru for å si det mildt.

En annen versjon av samme historia går ut på at en mann hadde bestilt ekstratog fra Kristiania til Slitu. Folk som hørte at det skulle komme ekstratog til Slitu stasjon, mente at da kunne det ikke være andre enn Kongen som kom. Da dette ble kjent, troppet det mange Slituborgere opp for å ta imot ham, men da toget stanset, ble en full mann nærmest lempet ut av toget. Det var aldeles ingen konge som ankom, men jeg har fått bekreftet fra pålitelig kilder at det skulle være Zulukongen som kom.

At han likte en dram, og at han i forbindelse med sin forretningsvirksomhet måtte til Kristiania innimellom, er sikkert. Jernbanen kom til Slitu sommeren 1882, og han brukte nok toget når han skulle besøke forretningsforbindelser i hovedstaden.

Hvordan navnet «Zulu» om stedet Slitu har oppstått, har jeg ingen dokumentasjon på, men at kallenavnet Zulukongen var godt innarbeidet på 1880-tallet, kan det ikke være tvil om.

Kort om Christian Christensens familie

Sønnen Jul Øierud fortsatte forretningsdriften på Løkka frem til sin død i 1931. Han må ha overtatt landhandleriet senest i 1908, men sannsynligvis fra ca. farens død. Han måtte også tåle en konkurs.

Om kona Thorine Christiansdatter Øierud er det ikke så mange opplysninger, og artikkelen handler jo heller ikke om henne. Jeg synes likevel

det kan være greit å ta med noe av det som er kjent. Hun levde tross alt sammen med «Zulukongen» i 23 år.

Hun var født på Øierud u. vestre Brødremoen i 1849. Da hun fylte 85 år i 1934, hadde Indre Smaalenenes Avis en omtale av henne.

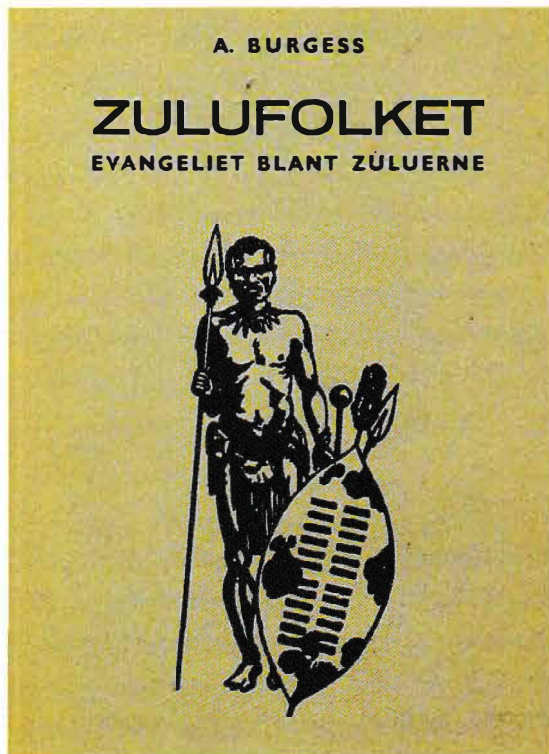
Hun og mannen drev forretning på Øierud (ved nåværende Øyerudkrysset) i fem–seks år. Deretter drev de handel 15–16 år på Løkka. Da overtok sønnen Jul. I 1910 kalles Jul kjøpmann, mens mora var husholder for ham.

Samme avis har en artikkel om henne i 1938 i forbindelse med hennes 89-årsdag. Her kommer det frem en del nye opplysninger det kan være verd å nevne: Mens de drev butikk på Kolshus tidlig på 1870-tallet, var det ingen butikk på Mysen! Butikken på Øierud u. Brødremoen drev de mens det ble bygget jernbanetrasé mellom Slitu og Mysen. Hun sto i butikken til sønnen Jul helt til han plutselig døde i 1931. Hun var da godt over 80 år. Det ble sagt at hun var munter og pratsom.

Hun kunne også fortelle at hun fra hun var fem–seks år gikk og pyntet gravene til giftmorderne Hans og Tarald som ble henrettet på Morstongsletta i 1829. De ble gravlagt ved Ulrikstad. Hennes farbror bodde på Buer, og når hun var på besøk hos ham, satte hun blomster på gravene som skal ha vært torvsatt. Mange hun kjente, kunne huske at de hadde sett mordernes hoder når de fór langs veien (som lenge var hovedveien til Kristiania/Oslo). De satt på stake på hver sin side av veien. Torine døde i 1939.

Om broren Karl, som hadde hjulpet «Zulukongen» i flere vanskelige situasjoner, kan det fortelles at han

døde på en plass under Krosby i Trømborg i 1919. I 1900 var han på Hake-Rånås som gårdbruker og selveier, og var gift med Maren Pettersdatter, f. 1856 på Bøltorpplass. De var i 1910 på en Krosbyplass og ble kalt forhenværende gårdbrukere.

Det finnes faktisk en bok om Zulufolket... Illustrasjonen er utlånt fra Nasjonalbiblioteket.

Fra Helge Frøysets notater i 1952–53

Av Eldbjørg Skaug

Reidar Olsen har gjort dypdykk i historielagets arkiver og fant notater Helge Frøyset hadde skrevet, delvis på dialekt. I 1952–53 intervjuet han samtlige husstander i «Fiskærbøgda». Det han skrev ned er en skatt for oss som husker menneskene han snakka med og uttrykksmåten de hadde.

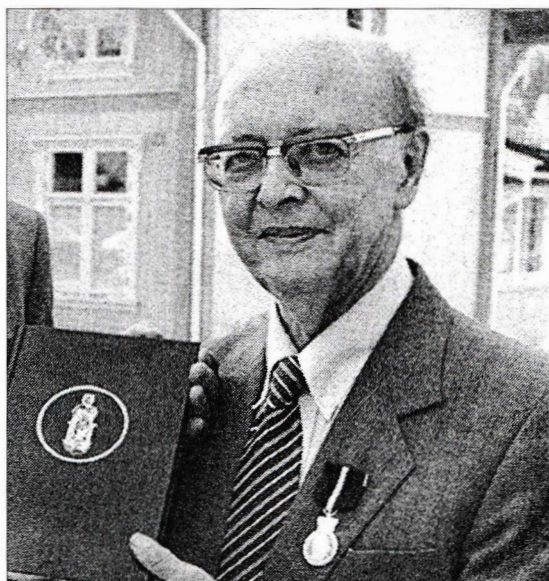
Thorvald Lislrud

på gnr 112, bnr 1,2,10,11,14, ble intervjuet 19. august 1952 og var da 82 år gammel. Frøyset gjorde seg ferdig med intervjuet året etter. I det første møtet praterte Thorvald om husa på gården og lokale stedsnavn, mange er i bruk ennå.

Thorvalds bestemor hette Kari og bodde på Bakkerud, som var utskilt fra gnr 1. Hun har gitt navn til *Karibakken*. Hun fødte en unge vinterstid nedi bakken, pakka den inn i forkle og sjal og gikk resten av bakkene opp til Bakkerud. Bekken nederst i Karibakken fikk også navn etter henne.

Før veien blei lagt om midt på 1950-tallet var Karibakken så bratt og hadde så djupe hjulspor at vi ikke torde sykle ned den, og hestene satt nesten på rompa nedover for å holde igjen kjerra. I 1980-åra ble den og de fleste ravinene i «Fiskærbøgda» holedytta og jevna ut til bil- og traktorbruk. Bare Brattås er som gården opprinnelig var.

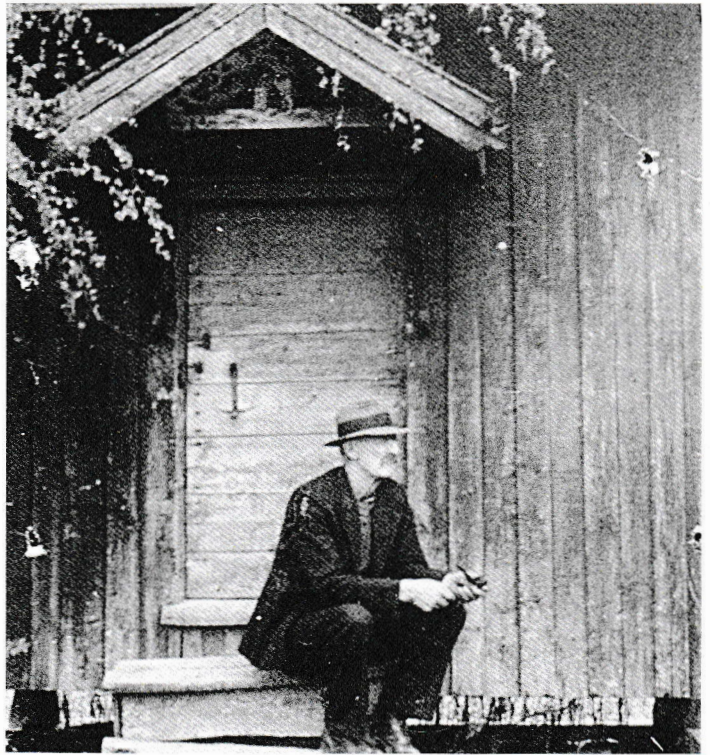
Thorvald forteller om sin tippoldefar, *Ole Aslaksen*, født 1774, at han druknet 12.1.1815 ved Skriværskjæret. Han hadde stemmerett i 1814 og underskrev

Lektor Helge Frøyset (1918–2007) har språklig-historisk embedseksamen fra Universitetet i Oslo. Han har arbeidet med gårdshistorier for Eidsberg på oppdrag fra Eidsberg historielag 1951–57, samt i 1980-årene. På grunnlag av dette har han utgitt fire bind av gårdshistorier for Eidsberg. Frøyset var lektor ved Moss gymnas/Kirkeparken videregående skole 1957–87. Han ble tildelt Kongens fortjenstmedalje i 1994. (Aftenposten-referat da Frøyset var 80 år i 1998.) Bildet er fra Indre Smaalenenes Avis 26.09.1994

adressen til Christian Fredrik. Jeg har fabulert for meg selv om ikke Skriværskjæret har fått navn etter ham. Men Rolf Kirkeby forteller at det sto ei hytte på skjæret i tidligere tider. Der satt det en mann og telte tømmerflåtene som fløt nedover elva. Han mener skjæret har navn etter ham. Det er nok riktig. Det store, flate skjæret ligger utafor Lislrud vestre som i dag eies av familien *Hatlelid*.

Sofus Sigvartsen Lislerud på butrappa på Sletta midt i 1950-åra. Foto utlånt av Eldbjørg Skaug.

Evjenavna

En annen artig sak Thorvald har fortalt, er navna på evjene oppover elva fra Lislerud:

- Gullmonsevjo sør for Lislerud, oppkalt etter en som bodde der fra 1855.
- Skjørshammerevjo. Før raset i 1952 var den som ei brei bukt. Raset fylte halve bukta.
- Spærholevjo ved Tveiten og Spærholen som riksvei 124 balanserer oppå.
- Hålevjo ved Hoje (nær plassen Hølet).
- Djupingen går nesten opp til Frydenlund.
- Lekumåa går inn til mølla på Lekum.

Navnene er skrevet slik Thorvald sa dem, og o-en i evjo er gammel dialekt.

Mathis Olsen

Thorvalds bestefar, *Mathis Olsen*, født 1809, bodde i ei hytte på *Sertopåsen*. Det heter åsen øst for Lislerud bru ennå. Stert betyr halefjora på en fugl ifølge Aasens *Gamalnorsk ordbok*, og uten skog ser åsen kanskje ut som en fugl med stjerten i været. Mot nord er den så bratt at den blei brukt av bygdas unge til ovarenn i en hoppbakke frem til slutten av 1960-åra.

Sofus Sigvartsen Lislerud

Mange av Frøysets notater er i tilnærma fonetisk skrift, og et vell av gamle dialektord og uttrykk finnes i dem. Særlig neste intervjuobjekt, *Sofus Sigvartsen Lislerud*, på gnr 113, bnr 15, født 1871, har Helge gjengitt fonetisk.

Sofus brukte mange ord og uttrykk som er uvanlige i dag. Her beskriver han sitt barndoms kjøkken. Det kjenner

jeg godt igjen for vi søskena vokste opp der. Men da sto det bare en kokeovn i spissen (peisen). Bakerovnen måtte ha stått inne i spissen og blitt riven.

«Før va're spiss på kjøkkenet, og over dæn va're en rabbal, ei tverrstong oppe i pipa. I dæn hænger skorda (med tjukk l) med hakær på, så en kan fløtta opp og ned i spissen. Grytene hang ti dæn. Og så hadde døm et brannjern med tre bein te å setta kjelen og panna på.»

(Her har Frøyset en kommentar: Hans Ross har i sin «Norsk Ordbog» sagt at ordet rabbal er en noe tykk stang (lurk) eller liten bjelke som anbringes vannrett over ildstedet til å henge kjelekroken, skorda i. Her i Smaalenene fant Ross ordet rabbal i betydningen stor, grov hardhendt og rivende person: «En rabbal av ei kjerring». Da Bjørn, bror min, reiv gamlestua, fant han en trebjelke tvers gjennom pipa, og da blei brannkassesjefen forskrekka over brannfaren vi hadde levd med. I Bohuslän ligger Rabbalshede. Det var norsk land til 1658 og tilhører vikkværske målføre.)

Sofus: «Glotånga var så lang som ærmen min. Dæn kunne døm ta bra nærme og rette på værmen med i skørstein. Tånga hang jenne ved ommen. Murhylla gikk rundt hvælven. Der brukte døm ha fystekker og no' tå hvert.

Manglaty (mangletre), bægge to, døm hang på kjøkkenet. Døm bruk't'es te å pærse med når døm hadde vaska. Det var et langt tre med handtak som en hest og med utskjæring.

Pankatre: Når døm vaska tøy, la døm det på en vaskakrakk, en planke med fire bein, og så panka døm med pankatre'.» (Panke-banke, pang-bang.

Litt mer lyd i de gamle uttrykka!)

Det som var mest ukjent språklig for meg, var hvordan de laga gjerder i sin tid:

«Når døm skulle laga fånggalær (gjerder), henta døm fång, mange fenger, og det kunne være å' slags tre de' va' de', runde, fine trer. Æller så brukte døm å kløyve fång. Det gjorde døm om vår'n før døm skulle jæle. To mann kløyva fång. En høggede ti førenn'n, og dæn andre høggede etter ettersom tre'e kløvde sæ. Så kløvde døm mærlen så det blei fire deler tå buska.

Når døm laga hærkær, var døm i skauen og høggede kvistær tå ungtre. Dæn kvisten vrei døm. Døm tælla på'n og bynte å vri oppe i rotenn'n. Da blei'n vrien ifrå topenn'n. Døm sette på hærka og la fånga på. Døm kunne vri avont (vri til venstre. Aasen har ordet fra Smaalenene og viser til ordet ovugt annetsteds. Ei herke må ha vært omtrent som en vidjebinding. Vi sier ennå at vi skal herke i hop noe når vi må skynde oss og få festa noe i hop.)

Pent brukt piano

selges rimelig.

Lite forskudd, pene avdrag.

A/S Utstyr

Mysen Musikkhandel.

tlf. 1030.

KJENT FOR GOD SERVICE

Et mislykket frieri

Av Isak Lundsrud i tidsskriftet ØSTFOLD, januar 1958

Av mye litt ukjent eldre Østfoldhistorie er det i regi av Østfold historielag på 1950- og 60-tallet gitt ut en del hefter om så mangt. Det er egentlig årsberetninger og regnskap ispedd artikler fra flere kjente lokalhistoriske forfattere. Her bringer vi en artikkel av Isak Lundsrud om et mislykket frieri i Trømborg så langt tilbake som i 1793.

Oppe i Indre Østfold ligger en liten idyllisk bygd, Trømborg, som er anneks til Eidsberg. Bygda og dens forhold er ikke ofte fremme i rampelyset, men for en tid siden ble den som kjent meget aktuell, takket være våre militære. Det gjaldt Trømborgfjella som øvelsesplass for flyvesenet. Foreløpig er saken stillet i bero og en får håpe at disse trakter blir liggende som hittil med sine åser, skoger og blinkende vann. En hvile for sinnet og en fryd for den som ser.

Bygda har sine gamle tradisjoner. Ved kirken ligger den berømte Mariakilden som engang var kjent langt utenfor landets grenser for sin helbredende kraft. Det gjaldt i første rekke barnesykdommer og det var mange seremonier som måtte iakttas før vannet i kilden kunne vise sin helbredende virkning. Så sent som i 1870-årene pågikk valfarten til kilden og en innsender i en av datidens store aviser klager over folks vankundighet i Østfold. Tenker vi på vår egen tid er det ingen grunn til å tro at det er et særpreg for Østfold. Det er ikke mange år siden at en kvaksalverske laget helbredelseskunster ved hjelp av vann og hun fikk stor søkning fra hele landet.

Det er imidlertid ikke overtro som en her skal fortelle om, men derimot en begivenhet som utvilsomt i lang tid var ikke bare Trømborgs, men også et par

av nabobygdernes samtaleemne: Et frieri og et avslag som måtte være og var alle sladrekjerringers store begivenhet og som til slutt fikk sin avgjørelse i retten. Et noe usedvanlig sted å få et frieri avsluttet på.

Den 14. mars 1793 møtte Christian Hansen Sviu fra Trømborg opp på vårtinget for Eidsberg. Han hadde stevnet sin tidligere kjæreste, Mari Rolfsdatter Melleby, til å levere tilbake de foræringene som han hadde gitt henne i form av forlovelsesgaver. Mari hadde ifølge Christians utsagn brutt forbindelsen, men beholdt gavene. Og det var ikke småtterier som her stod på spill.

Begge to hørte til Trømborgs best funderte ætter når det gjaldt økonomi. Christians ætt var ikke gammel i Trømborg. Han var sønn av sersjant Hans Neb på Skollerud som var av en gammel soldaterfamilie. Moren Mari Erichsdatter hadde før vært gift til Norby i Os og var en datter av Erich Tollefsen Dal i Herland. Christian, som hadde tjent i Kongens livgarde i København, var antagelig av utseende en kjekk kar og han var sin mors yngste sønn. Hun var nå gammel og hadde gitt seg inn med sine midler til Christian på Sviu, noe som de eldre barn ikke likte. Hun nevnes forøvrig ikke under frieriet, men hun var også nær åtti år.

Maris ætt danner så og si opprinnelsen til alle gamle ætter i Trømborg. Hun var født på Brennemoen og hennes far Rolf Hansen hørte til Rolf-ætten, eller Røll-ætten som bygdeuttalen dengang lød, som var fra Brennemoen. Her kan den følges tilbake til bortimot 1600-tallet. Rolf hadde vært gift to ganger. I sitt første ekteskap hadde han fire sønner, og tre av dem giftet seg med tre søstre fra Krosby i Trømborg. Da Rolf ble enkemann, giftet han seg med den fjerde søster, Mari Larsdatter fra

Krosby, og hun var mot til Mari Rolfsdatter som også fikk to helbrodre. Alle Maris 6 brødre var gårdeiere i Trømborg da rettsaken kom opp, og deres etterkommere kan telles i hundrevis

Både Mari og Christian var utover de verste ungdomsomsår. Christian var 35 år, Mari eldre Når hun ikke hadde bestemt seg før,

var det antagelig fordi det var vanskelig for henne å finne et passende parti. Senere ble hun gift to ganger.

Mari motte ikke frem på tinget og heller ikke hennes formynder, broren Christen Rolfsen Melleby. Men Christian hadde tatt sine forholdsregler. Ved Mortensmessetiderhøsten før, hadde hans bror Erich Hansen Skollerud og Christen Bjørnsen Berg som "Beskikkede menn" møtt opp på Melleby spurt Mari om hun ville ekte Christian eller levere gavene tilbake. Mari ga ikke noe reelt svar, men hun sa «De folk har gjort narr nok av meg, jeg vil ikke vite mer av ham». Gavene sa hun ingenting om. Og med det svaret måtte de to gå .

Christian fører sine vitner selv om Mari ikke er til stede. Det fornemste vitne er Pernille Jensdatter Trømborg som også i andre rettssaker viser seg som et frodig og fantasifullt vitne med et inngående kjennskap til sine naboers privatliv. Pernille var av god familie, som det heter. Morfaren var Peter Bjørn på Skollerud og mormoren het Anne Cathrine Winther. På farssiden var hun av svensk ætt. Avstamningen har naturligvis ingen innflytelse på hennes utsagn, men en viss misunnelse tør ha gjort seg gjeldende, for selv satt hun ikke i de beste kår.

Pernille forteller at Christian har vært hos Mari gjentatte ganger som frier, men hun vet ikke om han har bedt om og har fått Maris ja-ord Hun kan også regne opp alle de gavene som Christian har gitt Mari og har nok også hatt den sistes fortrolighet, for Mari har bedt henne om å selge en salmebok med sølvbeslag som hun har fått av Christian fordi hun er redd for at han

vil ha den igjen. Blant de andre ting som Mari har fått, er et sølv «slavannshus», et sølvstøp og en del sølvpenger, i alt til en 30 riksdalers verdi. «Alt etter landsens skikk» står det i tingbøkene.

I mellomtiden, mens prosessen står på, er Mari blitt trolovet med en mann fra Heier i Rakkestad, Nils Olsen, og hennes tilkommede svigerfar går til motangrep ved hjelp av prokurator Hvorup på det neste ting. Kontrastevning er uttatt og nye vitner føres frem som skal bevise at Christian under sitt frieri til Mari også fridde til en annen pike. Hennes navn kommer ikke frem under de nye forhør, men den som også føres som vitne av kontrasitanten er naturligvis Pernille Trømborg. Nå blir hun spurt om det ikke er så, at Christian har pånødet Mari sine gaver, men det kan hun ikke svare på. Derimot vet også hun at Christian har forsøkt seg andre steder samtidig. Han var jo gammel ungar så det gjaldt å skynde seg.

Endelig på vårtinget 1794 faller dommen Det må ha vært et langt år for Mari som selvfølgelig har vært torturert av bygdesladder det året. Mari må utlevere gavene eller erstatte Christian med 30 riksdaler og så får hun i tillegg saksomkostningene 6 riksdaler, 3 ort og 15 skilling Dermed er saken ute av verden, men den ble husket lenge av andre.

Christian trøstet seg raskere over tapet av Mari enn over tapet av gavene I løpet av kort tid ble han gift med en pike fra Kamperud i Rødenes, men døde av tæring et par år etter, bare 39 år gammel.

Rettsaken gir et lite innblikk i datidens oppfatning av troskapsløfter og ekteskap Det deier seg, ser det ut til, i første rekke om gaver med senere sikte på medgift og arv. Så får kjærligheten komme siden om den skulle få noen sjanse til å trenge inn i et forretningsmessig sluttet ekteskap.